

Naşiri
DR. M. NURİ DERSİMİ

“MEKTUP”

Mümtaz Mütefekkir CELADET ALİ BEDİRHAN'ın [Türkiye Reisi...
cumhuru Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine] Yazdığı Açık
MEKTUP

LP. ZUR ~~172~~ 211

„MEKTUP„

MÜMTAZ MÜTEFEKKİR CE'LADET
ALİ BEDİRHAN'IN (TÜRKİYE
REİSİ CUMHURU GAZİ MUSTAFA
KEMAL PAŞA HAZRETLERİNE)

YAZDIĞI AÇIK MEKTUP

1933

Naşiri

Dr. M. Nuri DERSİMİ

1973

ÖN SÖZ

OSMANLI TARİHİNE BİR BAKIŞ

Osmanlı İmparatorluğu adıyla anılan ve Küçük Asya'nın tamamını, Afrika'nın kuzey sahillerini, Balkan Yarımadasını ve Karadeniz havzasının büyük bir kısmını ihtiva eden bu büyük devlet, ırki ve sosyal iç yapı bakımından, Akdeniz'in doğu kıyıları milletleriyle, Balkanlı, Küçük Asyalı ve beyaz renkli Afrikalı ırk ve milletlerin bir camiası idi.

Bu camiaı teşkil eden ırk ve milletler arasında tarih, dil, anane ve kültür bakımından birleştirici bağlar yok gibi idi.

İran, Bizans ve Arap İmparatorluklarının zevalini hazırlayan ekonomik ve sosyal amiller, bunlardan her birisini iç yapılarından kemirip yıkarken, Orta Asya'dan taştan iptidai ve barbar kavimler bu yıkılışlardan faydalanıyor, bu imparatorlukların kurduğu medeniyet dünyası bizzat kendi enkazı altına gömülüyordu. Bu enkaz üzerine kurulan siyasi varlıkların bir çoğu, ya eski mağlup medeniyetin potası içerisinde eriyip gitmiş veyahutta kendisi gibi başka bir Asyalı kavmin bünyesiyle kaynaşmış ve nihayet Osmanlı Oğullarının kurmağa muvaffak oldukları siyasi varlık meydana gelmiştir.

Takriben II asırlık bir fasıla ile Batı Roma İmparatorluğunun mukadderatını takip eden Doğu Roma İmparatorluğu (Bizans), kendisini istihlaf eden siyasi varlığın hayatiyeti ve medenileşme kabiliyeti bakımından, büyük kardeşinin mukadderatından büsbütün farklı bir akibetle karşılaşmıştır.

Slav-Germen akınları altında ezilen Batı Roma'nın enkazı üzerinde bu iki ırkın aşısıyla yeni ve zinde milletler türemiş ve cihan mukadderatını elinde tutmuş olan eski Roma, yerini yine cihan mukadderatını elinde tutan yeni Avrupa milletlerine bırakmıştır.

Halbuki, Bizans ve Arap İmparatorluklarını istihlaf etmiş olan Orta Asya kavimleri ve bunların son mümessili Türkler, Cermen ve Slavların gösterdiği yerleşme, kaynaşma ve medenileşme istidadını gösterememişlerdir. Türkler yaşayış ve zihniyet itibarıyla, Osman Oğullarının kurduğu göçebe devlet karakteristiğini bu güne kadar muhafaza etmiş, altı asırdan beri istilaları vatanda olan arazide askeri müstevli bir kuvvet olarak kalmışlardır. İslamiyetin yardımıyla büyümüş, siyasi tefevvük temin etmiş Türkler, İslamiyetin banisi olan Arapların muhteşem medeniyetinden asla istifade edememiş, ekonomik ve sosyal durum, telakki ve zihniyet bakımından iptidai bir insan topluluğu halinde kalmışlardır.

Bu hal, yalnız Türkler için değil, Osmanlı boyunduruğu altına düşmek felaketine maruz kalmış olan diğer milletler için de, insanlık medeniyetinin ilerleyiş seyrini takip

edemeyecek bir kötürümlüğe sebep olmuş ve garbın amansız ekonomik hakimiyeti Yakın-Doğuyu kolaylıkla istila edebilmiştir.

Türk-Osmanlı devleti, takriben dört buçuk yüzyıl, göçebe askeri devlet vasfını muhafaza etmiş, devam ve bekasını istilalarda aramış, islamaştırarak ordusunu kabarttığı hüviyetsiz Yeni Çeri gürhuyla çapulculuğa ve soygunculuğa devam etmiş ve istila kuvvetinden mahrum kaldığı tarihten itibaren de, iç soygunculuğa, hükümran olduğu bedbaht milletlere çullanmağa başlamıştır.

Avrupa'da derebeyliği sosyal kurumu tasfiyeye uğrarken, Türk-Osmanlı devleti dahilinde en iptidai sosyal kurum ve derebeyliği yan yana yaşıyor ve devleti asri şekillere uydurmak Türk ricalinin aklından bile geçmiyordu.

Batı devletlerinde istikrar ve suretle inkişaf eden burjuvazi hakimiyeti milli hudutları haricine taşmağa başlayınca, hemen ilk istila dalgaları salhurde Osmanlı İmparatorluğuna çarpıyor ve dahilde akisler uyandırılıyordu. Bu iktisadi ve siyasi tehacüme sed çekmek için, Osmanlı Devleti de ondo-kuzuncu yüzyılda, iç siyasi ve sosyal tertibat almak zorunda kaldı. "Osmanlı Milleti" adıyla bir iç yapı birleşmesi meydana getirmeği teşebbüs etti. İmparatorluk dahilinde yaşayan muhtelif tarihi varlıkları (millet) çemberliyerek bir birlik yaratmağa çalıştı, fakat bu teşebbüs akim kaldı, çünkü:

Osmanlılaştırma adı altında, hak ve borçlarda eşit bir hukuki milliyet yaratılmak, her milletin kendi öz dil ve kültürü ile inkişafı temin edilmek icap ederken, bilakis bir türkleştirme gayesi takip edildi. Dilleri ve kültürleri Türklerinkinden pek çok ziyade inkişaf etmiş, medeniyetleri Türklere model olabilecek milletlere, iptidai Türk dil ve kültürü zorla kabul ettirilmeğe yoluna gidildi. Bu yol, bir zamanlar din birliğiyle hüviyetlerini unutmak derecesine gelmiş, eski bir medeniyet ve kültüre malik milletlere tarihi hüviyetlerini hatırlattı, Türk olmayan İslam milletlerinde öyle bir tepki uyandırdı ki, onlar menşelerine, tarihlerine icrai nazar zaruriyetini duydular. Osmanlı sultanlarının dini vasfı (hilafet) etrafında toplanmış olan İslam milletlerin, bu mihvere bağlılıklarını gevşedi, devlet dayandığı mesnetleri kaybetmeye başladı.

Müslüman olmayan milletlere gelince:

Bu milletler (Raya) ünvanı tahkiri ile tavsif edilen, asırlardan beri mal, can ve ırzından emin olmayan, Osmanlı devletine karşı durumu sırf köle ve esir durumundan ibaret olan bedbaht insan yağınlarından başka bir şey olmadıkları için, kurtuluş ümidiyle gözlerini batıya dikmiş, batıyı kendilerine kibleğah ittihaz etmiş Osmanlı ferd ve kitle piskolojisi bakımından pek tabii idi. Osmanlı İmparatorluğunu idare edenlerin bu ruhi hali taktir ederek asrın icaplarına uygun insani tedbirler almaları gerekirken, bu milletleri bağlılık ve itaat halinde saklamak için yegane çare olarak yağmacılık ve katliamlara müracaat ettiler. Türkün bu siyasi

hareketini hem batı ve hemde doğu devletleri istismar ederek, hıristiyanlığı ve insan hakları korumak düsturu ile imparatorluğun iç işlerine müdahale fırsatını bulmuş, imparatorluğun bünyesinde çatlaklar yaratmış ve Osmanlı Hıristiyan milletler birer ikişer ayrılarak kendilerine müstakil milli varlıklar temin edebilmişlerdir.

İslamlaştırma ve türkleştirme siyaseti, göçebe askeri devlet zihniyetinin pek tabii inancını teşkil eden cebir ve ikraha dayandığı için, hüsrana ile neticelenmiş ve yıkıntılara hızlandırmıştır.

Çapulcu ve göçebe Osmanlı devletinin Avrupa'dan kovulması, bu devleti idare edenleri nihayet kendi milli iç durumlarına icra nazara mecbur etmiş ve zavallı Anadolu'nun muharebelerde hesapsız harcanan biçare Türk köylüsünden de alınmış olduğu acı hakikatıyla karşı karşıya bulundurmıştır.

(Zıllıllah) ve (Halifei-rui-zemin) ünvanlarıyla böbürlenmiş sultanların diyarı, emperyalist devletlerin çiftliği haline gelmiş, ecnebi nüfuzu Türkün ve Türk idaresi altında yaşayan zavallı milletlerin mukadderatına hakim olmuş fakat bu faciaya rağmen Türk idarecilerinin intibah ve salaha doğru hiçbir ciddi meyil uyanmamıştır. Dış baskı zoruyla konan Meşrutiyet komedyası ve keza bir sergüzeşt harbi neticesinde ilan edilen Cumhuriyet yıldızı, Türk idareciliği karakteristiğinden hiçbir şeyin değişmemiş olduğuna delalet etmekte olması şöyle dursun, ecnebi üfürüğü ile şişirilen iğrenç bir şövenizm ve Türkçülük vasıflarını daha ziyade tebaruz ettirmiştir.

Bu gulyabani islam milletlere musallat olmuş ve bunlar için çetin ve kanlı bir tarih sayfası açmıştır.

Arabı, Kürdü, Çerkezi, İlh, türkleştirmek ve Anadolu'nun zavallı Türk köylüsü gibi muhabereelerde sarf etmek, Türk azınlığını bu yol ile çoğaltmak imkansız olduğu, Türk olmayan İslam Osmanlı devlet ricalı taraflarından birçok fırsatlarda dostane ve samimi tarzlarla Türk ricaline hatırlattırılmış ise de, kâr etmemiş ve tarih amansız seyrini takip etmiştir.

Büyük çoğunluğu Arap ve Kürtlerden müteşekkil Osmanlı Türk olmayan milletler, öz ana yurtlarında esir ve köle muamelesine maruz kalmış, dilleri, ananeleri hakarete hedef olmağa devam etmiş, Türk idaresi bu milletler arasında iç fesat ve fitneler yaratmış, bu milletlerin çektiği ızdıraptan doğan ayaklanmaları kan içinde boğmuştur.

Türk ve İslam olmayan ve bugünkü Türk aydınlarının(!) Türk mimarisi, Türk nefis sanatı diye benimsediği bedieleri yaratan Ermeni milleti ise yarattığı medeniyetin enkazı altında ebediyen gömülmek istenmiştir.

Osmanlı Türk idaresinden gördükleri mezalim ve ıktisafat, Arap milletlerini dahi milli kurtuluş mücadelesine girmeğe icbar etmiş ve bu mücadele göçebe Türk saltanatının bu milletler üzerine çöken kabusun zevalıyla sona ermiştir.

Kürt milletine gelince:

İnsanlık tarihinin şafağı ağırlarken adı anılan, bugün bile yaşadığı topraklarda önemli bir çoğunluk teşkil eden nevi şahsına has başlıbaşına bir dili, ananesi, folkloru, karakteristik milli inanç ve dini, en eski tarih ve coğrafyacılara bile tarif ve tavsif edebildikleri muayyen bir vatani olan, bu vatanında uzun yüzyıllar bağımsız yaşamış, büyük istila dalgalarına rağmen bile hiç olmazsa yurdunun dağlarında benliğini merdane korumuş olan bu millet için Türk hakimiyeti bir felaket ve facia devresi olmuştur. Çünkü:

İslamiyetin Kürtler arasında intişarından sonra, bir kısım Kürtler eski dini ananelerine bağlı kalmış, islam olan kitleler arasında ise çok geçmeden mezhep farkları meydana gelmiştir. Tarihin Kürt milletinin bünyesinde hasıl ettiği bu tezatlara, bir yandan din ayrılığı hesabıyla ırkdaş bir millete karşı husunet duygularının ecnebiler tarafından istismarına ve diğer taraftan da Osmanlı-İran siyasi rekabet ve çarpışmalarında Kürdü her iki safta yer almağa sevk etmiştir. Fakat tarihin bütün bu istihaleleri içerisinde, Kürt en önemli milli bağını, ana dili Kürtçeyi saklayabilmiş olduğu için, milli hüviyet ve karakteristiği esaslı bir halel arız olmamıştır.

İran şahları ve bilhassa Osmanlı sultanları, idareleri altında yaşayan Kürtlerin milli hüviyetlerini mahvetmek ve onları kendi bünyeleri içinde eritmek için, Kürt dilini ortadan kaldırılması hedefini gütmüşler ve bu hedefe varmak için de, Kürt nesillerini tahsilsiz ve maarifsiz bırakmak gerektiğini hesaba katmışlardır. Fakat binlerce yıldan beri meseretini, zaferini, aşkını, ızdıraplarını ve kahramanlıklarını bu tatlı dil ile teganni etmiş olan Kürdün dudaklarından onu hiç bir kuvvet, hiç bir hile gasp etmedi.

Osmanlı sultanları, Kürdün cıvıllı civanmertliğini asırlarca istismar ederek muazzam komşulara karşı ona hudut muhafızlığı yaptırmış, Kürt çocukları bir çok defalar Türk ordularının başına geçerek Türke zaferler temin etmiş olmalarına rağmen, Türk idarecileri Kürtler arasında nifak ve şikak yaratmaya, kardeş katliamları tertip etmeğe kendilerine bir umde bilmüşler ve bu siyasi meslek her asrın, her rejimin, her icraatın başında gelen değişmez bir anane haline gelmiştir.

Osmanoğullarının adını taşıyan imparatorluk tarihe mal oluncaya kadar, Kürtler de diğer milletler gibi ıstıraplar çekmiş fakat tarihin feci bir cilvesi Kürdü, Türkün modern (;) idaresinin kurbanı ittihaz etmiştir.

Anadolu Türk devleti, saltanat kelimesini cumhuriyet kelimesiyle değiştikten sonra dahi göçebe askeri devlet ve feodal kurumları ekonomik ve siyasi vasfına muhafaza etmiş olduğu için, seleflerinin yürümüş olduğu yolu takipte bir dakika bile tereddüt etmemiş, Türk soyundan olmayan unsurların son müessili olan Kürt milletini cezri tasfiyeye başlamıştır.

Medeni dünya ile istihza kabilinden olmak üzere İnsan ve Vatandaş Hakları paktını imza ve bu suretle son zamanlarda yeni bir medeniyet maskesi dahi takınmış olan bu devlet, emperyalizmin taş kesilmiş olan vicdanı önünde insan ve vatandaş Dersim (1) Kürtlerini, kadın, kız ve yavru çocuklarını, tarihten önceki devirleri andıran vahşetlerle keza imha ve katliam etmekte hiç bir tereddüt göstermediği, onun batı demokrasisinin şımarık çocuğu mevkiiini almış olması, şüphesizki bu demokrasinin ayarını ölçmek için mevcut delillerden birisidir.

Asri Türk devleti imhasına uğraştığı bedbaht milletlerin yalnız maddi servetlerini değil, tarihi ve manevi servetlerini dahi gasp etmek için elinden gelen bütün vasıtalara başvurduğu, kiraladığı yerli ve ecnebi kalemlerle tarihi hakikatları tahrif ve hatta Kürdün kırk asırlık milli varlığını inkar yolunu tuttuğu şu devirde, ilk önce kendi öz kardeşlerimize ve daha sonrada bizzat zavallı ve cahil bırakılmış olan Türk çoğunluğuna, geniş halk kitlelerine tarihi hak ve hakikatları anlatmak kutsal bir görevdir.

İşte bu münasebetle Kürdün milli haklarının korunması için asırlardan beri yapmış oldukları mücadele ve muhabere-lerden sarfınazarla ancak son yüz senelerden itibaren benliklerine karşı Türk saltanat ve cumhuriyet askeri tedhiş hareketinin muhtasar tarihçesini öz kardeşlerimize bildirmeyi bir vazife bildim. Şöyle ki:

1788/1806 Abdurrahman Paşa Babani'in Süleymaniye'de yaptığı muharebeler yıllarca devam etmiştir.

1812 Ahmet Paşa Babani'nin Süleymaniye'de yaptığı muharebeler Bağdad havalisine kadar uzanmıştır.

1820 Zaza Kürt aşiretleri milli varlıkları için yaptıkları savaşlar Sivas mntikasına dayanmıştır.

1821 Emir Bedirhan Cezire'de Botan amaretini işgal ederek Kürdistan'ın Osmanlı idaresinden ayrılmasını istemiş ve nakti para mudavele ederek sikkesini (Botan emiri Bedirhan 1258 h.d.) diye ilan edip fetuhatını Van, Savuçpıllak, Revanduz, Musul, Sincar, Siirt, Veranşehir, Siverek ve Diyarbakır surlerine kadar ilerletmişti. Bir ihanet ve muazem Türk orduları karşısında Aruh kalesine çekilerek sekiz aylık muharsara neticesinde mağlup olmuştur.

Osmanlı Türk hükümeti seneler sonunda bu muharabelerin muzafferiyat hatırası olarak Kürdistan madalyasını Aruh Kalesi 1846 diye neşir etmiştir.

1825/1829 Muhamed Paşa Babani, Hakkari, Revanduz, Turabidin mntıklarında yaptığı Kürt milli harekati 1839 senesine kadar devam etmiştir.

1830 Sincar Dağında yapılan Kürt varlık isyanı üç sene devam etmiştir.

(1) Kürt milletini askeri ordularla imha ve Kürdistan topraklarını kana boyadıktan sonra en son olarak Dersim.

1834 Bitlis emiri Şerif Han amaretinin imtiyazı hakkında büyük isyanlar yapılmıştır.

1862/1866 Derviş Paşa kumandasındaki Osmanlı Türk ordusu Dersim Kürtleri harekâtında inbizama uğratılmıştır.

1877/1878 Samih, Kurt (Kürt) İsmail ve Muhtar Ahmet Paşalar kumandalarındaki Osmanlı ordularının Dersim Kürtlerine yaptıkları harekâtı askeriye tamamen akamete uğratılmıştır.

1879 Bedirhan Hüseyin Kenan ve Osman Paşaların Botan amaretini tekrar elde etmeleri ve muharebeleri neticesinde Osmanlı Türk hükümetinin hile ve desisesi galebe çalmıştır.

1881, Şeyh Übeydullah, Osmanlı Türk siyaseti şartıyla Şemdinan mıntıkasında Kürt dahil muhtariyetini istemiş ve şiddetli muhaberelele İran ordularının müdahalesi üzerine harekât bastırılmıştır.

1889, Bedirhan Mithat ve Emin Ali tarafından Erzincan, Bayburt mıntıklarında yapılan muhaberelelerinde muvaffakiyet elde edilememiştir.

1895, Maktu bir vergi Musul vilayeti hazinesine verilme suretiyle Kürdistan'ın Ararat Dağıyla müt-essil Zagros Dağları bölümlerinden olan Zibar, Şirman, Şirin ve Barus gibi yüksek dağlar ve güneşli yaylalar, uzun vadiler ve muazzam ormanlarla süslenmiş Barzan, Margesor ve Müzevri (Erbil) bölgesinde bağımsız bir surette yaşamakta olan Kürt aşiretlerine Musul valisi Ferik Abdullah Paşa kumandasındaki Osmanlı Türk ordularının bir çok defa yaptıkları harekâtı askeriye akamete uğratılmış ve Aşair şeyhi Abdusselam Barzani ve rufekası tarafından muhtariyeti idare rejimiyle Osmanlı sultanına bağlı kalacakları telgrafla Babialiyeye bildirilmiştir. O sırada Kürt ekabirinden Diyarbakır'lı meşhur Sait Paşanın oğlu ve bir Yezidi Kürt anneden doğma ve turancılığıyla maaruf, İttihat Terakki Cemiyetine mensup Süleyman Nazif adında hain bir Kürt Musul valiliğine tayin edilmişti. Mumaileyh Barzan aşiretlerine muarız aşiretlerden teşkil ettiği kuvvetleri Türk ordularına öncü yapmak suretiyle Barzan bölgesine hücum ederek, tekaya ve Zevaya'yı tahrip ve birçok mezalim icra etmiş ve İran'a iltica tasavvurunda bulunan Şeyh Abdülsalam Barzani'yi bir ihanet neticesi Musul merkezine getirtmiş ve müretep divanı örfi teşkil ederek İstanbul'un tastikine iktiran etmeden kendisine devlet namına vermiş olduğu şeref vadi hilafına olarak üç arkadaşıyla birlikte Musul'da idam etmişti. Mezkur hadisenin tesiri uzamış, yıllar seneler boyunca devam eden harpler neticesinde dökülen kanların teranesiyle kurtuluş ve intikam gününün güneşi ancak şu son devirlerde aynı bölgeyi nurlandırmıştır.

1906/1907, Dersim Kürtlerine hücum eden Neşet Paşa kumandasındaki Osmanlı Türk orduları yenilerek geri çekilmişlerdir.

1909, Dersim Kürt aşiretlerini tedibe giden İbrahim Paşa kumandasındaki ordular yenilmişlerdir.

1912, Dersim Kürtlerine mutasavvur cezri tasfiye geri kalmıştır.

1913, Molla Selim ve Şahabettin tarafından Bitlis'te yapılan Milli Kürt isteklerine Türk ordusunun müdahalesinden Molla Selim ve arkadaşı Rus Konsoloshanesine iltica etmeleri Türkiye hükümetinin Rusya'ya ilanı harp mucip olduğundan konsolosluk Molla Selim ve Şahabettini Türklere teslim etmiştir. İkiside Bitlis'te idam edilmişlerdir.

1916, Miralay Galatalı Şevket kumandasındaki Osmanlı Türk ordusunun Dersim Kürtlerine tecavüzü gerilenmiştir.

1920/21, Dersim Koçkiri Kürt İstiklal Savaşında Nuret - tin Paşa kumandasındaki Türk Ordusu ve Topal Osman emrindeki Laz miliz kuvvetleri çok zaiyata uğramışlardır.

1925, Kürt istiklal savaşlarında Şeyh Sait hareketinde Türk ordularına Fransızların yardımı ve yol açımı... Rusya yanında siyasi menfaatını insani mebdenin üstünde tutarak Türk hükümetine manevi yardımı yüzünden Türk orduları karşısında Kürt milleti büyük mezalime uğramıştır.

1927/28/29/1930, İhsan Nuri Paşa kumandasındaki Ağrı Kürt istiklal savaşlarında evvel emirde Türk orduları aciz gösterdiler. 1930 sonlarında birkaç ordu ile başarı elde ettiler. Bu savaşın yalan olarak bir İngiliz parmağı olduğuna dair Türk idaresinin yatığı hilekâr siyaset yüzünden hemhudut bulunan doğu devletleri (Rusya-İran) insani mebdeini siyasi emellere feda etmek suretiyle mazlum Ağrı Kürtlerine iltica hakkını red ederek Türklere maddi ve manevi yardımda bulunmuşlardır.

1930, Ağrı savaşlarını desteklemek için Doğu Dersim isyan etmişti. Müşir Fevzi Paşa ordusuyla Kolonel Rüştü kumandasındaki askeri fırkalar Dersim isyanını bastırmağa gelmişlerdi. 27.IO.1930 da kumandan Sırrı fırkası tamamen Kürtlere teslim olmuştu. 7.II.1930 da Ağrı'dan dönen üçüncü fırka komutanı Ömer Halis Paşa, Kolonel Rüştü kuvvetlerini takviye ederek harbe iştirak etmişti. Dersim dağlarında kiş fırtınaları yüzünden Türk orduları Erzincan'a dönmeye mecbur kalmışlardı. Ağrı harbi neticesinde bir hulye (vehmi remz) bilinerek "Muhayyel Kürdistan burada medfundur" diye Milliyet gazetesinin yapmış olduğu karikaturu aşağıya derc ediyorum.

Kürdün hürriyet aşkı bir hulya telakki edilerek Osmanlı İmparatorluğu teşkil edip yine bir hulya bilinen Bulgaristan Yunanistan, Arnavutluk, Sıbistan, Romanya ve Arabistan toprakları milletlerinin geçtiği tarihi yoldan Kürt milletinin de geçerek er geç hedefine erişeceğini anlamamış bir tek Türk devlet adamı kalmış ise bu Türkler adına bir felaket olacağı kanaatindeyim.

1936/1938, Üç sene müddetle Türk orduları hava kuvvetleriyle Dersim Kürtlerine yaptıkları hücum ve zehirli gaz kullanmak suretiyle Roma kölelik devrinin gaddarlığını gölgede bırakan zulüm ve katliamlar, tahcirler icra edildi.

İşte Osmanlı İmparatorluğunun doğu sınırlarını asırlar boyunca koruyan Kürt milletinin fedakarlığına karşı altmış

asırlık mükemmel dilinin kendisine unutturulmak cehdi, milli umuruna hakaret, esir ve köle muamelesi, katliamlar, tahcirler, milli ızdıraplarıyla, milli şeref ve namusuna karşı türlü hakaretler, Kürdün hür yaşamak azmini çeliklemiş, Kürt milletini artık hür ölmeye karar verdirtmiştir. Evet, Kürdistan, savaşlarında mukadder talihin makus cilvesi, teşkilatı ictimaiye ve orta halk tabakasının noksanlığı başarı - sızlığa sebebiyet vermekle beraber, Türk devlet adamlarının hilekar harici siyaseti yüzünden gerek doğu ve gerekse batı cebebi ve hatta İslam devletlerinden hiç biri Kürdistan meselesiyle alakadar olmayıp bilakis Türk kuvvetlerini desteklemek suretiyle Kürdistan hadisesini söndürmeğe bilfiil amel olmuşlardır.

Esasen yapılan savaşlar batı ve Doğu devletlerinin tahrikatına bağlı olmadan ancak Kürdün vicdanından kopan milli hürriyet aşkı dolayısıyla yapılmış ve kan dökülmüştür. Fakat dökülen bu kanların duygusuyla milli hisler kamçılanmış intikam için ruhlar alevlenmiş, milli kurtuluş aşkı her Kürdün vicdanında volkanlanmıştır.

Meşhur yazar Lucien Rambout mazlum bir Kürdün milli duygusunu Kürtçeden Fransızcaya tercüme ederken Kürt milli davası hakkındaki eserinin yüzelliüçüncü sayfasında açıkladığı aşağıdaki şiirin mefumu iddiamızın müsbet delillerinden biri olsa gerektir:

"Mourir pour toi, Kurdistan, rien n'est plus beau
Etre maitre chez soi et fièrement chanter en kurde
Dans la flamme de nos armes célèbrant la gloire
De notre race millénaire, de notre terre chérie
Etre libre, aimer, croire et mourir
Interroge cette fontaine, elle te dira
Que dans sa murmure, il y a mille soupirs,
Mille larmes, mille révoltes et mille espérances".

Türkçesi:

Kürdistan, senin için ölmek kadar tatlı hiç bir şey
yoktur
Yurdunda efendi olmak, ve gururla Kürtçe tegenni etmek
Silahlarımızın alevleri içinde senin şerefini
Binlerce yıllık ırkımızın, tatlı yurdumuzun şanını ilan
etmek

Hür olmak, sevmek, inanmak ve ölmek
Sor şu çeşmeye... o sana diyecek ki!..
çağlayışında bin ah, bin gözyaşı, bin isyan ve bin ümit
var!

İşte bu mukaddes gaye ile birçok Kürt bilgin ve vatanperverleri hariç memleketlere sığınarak milli kurtuluş hakkında çalışmalarda bulunmuşlardı. Bu çalışmalar Türk hükümetinin nazarı dikkatini celb etmiş ve Türkiye Cumhuriyetinin onuncu yıldönümünü bahane ederek hilekar bir umumi af kanunu ilan etmişti.

Bu kanunun mahiyet itibarıyla Kürtlere aidiyeti sebebiyle 1933 senesi sonlarında Kürt müteffekirlerinden Celadet Ali Bedirhan, (Türkiye reisicumhuru Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine açık mektup) adlı bir risale neşir ederek affın mahiyetini ve öteden beri Türk devlet başkanlarının Kürt milletinin varlığını inkarla tetrik, taktik ve tahcir siyasetini ve işbu yoketme rejimine karşı Kürdün azim ve irade ile benliğini ve hassaten öz dilini muhafaza etmekte bulunduğunu ilmi edebi bir surette açıklamıştı. İşbu mektubun kıymetini takdirle Arapça harflerle yazılmış olan nüshasını latin harfleriyle tab ederek Kürt gençliğinin nazari dikkatine arz etmeyi çok faydalı gördüm.

Bu maksatla hürmetkarı bulunduğum vatansever Dr. Kamuran Ali Bedirhan'dan müsade istedim. "Mektubun neşriyle ağabeyimin ruhunu şad etmiş olursunuz". cevabını aldığımdan, müsadeleri hususundaki lutufkarlığa teşekkür eder ve merhum Celadet Bedirhan'ın ruhu önünde manevi bir tazimle eğilerek bu büyük alimin kaybindan Kürt milletinin duymuş olduğu elem ve kedere iştirak eyler, açık mektubunun aynısını ehemmiyetine binaen neşretmeyi bir vazife bilirim.

Halep

Dr. Mohamed Nuri Dersimi

(imza)

(Türkiye Reiscumhuri Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine)

Gazi Paşa Hazretleri,

Türkiye Cumhuriyetinin Io uncu senei devriyesi münasebetiyle umumi ve şumullü bir affın ilan olunacağını gazeteler bundan çok zaman evvel yazmağa başlamışlardı. Büyük bir ehemmiyetle bu affın dahil ve hariçte hususi ajanlar ve gazetelerle propağandasını yaptırmakta idiniz.

Nihayet mevcut olan gün geldi ve af ilan edildi. Herkes kemali hayretle gördüki hazırlayıp propağandasını yaptırdığınız af ile ilan ettiğiniz af arasında hemen hiç bir münasebet yoktu. Bu suretle efkârı umumiyeye iki af arz olunmuştu. Birisi proje halinde kalan umumi ve şumullü af, diğeri ilan ve tatbik olunan mahdut ve adeta mücrimini âdiyeye mahsus af. Tabir caiz ve varit ise hükümet cumhuriyeleri zende ve gürbüz bir tıllaf af doğurmak istiyordu. Doğurmadı, iskat-ı cenin eyledi.

Paşa hazretleri, silsile-i mantığıye icab ettirirki evvela aylarla hazırlayıp propağandasını yaptırmış olduğunuz affı tesbit ve sonra sebep saktı arayıp tesbit edelim.

Evet, birinci yani proje halinde kalan af hadîsatın hükümet cumhuriyelerine ilham ettiği bir zaruretti. On senelik cumhuriyet devri esnasında Türkiye garip bir şekil almış ve mütareke zamanında ikilik tabiriyle ifade olunan vaziyet yeniden hadîs olmuştu. Bir fark ile ki o zaman ikilik Türkiye hudutları dahilinde idi. Ankara, bütün Anadolu'yu ihtiva ediyor; İstanbul, padişah ve vüzerası ile şehir belediye dairelerinin mahdut hinterlandında imparatorluğu temsil ediyordu. Bu defaki ayrılık ve ikilik ise bu ikiden birinin Türkiye dahilinde ve diğerrinin hariçte bulunması şeklinde tecelli eylemişti.

Paşa Hazretleri, hadîsatı olduğu gibi kaydediyorum. İskeletleşmiş hakikatların çirkinliğini örtmek için manaya yumuşaklık veren mefhumu gayrimüstakir kelimeler değil, hakikatları olduğu gibi tesbit eden mefhumları tasallup etmiş vazık tabirler istimal ediyorum.

Evet, birinci ikiliği Sevr muahedesini parçalamak ve memleketin vahdetini temin eylemek suretiyle ortadan kaldırdınız. Yıkılan İmparatorluğun yerine Cumhuriyeti ikame ettiniz. Ancak birinci ikiliği muhaliflerinizin kanun dairesinde muhalefet haklarını tanıyarak ve onları muhalefetlerinden dolayı tecziye ederek bertaraf etmek var iken böyle yapmadınız. Muhaliflerinizin bir kısmını beyneaddüvel bir ahd ile vatandan icla ettiniz. Diğer kısmı ise kendiliğinden terki vatan eyledi. Bu muhaceret bu satırların yazıldığı ana kadar devam eylemektedir. Bu suretle birinci ikiliği

izale ederken takip edilen tarzı hareket bu ikinci ikiliği meydana getirdi.

Yüzellilikler namı altında memleketten ihraç ettiğiniz adamlar ile kendi kendilerine hicret etmekte bulunan kimse-ler cumhuriyetinizin cenup hudutlarında teşekkül eylemiş yeni hükümetler arazisine ve bahri sefid havzasını geçerek merkezi Avrupa'ya kadar dağıldılar.

Birinci ikiliğin izalesinden sonra ittihaz olunan ted-birden doğan bu yeni ikilik şu suretle kabili tariftir: On seneden beri devam eden Cumhuriyet rejimi iki Türkiye vücu-da getirdi. Biri hududu mülkiye ve siyasisesi malum ve mah-dut ve bir teşekkül düveliyeye sahip olan dahili Türkiye, di-ğeri memaliki ecnebiyede hududu mülkiyesi namahdut ve düve-li bir teşekkülden mahrum harici Türkiye.

Harici Türkiye'nin dahili Türkiye'ye nazaran kıymet ve ehemmiyetini münakaşa edecek değilim. Esasen bu noktanın ha-kiki maksat ve gayemle münasebeti hemen yok gibidir. An-cak birinci af projenizin umumi bir noktaî nazarından tet-kikine hasrettiğim mektubumun şu kısmını ikmal eylemek üze-re buna dair müşahade kabilinden bazı noktalar arz ve bun-ların neticelerini tesbit edeceğim.

Paşa Hazretleri, maddi hadiseler gösteriyor ki harici Türkiye, keyfiyet ve kemmiyeti ne olursa olsun, dahili Tür-kiyeyi rahatsız ediyor. Cumhuriyet, harici Türkiye hakkında tedbirler almakta, fevkalade vesaita müracaat etmekte muz-tar kalıyor. Düveli teşekküle sahip Türkiye bu teşekkülden mahrum, dağınık ve kuvvei teyidiyesiz Türkiye'den endişe e-iyor.

Ankara hükümeti bu hükümeteşiz ve birçok hükümetlerin hududu mülkiyesi dahiline dağılmış harici Türkiye ile -i-tiraf edemediği- mütemadi bir cidal halindedir.

Dahili Türkiye halkı -bilhassa rejiminizden gayrimem-nun kitle- kulağını harice vermiş, belki mahiyetini henüz temamiyle tayin edemediği harici Türkiye'yi dinliyor.

Gayrimemnunlar o semtlerde birşeylerin hazırlanmakta bulunduğunu kulaktan kulağa fıslıyorlar.

Demıştim ki (maddi hadiseler gösteriyor) bu hadiselerin en mühimlerini hülaseten kaydediyorum:

Harici Türkiye'nin mühim bir kısmı cumhuriyetinizle hem-hudut komşu hükümetler arazisinde toplanmakta ve kolaylıkla dahili Türkiye ile münasebette bulunmakta idi. Cumhuriyeti-nizin her köşesinde yol veren kapıların karanlık dehlizle-rinde dolaşan bu siyasi hasımların faaliyetinde genç devlet ve hükümetiniz için büyük tehlikeler gördünüz. Komşu hükü-metlere müracaat ettiniz, esasen onlarla halledilecek muhtelif meseleler var idi. Bu meselelerin mezkur hükümetler dilhavaına muvafık surette halli memleketten, vatandan, milletten fedakârlıklar yapılmasını icab ederdi. Rejim ve teşkilatınızı harici Türkiye'den gelecek zararlardan vika-ye maksadıyla bu fedakârlıkları yaptınız ve bu hükümetlerle

dostluk ve iyi komşuluk muahadeleri akdettiniz. Muahadelerin ilan olunan aksama gösterdi ki bunlar muhassıran, harici Türkiye'nin hudutlarından 50-60 kilometre uzağa çekilmesini ve otoriteniz haricinde kalıp hareketini kontrol edemediğiniz bu kitlenin o hükümetler tarafından kontrol edilmesini ve (Hilafı merdi) hareketine meydan verilmemesini temin için aktedilmişti. Muahadeler ahkamina nazaran tarafeyni akedeyn bunları mutekabilen memleketlerinde tabbik eylemeyi teahhüt ediyordu. Halbuki, herkesçe malum olduğu üzere diğer akid devletlerin cumhuriyetiniz arazisinde ne kendi ve nede cumhuriyetiniz tebaasından endişe ve itiraz edeceği kitleler veya fertler yoktur. Bu itibar ile hükümetinizin diğer akitlere karşı taahhüdü zavahiri korumak ve bu zaafî gizlemek noktasından yapılmış şekli bir akitten ibaret kalıyordu. O devletler ise hükümetinize karşı aldıkları taahhüdata mukabil sizden maddi bir taviz istiyeceklerdi. Filhal düveliakiide rejiminize muhalif olup ülkelerine iltica eylemiş olan bir kısım Türkiye halkını kavanininin bahşettiği şahsi hürriyetlerden mahrum ederek sizin namınıza kontrol edecek ve rejiminiz aleyhine çalışmalarına mani olacaktı. Binanaleyh sizden taviz talebi kendileri için bir hak olmuş idi. Hükümeti Cumhuriyetleri muhtelif meseilli -yukarıda arz eylediğim fedakârlıkları yaparak-komşu devletler lehine halletmek suretiyle bu tavizi verdi.

Yine hadisat gösteriyorki bu taktirde hükümeti cumhuriyetlerinin endişesini izaleye, harici Türkiye tehlikesinin bertaraf edilmesine kâfi gelmemişti. Cumhuriyetinizle hemhudut memleketlerde mandatlar sıfatıyla bulunan akid devletlere yeniden müracaat edildi. Bu devletlerden yeni taahhütler alındı ve akdolunan mukavelat ahkaminin bir kısmı mezkur devletler metropol ve yine bu devletler manda ve himayesi altında bulunan diğer devletlere ve hatta onların müstemlekelerine kadar teşmil edildi. Bu suretle siyasi hasımlarınızın yaşadığı muhitler hemen kamilen mukavele ve muahedelerle örülen bir tarassut ve tazyik şebekesi dahiline alındı.

Diğer taraftan sefaretleri ve konsoloshaneleri faaliyete getirdiniz. Bilhassa hudutlarınızın cenubundaki memleketlerde bulunan konsoloshaneleriniz hususi ve fevkalade teşekküllerle adeta birer istihbarat dairesi haline ifrağ edildiler. Bu memleketlerdeki hariciye vazifesi iki nokta arasına tekasüf ettirildi: Pasaport-vize etmek ve harici Türkiye ile mücadele eylemek, bu cidal iki şekilde yapılyordu: Biri resen ajanlarınızın cidali, diğeri mezkur ajanlardan alınan raporlara istinadan hariciye memurlarınızın mandatlar hükümetler mümesilleri nezdindeki teşebbüsâtı.

Sefir ve konsoloslarınızın bu müracaatları o kadar çoğaldı ki makamâtı ecnebiye bunlar için adeta hususi müracaat kalemleri ihdasına mecbur oldular. Vakiya bu tedabir sayesinde birçok kimseler ihtiyari menfalarından cebri menfalarla gönderildiler. Bir çok teşekkül ve iştimalara müsaade olunmadı. Mevkuat, gayrimevkuat bazı neşriyat tatil eshabi tazyik ve tehdit edildi. Fakat bütün bu tedabir harici Tür-

kiye'yi ortadan kaldırıp ikiliği izaleye kifayet eylemiyordu. Çünkü harici Türkiye her türlü tekyüdata rağmen bir taraftan memleketten gelen yeni muhacirlerle kemmiyeten, diğer taraftan neşriyat gibi faaliyete müsait muhitler aramak üzere yeni memleketlere nakleden siyasi hasımlarınızın yer değiştirmeleriyle hududen tevessü ediyordu.

Bu tedbirler salıfuzzikir mukaveleler gibi zahiren mütekabil taahhütler şeklinde yapılmakta olmalarına rağmen hakikat yavaş yavaş çehresini gösteriyor ve zevahiri muhafaza eden perdeler yırtılıyordu. Bilhassa hariciye memurlarınızın makamata ecnebiye nezdinde ekseriya ifrata varan teşebbüsleri bazen bir tarafı, bazen de her iki tarafı müşkül mevkide bırakıyordu. Dört duvar arasında yapıldığı zannedilen bu esrarengiz teşebbüsler az zaman zarfında o duvarlardan harice intişar ediyordu. Bu hadisat Türkiye'nin, yükseltmek istediğiniz prestijini bilakis düşürüyor ve harici Türkiye'ye karşı ittihaz olunan bu tedabir dahili Türkiye için bir zaaf teşkil ediyordu. Zira bu tedabirin ittihazına şahit olan halk düşünüyordu ki: hariçte mühim bir teşkilat vardır. Dahilde bu teşkilatın taraftarları yani hali hazır rejiminin aleyhtarları mevcuttur ve bittabi bu, cumhuriyetin hayatı için tehlikelidir.

Müdirani ümür cumhuriyetin bu zayıf noktasını aralarında olsun itiraf eylediler, ve harici Türkiye'yi her ne pahasına olsa da ortadan kaldırmaya karar verdiler. Cumhuriyetin öncuncu senesi devriyesi bunun için güzel bir vesile oldu. Hükümeti cumhuriyetleri hadisatın bu ilham ve zaruretinin kabul eyledi ve harici Türkiye'yi ortadan kaldırmak üzere Türkiye muhacirin siyasiyesinin umumi bir af ile dahile celbine karar verdi. Musip ve güzel bir tedbir.

İşte paşa hazretleri, umumi bir noktai nazardan cumhuriyetin 10 uncu senesi devriyesi münasebetiyle hazırlanıp tatbik olunamayan af projesinin esbabı, evamili, mahiyeti ve hedefi. Fakat mukaddimede arz eylediğim vecihiyle çocuk tam olarak doğamadı sakta uğradı.

Evet, gayet adi ve basit bir sebepten. Maderi cumhuriyet ne ağır bir yük kaldırmış, ne de anif bir harekette bulunmuştur. Ancak ef edeceğimiz kimseler meyanından birkaç kişinin ufak bir tedbirsizliği, zata riyaset penahilerini aylarla hazırlamış olduğunuz ve hükümeti cumhuriyetleri için hayati bir mesele teşkil eden ve harici Türkiye'yi ortadan kaldıracak olan şumullü affın ilanından sarfınazar ettirmeğe kifayet eyledi.

İzah edeyim: Affın propağandası yapılırken hariçten affın istifadeleri memul kimseleri teşci için bazı maruf zevatın ve hatta kitlelerin zata riyaset penahilerine tahriren müracaat ile dehalet ettiklerine dair asılsız bazı haberler gazetelerde neşrolünmüştü. Bu suretle müracaat ettikleri ilan olunan zevatın makamı riyaset penahilerine müracaatlarını lüzumu da kendilerine belki ihtar olunmak isteniyordu. Bu ihtarı nazarı itibare alarak müracaat edenler de bulunmuş olabilir, fakat diğer taraftan müracaat ettiklerini

ilan ettiğiniz eşhas meyanından bazı kimseler böyle bir mü-
racaatın gayrivakı olduğunu gazetelerle neşir ve neşriyatını-
nızı tekdiz eylediler. Bu tekdiz şeref ve haysiyet siyaset
penahilerini rencide eyledi. Zatı fehimanelerini tekdiz küs-
tahlığına feda edilebilecek yüksek bir menfaat ve zaruret
kabili tasavvur değildi.

Binanaleyh ikiliğin ve binnetice harici Türkiye'nin de-
vam ve bekası tercih edildi. Ve bu tercih maderi cumhuriyetin
aylardan beri taşımakta olduğu cenin affın sukutunu mu-
cip oldu...

Paşa Hazretleri, af projenize dair gazetelerin neşriyatın-
dan ve bilhassa aldığım hususi haberlerden anlıyordum ki
bu aftan en ziyade Kürtleri nimetlendirmek istiyordunuz. Bu
affın dairei şumulüne bilhassa Kürtleri almak istiyordunuz.
Affın derecei şumulü mahiyeti cürme nazaran değil adeta mil-
liyete nazaran tayin edecekti. Türkler ve diğer enasır hak-
kında bir takım kayıtlar ve şartlar dermeyan bulunduğu halde
Kürtler için hemen hiç bir kayıt ve şart mevcut değildi.
Yalnız Kürt olmak bu aftan istifade etmek için kafi. Kürtler
hakkındaki bu hususiyet alenen söylenmedi ve kanuna da derc
edilmedi. Devniniz ricali ve zatı riyasetpenahileri her ne-
dense Kürt kelimesini telaffuz edemiyorsunuz. Bu hususiyet
ajanlarınız tarafından sureti mahsusada alakadarane tebliğ
edilmektedir.

Evet mademki Kürdüz, Türkiye'nin emniyeti dahiliyesini
ihlal edebilecek mevadda tasaddi, Türkiye kuvvetlerine kar-
şı müsallahan hareket, Kürt ihtilal ve suikast cemiyetleri-
ne mensubiyet... ilahiri hiç, hiç bir şey bizler için aftan
istifadeye mani değil.

Aftan evvelde ajanlarınızın Kürt mültecilerine gönder-
diği haberlerde, Kürtler için af kapısının daima açık olduğu
söylenmekte idi. Bugün de aynı söz söylenmekte ve neşrolu-
nan af kanununun buna mani olamayacağı ilave edilmektedir.

Görülüyorki bu af, daha doğrusu af projenin -birçok
kimselere şamil olmakla beraber- Kürtler hakkında bariz
bir hususiyet arz eylemektedir. Bu itibar ile biz Kürtler
bu "afı Kürdistan siyasetinizde yeni bir tedbir, yeni bir
hareket noktası olarak telakki ve bu suretle muhakeme eyle-
mek mecburiyetindeyiz.

Paşa Hazretleri, maruf olan şahsi ve medeni cesaretini-
ze rağmen bilmemki neden şimdiye kadar Türkiye'de bir Kür-
distan meselesinin mevcudiyetini serahaten itiraf edemedi-
niz, bu itiraf için kuvvet ve kudretine ziyadesiyle itimat
ettiğiniz iradenizde o cesareti bulamadınız. Öyle bir Kür-
distan meselesi ki hükümetinizi, onunla meşgul olurken kar-
rarsızlıklara, tereddütlere, ricatlara ve yarım tedbirlere
sevkediyor.

"Serahaten" dedim, çünkü bu kelimeyi ağzınıza almadan
bu meseleyi her zaman itiraf eylemekte, dahili ve harici
siyasetinizde ona mühim bir mevki ayırmaktasınız. Bu zimmi
itirafatı sırası geldikçe kaydedeceğim. Mamafi bende itiraf

eylemeliyimki Kürdistan kadim bir mefhum tarihidir ve Kürdistan meselesi ne zamanınızda ve ne de siyasetlerinizin varisi olduğunuz İttihat ve Terakki hükümetleri zamanında başlamış değildir. Bugün Polonya'nın eski halini hatırlatır bir şekilde birkaç devlet arasında taksime uğramış olan vatanım Kürdistan'ın ve milletim Kürtlerin kadim bir tarihi, muayyen bir coğrafyası ve içtimai teşkilatı vardır. Medler'in mebde ve menşesine gitmeği lüzum yok. Kisenefon'un (Siro-pedi)sinden başlamak kafi. Mamafi bu noktayı izaha lüzum görmüyorum. Son zamanlarda tarihle iştikaliniz ve bilhassa (Ariyen) meselesine pek yakından temasınız ve her nedense Türkleri maruf Mongolik menşelerinden tecrit ve Ari rnkına intisap ettirmek hususundaki mesainiz zatıfihimanelerini Kürt ve Kürdistan hakkında külli vukuf sahibi eylemiştir.

Evet, Kürdistan meselesi, ne zamanınızda ve ne de se-lefleriniz zamanında başlamış değildir. Türkiye'de Kürdis-tan meselesi Kürt ümerasının, ilk Osmanlı Tarihi (Heşt be-hest) müellifi İdrisi Bitlisi vasıtasıyla Yavuz Sultan Se-lim'e, sunni bir hükümdara beyat ettikleri günden beri mev-cuttur.

Osmanlı tarihi tetkik olunursa, muhtelif isim ve ünvan-lar altında Kürdistan meselelerine tesaddüf olunur. Her ha-diseyi ismiyle yad etmek itiyadında olan vakaniyistlerin eserlerinde ise bu meselenin kendi ünvanı Kürdistan Mesele-si sernameleri altında olunduğu kesvetle görülür.

Evet, mesele çok eski zamandanberi mevcuttur. Ancak de-vir,zamana, her devrin telakkiyat ve temayulatına göre şe-kil ve renginde tebellür ve tehayyül vardır. Bazen hususi ve tipik bir feodalizm manzarası arzeder. Muhtelif devirler-de Osmanlılık ve hilafet mefhum ve camialarında mezhebi bir şekil alır. Bu devirlerde sessiz sedasız çalışan bir şafii-lik ve hanefilik meselesi mevzubahistir. Bazen de aşiret is-yanı şeklinde tecelli eylemiş müselsil bir Ekrad Bednihad vakası başlı başına bir devir teşkil eder. Bugünkü şekil ise esasen asrın en büyük karakteristiği olan bariz bir mil-liyet şeklidir. Bu şekil de zannolunduğu kadar hadis değil, kadim ve hatta edebiyatta (literatürde) ancak meşrutiyetten sonra tesis edilen Türk Ocakları'yla ilk tohumları saçılmış olan Türkçülükten eskidir. Kendi ifadeşine rağmen "Lavra Kurmanc gayb fekbü, tarix hazaru şeşt ü yek bu" 1561 senei hicriyesinde tevellüt edip yine aşağıdaki beytin mefhumuna göre "İsal geheste çel ü çaran, ev pişrevi gunehkaran" 44 yaşında yani 1105 senesinde (MEM Ü ZİN) ünvanlı eserini vü-cuda getiren büyük Kürt şairi Ahmedê Xane, bugünkü milliyet cereyanının ilk mübeşşiridir. Mevzuunu bir hal efsanesinden almış olan A. Hane, eserinde baştan başa Kürt milliyetinden ve Kürdistan'dan bahseder. Konuştuğu şahıslar kamilen birer semboldür. Kürt milletini temsil eden şahsi esarete düşürür, zindana atar ve onun helası çarelerini millete aratır ve gösterir.

Paşa Hazretleri, görülüyorki Kürtlük fikri ve Kürtler-de milliyet cereyanı ne bugünkü ve ne de dünkü bir mesele-

dir. Belki bundan 250 sene evvel yükselmiş bir fikir, başlamış bir cereyandır.

Kürdistan meselesinde yeni bir tedbiriniz olarak kabul ve tavzif eylediğim bugünkü af meselesine tekrar dönmek üzere bilhassa gayri Türk milletlere karşı uyguladığınız siyasetin müverrisleri olan İttihat ve terakki hükümeti zimamdarlarının Kürdistan meselesindeki tedbirlerinden ve faaliyetlerinden birkaç satırla bahsetmeme müsaade buyurunuz. Bu bahse bir mektep hatırası ile başlayacağız:

Hatırımında kaldığında göre IO Temmuzun ikinci senei devriyesi henüz idrak olunmamıştı. Birgün Şehzadebaşında bir tiyatro binasında mühim bir konferans verileceğini edebiyat öğretmenimizden öğrenmiş ve bu gibi şeylere meraklı birkaç arkadaşımın konferans mahalline gitmişim. Sahneye iki adam çıktı. Biri Yusuf Akçora Bey idi. Arkadaşını bize takdim etti. Yine hatıram yanılmıyorsa bu zatın ismi İsmail Gansperenski idi. Gaspenenski efendi İstanbul ahalisince anlaşılması müşkül bir Türkçe ile uzun bir konferans verdi. Mütamadiyen Türkten ve Gayri Türkten bahseriyordu. Konferans bittiği zaman benim ve arkadaşlarımanın anlayabildiği şundan ibaretti. Herkes Türktür, Türkiye'de Türkten başka milli unsur yoktur ve olmamalıdır.

Bilmem nasıl bir tesadüf eseri idi ki, o gün aramızda hiçbir Türk talebe yoktu. Benden başka diğer bir Kürt, bir Çerkez, bir Arnavut, bir Gürcü ve birde Rum arkadaşımız vardı. Ertesi gün mektepte aynı arkadaşlar bir araya geldikimiz zaman Gansperenski efendinin konferansı mevzubahis oldu. Meşrutiyet devri ile birdenbire inkişaf eden müsavvatı hukuk ve türlü şahsı, unsuru ve mezhebi hürriyet fikirleriyle sütratle temasa gelen genç dimağımız Gansperenski efendinin nazariyatını kabul edemiyordu. Bu nazariyat bize pek aykırı gelmiş, maneviyatımızı adeta isyan ettirmiş idi.

O tarihte mektepte müstansah ile bir gazete neşrediyorduk. Gazetenin riyaseti tahririyesi benim üzerinde idi. Gansperenski efendinin konferansının bende yapmış olduğu aksülamel ile olacak mezkûr gazetede Kürtlüğü ve Kürdistana dair bir makale neşrettim. Bunda Kürtlüğün tarihinden, arından, vatanından ve hususiyetinden bahseyledim.

Bu ve emsali konferanslar ve neşriyat ile Osmanlı İmparatorluğu hududu dahilinde yaşayan gayri Türk milletlerin aleyhine olmak üzere yeni bir Türk milliyetinin esasatı kurulmak isteniyordu. Bu şöven milliyetçiliğin, daha doğru bir tabir ile başka milletlerin kanıyla vücuda getirilmek istenilen yeni milliyetin edebiyatını yapmak üzere bir bir Türk Ocakları, Türk Yurtları tesis olundu. Mecmualar ve kitaplar neşredildi. Gençler bu yurt ve ocaklarda hususi bir terbiye veriliyordu. Rehberlerin itikadınca bu ocakların eşliğinde ilk temsil ameliyesi yapılıyordu. Fakat ileride göreceğimiz ki bu ocaklar size Türkçü yetiştirdiği kadar bize de Kürtçü yetiştiriyordu.

Osmanlı İmparatorluğu camiası dahilinde fiilen ve tari-

hen unsur hakim olan Türklerin safiyet ırkıyesini ve her türlü hususiyetlerini muhafaza etmek için teşkilat yapmalarından daha tabii bir şey tasavvur olunamazdı. Lakin bu teşebbüsler diğer milletlerin sütünü sağlamak değil de kanını emmek derecesine varmamalıydı. Paşa Hazretleri, ırk safiyeti ve o ırkın hususiyetlerini muhafaza endişesi hulki, necip ve şayani hürmet bir his ve fikirdir. Irklar için bu, bir mümtaziyet ve icabı asalettir. Bu his değil insanlarda hatta hayvanlarda bile mevcuttur. Bilirsiniz ki asil atlar adı atlarla çiftleşmezler. Aileler izdivaçlarda küfü denilen bir mefhumu dikkat ederler. Almanların bugün yapmak istedikleri senerilizasyonda maksat, Alman ırkının Ariyen havas ve hususiyetini muhafaza edebilmesi için hariçten Alman kanına ecnebi kanının karıştırılmamasını temindir. Halbuki siz ve eslafınız ne yapıyorsunuz? Ne yapmak istediniz? Geçirmiş olduğu bunca ırkı ve demevi tesalluplar kafi değilmiş gibi Türk kanına zorla başka ırk ve milletlerin damarından dökülen kanlardan mebzul miktarda kan karıştırmak. Bu hareketiniz bizzat Türk milleti için büyük bir hakarettir. Çünkü bu hareketinizle Türk milletinî, kanına kanlarını karıştırmak, ona temsil etmek istediğiniz milletlerin maduni adedtmış bulunuyorsunuz. Neden? izah edeyim:

Bilirsiniz ki hariçten kan almak gerek insanlar gerekse hayvanlar arasında cari kadim bir usuldür. Her iki zümrede de iyi ırk, iyi nesil ve iyi unsurun kanı, islah edilmek istenilen insana veya hayvana zerkedilir.

Siz ve eslafınız Türkçülüğünüzle ne yapıyorsunuz? Birçok ecnebi unsur ve milletleri getirip Türk ırkına karıştırıyorsunuz. Bu suretle Türk ırkını muhtacı islah yani madun unsur ve diğerlerini islah edici yani âli unsur yapmış oluyorsunuz. Eminimki Türk milleti bu hakikatı itiraf ettiği gün size bu günahı af edemeyecektir.

Mevzuaya avdet edelim: Bu tarzdaki Türkçülük hareket ve teşebbüsleri gayri Türk unsurları isyan ettiriyor ve onlara Türk olmadıklarını ve hakiki milliyetlerini daha ziyade hissettiriyordu. Bu his her hizbin milli cereyanına kuvvet ve şiddet veriyordu. Türk milliyeti içinde halledilmek istenilen diğer milliyet ve unsurlar bilakis Türk milliyetinden uzaklaştırılıyordu.

Diğer taraftan komite merkezinde tatbikata geçilmek üzere gayri Türk milletler aleyhinde kanlı bir suikast hazırlanmakta idi. Suikastın hedefini karakteristikleriyle beraber tekrar ve tesbit ediyorum: Osmanlı İmparatorluğu hudutları dahilinde bulunan bilumum anasırı Türkleştirmek ve bu unsurların mahv ve istihalesiyle Türk milletine aşılmasından doğacak olan yeni milletten ve hiddeti ırkıyeye malik bir Türkiye vücuda getirmek.

Burada belirtmek lazım gelirken o tarihte Osmanlı İmparatorluğu meyaninde yaşayan gayri Türk anasırı (Türk olmayan) anasırı meyanında Türk nüfusuna çok faik bir nüfusa malik Arap milleti de bulunmakta idi. O Arap milleti ki İmparatorluğun dini, ilmi, irfani, kanunu onun medeniyetinden

iktibas edilmiş idi. Farzı mahal olarak Arapları Türklerle karıştırmak imkanı hasıl olsa idi acaba bu halita ne renk verirdi. Neticeyi muhtacı teemül görmek abes olmazmı? Şüphesizdirki bu halitadan uzvi ve manevi havassıyla ancak bir Sam Baba doğabilirdi.

Bu amelîyeyi başa çıkarmak için iki usul tatbik, iki tarik ihtiyar olunacaktı. Budamak müslümanlar temsil, gayri müslimler taktik edilecekti. Gayrimüslimlerin temsili mevzubahis olamazdı. Çünkü din farkı, lisan dan çok kuvvetli ve temsil amelîyesinden aşılması hemen imkansız bir setir. Ancak hakiki bir ihtadadan sonra mevzubahis olabilir. Yeniçeri ocaklarının iadesi ise varidi hatır olamazdı.

Teferruatın, muvakkat tedbirlerin, ihtirazi ve istisnai kayıtların izahına girişmiyorum. İttihat ve Terakki hükümetinin bu planını umumi şekilde ve muhtasaran zikrettikten sonra, planın Kürtlere ait kısmını takiben ilerliye-
lim.

Bu plana nazaran Kürtler taktik değil temsil kısmına dahil olan milletler meyanında idiler. Kürt unsuru, Yeni Turan, güzel ülkeye giden yolun üzerinde yaşayan bir millettir. Türkleştirilmeleri mühim, belki müstacel ve her halde derecei vücutta idi. Kürtlerin temsiline birde kanun yapıldı. Zamanın bedbaht padişahı Sultan Reşat'a da tasdik ettirildi.

Mezkur kanunda vilayeti şarkiye ismiyle yad olunan Kürdistan'da sakin halk yani Kürtler o araziden kaldırılarak garbe yani Türk vilayetlerine nakil ve ahali kısmı mahalli nüfusun %5 ini tecavüz etmiyecek surette Türk köylerine tevzi, beyler, ağalar ve şehler ise derecei ehemmiyetlerine göre vilayet, liva ve kaza merkezlerine iskan olunacaklardı. Ahalinin bey, ağa ve meşayih ile münasebeti tamamıyla kesilecekti. Bu suretle Kürtlerden tahliye edilecek olan Kürdistana da şuradan buradan getirilecek olan Türkler yerleştirilecekti. Bir iki batın sonra Türkler arasında ve onlara karışarak lisan ve adetlerini kaybedecek olan Kürt muhacirleri türkleşecekti.

Burada bir vaka zikredeceğim: Umumi harp başlamıştı. Cepheye sevk olunmazdan evvel ihtiyat zabıt namzetleri talimhâhının son devresinde muallim takım zabiti idim. Devre nihayetinde takımında bulunan efendilerin derecei ehliyetlerine nazaran rütbelerini gösterir listeyi tanzim ederek bölük kumandanına vermiştim. Hararetli bir Türk Ocağı mensubu olan bölük kumandanı listeye bir göz gezdirdikten sonra hiddetle listeyi masanın üzerine attı ve bana "bu nasil liste, Arabı, çorabı, Kürdü A sınıfına yazmışsın" dedi. A sınıfı alüyyüalâ derecede zabıt namzedi demekti. Bugün millet meclisinizde aza olan bölük kumandanının nokati nazarıncı bir adamın künyesinde Halep, Şam veya Harput, Diyarbekir'in bulunması iyi numara almasına bile mani teşkil eylemeliydi.

Komite merkezinde tanzim olunan planın Ermenilere ve Kürtlere ait olan kısmı tatbik kondu. Ermeniler katliam edildiler. Kürdistan'ın muhtelif yerlerinden, plan mu-

cibinde, Kürtlerin tehcirine ve müteaddit kafilelerin garp-taki Türk vilayetlerine sevkini başlandı.

Ermeni tehciri esnasında taktile alışmış olan muhafız kuvvetler bu alışkanlığı bazen Kürtler üzerinde de tatbik ettiler Fikir adeta umumileşmişti.

O tarihte Nuri Paşa ordusuyla Bako'da bulunuyordum. Ordu menzil karargâh kumandanı idim. Karargâh tabldotunda her gün 30-40 zabıt bulunuyordu. Türk Ocaklarında terbiye almış olan birçok zabıtlardan defalarca aynen şu sözleri işittim: "Gelirken ZU'leri bitirdik, dönüşte nöbet LO'lerindir." Zo ile Ermenileri, LO ile Kürtleri kastediyorlardı.

Osmanlılık ve hilafet devirlerinin "Gavuna bakınca Kürt müslümandır" zarbimesali mana ve mefhum ifadesinde zaafe uğramıştı. Şimdi aranılan ne gâvur ne de müslümandı. Devrin aradığı Cengiz ve Timur'un ahfadı idi. Birçok milletler arasında eskiden beri dolaşan KAVMI NECİP tabiri artık Türklüğe hasır ve tahsis edilmişti.

Harbin beklenen neticeyi vermemesi üzerine İttihat ve Terakki'in, esasen başa çıkmamağa mahkum olan bu planı kendiliğinden akim kaldı.

Mütarekeyi müteakip İstanbul'a avdetimde muhacirin müdüriyet kayıtlarında yapmış olduğum tetkikata nazaran Kürdistan'dan 650.000 kişilik bir nüfus Batı Anadolu vilayetlerine sevkolunmuştu. Cepheye giderken Toros geçitlerinde bu muhacirlerden kafileler görmüştüm. Uzaktan öbek öbek toplanmış insan kümelerine benzeyen bu kafilelerin yanına gittiğim zaman görüyordum ki bunlar soğuktan taş kesilmiş (donmuş) insan heykellerinden başka birşey değildiler. Vatanlarından çıkarılan bu insanların büyük bir kısmı bu suretle yollarda hastalıklardan, açlıktan ve soğuktan mahvolmuşlardı.

1919 senesinde Kürdistan'a seyahatim esnasında, Halep'te bu kafilelerden birine rastladım. Memleketi geri dönüyorlardı. Kendilerinden aldığım malumata göre memleketten 485 kişi olarak çıkarılmış. Geri döndüklerinde yalnız 255 kişi kalmışlardı.

İşte Paşa Hazretleri, İttihat ve Terakki zamanında ve harp esnasında Türkleştirilmek istenilen Kürtlerin ve Kürdistan meselesinin birkaç satırda hülasa edilmiş bilançosu.

İttihat ve Terakki hükümeti planında muvaffak olamadan çöküp gitti. Yapılan bütün tehcirler ve taktiller Kürt vîddan ve cereyanı millisini (milli bilincini) uyutmak ve durdurılmaktan pek uzaktı. Bilakis harbi umumiyyede Kürtlere vurulan bu darbeler Kürt cereyanını daha coşkun bir surette harekete getiren feyizli seller halinde tecelli eyledi. Kürdün Kürt kalmak ve Kürt olarak yaşamak iradesi dahaziyyede kuvvet buldu. Bu arzu daha büyük bir şiddetle izhar edildi.

Xane'nin yukarıda mevzubahis ettiği eseri evvelce yalnız el yazısı nüshalardan Kürdistan medreselerinde okunurdu. 1310 tarihinde pederim tarafından tabına teşebbüs olunmuştu.

O zamanki maarif encümeninde alel usul tetkik olunan bu eserin en ruhlı kısmı "çizilen mahalden maada tabında behis yoktur. 22 Ağustos 1310" şerhiyle tay edilmekle tab'ına muvafakiyet elvermişti. Mütareke devresinden istifade eden Kürt gençleri bu eseri tab eylediler. Ve binlerce nüshası Kürdistan dahilinde ve haricinde bulunan Kürt münevveranı tarafından kapışıldı.

Paşa hazretleri, selefleriniz ve sabık arkadaşlarınız harbi kaybettiler. "Hasta Adam" mühim bir ameliye daha geçirdi. Daha birtakım uzuvları kesildi. Müverrislerinizden size Anadolu ve Kürdistan'ın bir kısmı kaldı. Rumeli'den katı nazar, Asyada Ceziretil Arap, Suriye, Filistin,... ilâh gibi Kıtatta yeni yeni hükümetler teşekkül eyledi. İttihat ve Terakki hükümeti Osmanlı padişahlarının mirasından hükümet cumhuriyelerine ancak bir rub'unu devreylemiş ve mütebakisi hakkında cumhuriyetinize hesap vermeden ortadan çekilmişti.

Buhranlı bir zamanda zimamı umuru ele aldınız. Ortada birtaraf edilmesi lazım gelen bir Yunan tehlike ve istilası vardı. Bunu def edinceye kadar kaldığınız nafile namazlar kabilinden Kürt rüesası ile dostane münasebetler beslediniz ve kendileriyle "Kardeşim ....Ağa" gibi samimi hitaplarla muhaberetlerde bulundunuz.

O tarihte Almanya'da bulunuyordum. Gazetelerde okuduğuma nazaran İzmir kaldırılmalarında şıkırdıyan ilk demirler Kürt suvarilerinin nalları idi. Yunan ordusu başkumandanı esir, tehlikeyi bertaraf ve zaferinizi Lozan ahitnamesiyle tetviç ettiniz. Halaskâr ve kahraman olarak alkışlandınız.

Gözlerinizi memleket dahiline çevirmek zamanı gelmişti. Filhal dahilde yapılacak birçok işler, ciddi reformlar vardı. Eski arkadaşlarınız, İttihatçiler zatıfahimanelerine düstur emelleri olan kitaptan bir nüsha terkeymişlerdi. Bu kitapta başlanmış fakat ikmal edilememiş birçok fasıllara tesaddüf ettiniz. Bu kitabın diğer milletleri takdir ve temsil usullerini gösteren Türkçülük faslında tavakkuf eylediniz. Elinizde Kürt'ten başka unsur kalmamıştı. Diğer anasın vatanlarıyla beraber Türkiye'den ayrılmışlardı. Bugün yerlerine iade etmek üzere bulduğunuz Rum'ları mübadele suretiyle hudutlarınız haricine çıkartmıştınız. Kemmiyeten az ve nisbeten dağınık olan Gürcüler ve Çerkezler mevzuuıştigaliniz olamazdı. Evet, ortada yalnız biz kalmıştık.

Paşa Hazretleri, burada birçok kimselerce henüz malum olmayan bir hakikatı zikredeceğim. Zatı fahimaneleri elbette hatırlarsınız. Dedimki elinizde Kürtten maada unsur kalmamıştı. O Kürtler ki vaktiyle Diyarbekir'de bulduğunuz zaman kalplerini kazanmıştı çalışmıştınız.

İttihat ve Terakki rüesası bir mürebba vücuda getirip zatı fahimanelerine tahsis edeceklerine Enver, Talat ve Cemal Paşalar bir müselles teşkil eylemişler ve Anafatarlar kahramanını kadro haricinde bırakmışlardı. Trablusgarp harbi esnasında çadırından çıkarırken etrafınızda bulunanlara

"Napolyon geliyor" istihzası ile gösterdiğiniz Enver Paşa hakiki bir Napolyonluğa yelteniyordu. Cemal Paşa Arabistan veysruvası olmuştı. Onun Suriye'de Arap İmparatorluğu ilan edeceği ve siyah kalpağını atıp başına bir murassağ bir tac giyeceği şayiaları deveran ediyordu. Zatı fahimaneleri ise Diyarbekir'de bir Türk muhitinde bulunuyordunuz. Arkadaşlarınızın muhalif ve harbin bitiminde Türkiye'nin parçalanacağına müteakip olanların belki birincisi idiniz. Kürtlere hoş görünmek istediniz ve ilk defa olmak üzere, muahharen Elaziz'de idam ettirdiğiniz, Dersim Mebusu Hayri Beyin kumandasında, karargahınıza merbut bir Kürt taburu teşkil eylediniz. Efrad ve zabitanı kamilen Kürt olan bu taburun kıyafeti de tamamen Kürt kıyafeti idi. Bu tabur efradı şal, şapık ve kolos giyiyor, Kürt hançeri takıyorlardı. Kumandanlar değilse de emirler aralarında Kürtçe olarak söyleniyordu. Bu, Osmanlı ordusunda Kürtlere ilk defa yapılmış bir cemile idi.

Bu tarihi hakikatı da muhtasaran zikreyledikten sonra yine mevzua dönüyorum. Evet, eslafınız Ermenileri taktik ve Kürtleri tehcir ve taktik ile mahvomedediklerini nazarı itibare almadınız. Maziden ibret alarak Kürtlerin millî haklarını itiraf ve Kürt vîhdanı millisini tatmin edecek makul ve hakimane tedbirlerle Türkiye dahilinde kalmış olan yegane ve kıymetli unsuru kazanmak yollarını araştırmadınız. Hakikatı görmek istemediniz.

İradenizin kuvvetiyle başa çıkarmak istediğiniz işin tatbiki kabiliyetini mukayese ederken yaptığınız hesapta yandırdınız. Evet, zannettiniz ki deniz içilmekle biter. Eslafınızın planını daha büyük bir şiddet, bir ünf ve sürat ile tatbiki koyuldu.

1925 İntilali patladı. Şeyh Sait merhumun askerleri Harput'u işgal, Diyarbekir'i muhasara ettiler. Genç cumhuriyetiniz tehlikeli, sar'alı ölüm dakikaları geçirdi. Yine namaz kılmanız icab etti. İtiraf edelim ki üşenmediniz. Taksir etmediniz. Şeyh Cennet mekanı, İngiliz perası ve Ermeni akidesiyle hareket eden müslüman düşmanı bir mürted halinde gösterdiniz, ve biçare Kürtleri işgal ettiniz. Kürtleri Kürtlere kırdırtmak suretiyle ve mühim fedakarlıklar pahasına hadisenin önüne geçtiniz.

Salonlarından doğrudan doğruya darağaçlarına gidilen İstiklal Mahkemelerini Kürt mefkurei millîyesine, Kürt istiklalcilerine açtınız. Bilmem bil iltizamı, yoksa bir tesadüf eserimidir? Diyarbekir İstiklal Mahkemesi heyetini bir sinema salonunda içtima ettirdiniz ve Kürt meselesinin bu kanlı filmini sureti mahsusada gönderilmiş aktörlerinize çevirttiniz. Hadisede hiç medhali olmayan birçok kimseleri yalnız Kürt oldukları için kanlı filminize kurban ettiniz. Mazlumiyeti cezalandırdınız.

Maafî şunuda itiraf eylemeliyimki milletlerine hıyanetle size hizmet eden "kardeşim, .. ağa" ların bir çoğunu da sinema salonundan dar ağaçlarına göndermek suretiyle bizler hesabına icrayı adalet ettiniz. Bu hareketinizi Kürtlüğe hizmet şeklinde kaydelemeliğime müsaade buyurunuz.

Müstahkem mevkiler ve şehirlerde tahassün etmiş olan ve kıtaatınıza ova, vadi ve dağ eteklerinin yolları açıldıktan sonra memlekette bir tarama amelîyesi yaptırınız. Binlerle çoluk çocuğu, gayri müsellah erkeği kılıçtan geçirdiniz. Köylerini, hala Ararat tepelerinden esen soğuk rüzgarların dağıtmakta olduğu bularla Kürt köyünü yaktınız.

Hadiseye bitmiş nazariyle bakıldı. Bitmiş nazariyle bakılan Şeyh Sait hadisesi idi. Temsil ve taktik hareketi devam ediyordu. Kürdistan meselesi ise kısa zamanlarda geniş adımlarla uzun merhaleler kat'ediyordu.

Hükümet kontrolunun yetişebildiği yerlerde Kürtçenin konuşulmasını yasakladınız. Yedlerinde Kürtçe grammafona diski bulunanlar en ağır cezalara çarptırıldı. Mamafî bu tedbirinde tatbiki kabiliyeti olmadığı az zamanda anlaşıldı, ve bundan da feragat edildi.

Müfettişi umuminin makarnı icraatı olan Diyarbekir'de adeta kaht zuhur etti. Bilhassa zabitan ve memurun kısmı ruzmete ihtiyaçlardan olan yağ, süt, yumurta, peynir..... ilahiri gibi dahili mahsulatı tedarik edemez oldular. Çünkü köylerden gelen bu mevadin müstahsilleri kamilen Kürt köylüleri idi. Ve Türkçe konuşmayı bilmezlerdi. El altından verilen bir emir ile bunların Kürtçe konuşmalarına müsamaha edilmesi memurun ailesine tebliğ edildi.

Kaza merkezlerinde daha garip bir şekil hadis olmuştu. Türkçe bilmeyen halk bittabi Kürtçe konuşuyordu. Ancak müfettişi umuminin kazalara geldiği günlerde kaymakam muhtarları nezdine celb ve müfettişi umuminin çarşı pazarında gezdiği zamanlarda hiç Türkçe bilmiyenlerin evlerinden çıkmamalarını temin suretiyle müfettişi umumiye az çok Türkçe konuşan bir halk gösteriyordu.

Hakikat halde müfettişi umumiye de bu muvazaaya vakıf idi. Bile bile amir ve memur biribirini aldatıyordu. Ve cumhuriyetin tabiat eşyaya muhalif olan kanunları ancak bu suretle cay tatbik bulabiliyordu.

Bu meyanda müracaat ettiğiniz diğer bir tedbiri de kaydedeyim. Görecek göz, işitebilecek kulak, söyleyip tenvir edebilecek ağızları memleketten uzaklaştırmayı düşündünüz. Bey, ağa ve şeyh ailelerinden birkaç bin aileyi Türk vilayetlerine tehcir ettiniz ve İstanbul'dan başlıyarak İzmir, Ödemiş, Manisa, Aydın, İsparta, Burdur, Niğde, Kayseri, Kastamonu, Edirne, ... ilahiri şehirlere dağıttınız. Bu tedbire de sebat olunamadı. Menfîler 4 sene sonra memleketine iade edildiler.

Tevessül etmiş olduğunuz bir tedbir daha vardı. Kültürel bir tedbir: Kürdistan'da maarife ehemmiyet vermek. Bu tedbirde diğerleri gibi aksi netice verdi. Türkçe okuyan, Türk terbiyesi alan Kürt çocuk ve gençleri, kendilerini sevk etmek istediniz. Yeni Turan yoluna gideceklerine, ellerine geçen irfan meşalesi ile milli vîjdanlarının derinliklerine bakmağa ve o derinlikler ve karanlıklarda ümmî Kürtlerin göremediği hakikatları görmeğe başladılar. Mektep sı-

ralarından mücaddele meydanlarına, ihtilalcı saflarına geçtiler.

Bu tedbirden de soldan geri edildi, aksi ihtiyar olundu. Kürdistan vilayetlerinde maarif müesseseleri haddi asgariye indirildi. Bugün bütün Kürdistan'da bir tek lise yoktur. Kürdistan'da en yüksek maarif müessesesi orta mektepleridir. Bunlarda ancak Diyarbakir, Van, Elazığ gibi vilayet merkezlerinde bulunmaktadır. Bunların sebep vücudu ise o havalide bulunan Türk memur çocuklarının tahsili endişesidir. Resmi maarif istatistiklerinize nazaran Kürdistan vilayetlerindeki ilk mekteplerin mecmuu mesela (Balıkesir) sancağındaki mektepler mecmuunun ancak nısfına müsavidir. Yine mezkur istatistiklerinize göre Türk vilayetlerinde tahsilde bulunan çocukların nisbeti %33 olmasına mukabil Kürdistan vilayetlerinde bu nisbet %3,5 ğa tenezzül eylemektedir.

Kültür ve literatür bahsini terketmeden evvel bu bahs ile alakadar bir iki hadise ve teşebbüs daha zikredeceğim: Eslafınız zamanında Türk Ocak ve Yurtları Kürdistan kaplarına kader gelmiş fakat henüz dahile nüfuz edememişlerdi. Sakarya zaferinden sonra Diyarbakir'li Ziya'nın, sizlere nazaran Ziya Gökalp'ın ocak ve teşkilatı bizzat meskat resini, vatan aslisini istilaya başladı. Kürdistan'ın büyük şehirlerinde Türk Ocak ve yurtları tesis olundu. Mamafi bunlarda diğer teşebbüslerinize gibi müsbet değil menfi neticeler verdi. Bu ocaklar azası meyanında aslen Kürt, fakat milliyetinden, lisanından bîhaber, hatta o lisanın bir kelime bilmez adamlar var idi. Sırf Kürtlere mahsus aile isimleri taşıdıklarından dolayı bu adamlar isimlerini değiştirmeye davet edildiler. Bir adama aile ismini değiştirmek, onu babasını inkar ettirmek demektir. Bu suretle bu adamların izzetinefislerine, ailevi şeref ve namuslarına dokunuldu. Onlar ocakların bu teklifi karşısında kalınca aileleri arasında tetkikatta bulundular. Ve anladılarki tebdili arzu olunan isim, mesela Zilfe veya Zilfo gibi Kürtlere mahsus bir isimdir. Ve kendileri lisanlarını kaybetmiş Kürtler'di. Bu adamlar vatani terk etmeyi, isim değiştirip babalarını inkâr etmeğe tercih ettiler. Bunların birçoğu bugün ecebebi diyarlarda, payahsız Arabistan çöllerinin yazın 45 dereceyi geçen cehennemi sıcağında mütevazi ve hatta bazen sefil bir hayata katlanmış, 30-40 yaşından sonra mazisini taharri ediyor, milletinin lisanını öğreniyor ve milletinin halası çarelerini aramakla meşgul bulunuyorlar. Bu tedbirlerinizle bir taraftan köylülerimizi öldürürken diğer taraftan bizim için ölmüş olan münevverleri ihya ediyor, onları sakın ve sakit me'valarından kaldırıp aramıza, cidal saflarımıza gönderiyorsunuz.

Türk Ocakları bu akim teşebbüslerinin çıkmazlarında bo-cularken diğer taraftan amiyane bir literatür, uzun asırlar dan beri mevcut Kürt milletini ve onun lisanını inkâr ve bu iddiayı isbat etmekte istiyor.

Cahil üç beş çocuğun elinde kalmış olan gündelik matbu-

at ise Kürt milli cereyanının başında bulunanları İngiliz parası, Ermeni teşkilatıyla hareket eden bir takım vatansız serseriler şeklinde göstermeğe çalışıyor.

Paşa Hazretleri, takdir buyurursunuz ki bunlar Türkizasyon siyasetinizin istinat eylediği esasatın ne kadar zayıf ve kudretsiz olduğunu göstermekten başka bir hakikat ifade-sine kadir değildirlir.

Türkiye'de bu gibi ciddi işleri layık olduğu ciddiyetle tetkik ve muhakeme, edebilecek ilim adamlarının mevcudiyeti gayri kabili inkârdır. Bizat tanıdığım kıymetli tarih, li-san, içtimaiyat mütehasısları vardır. Fakat bu işi onlara havale edemezsiniz ve edememekte mazursunuz. İlme ilmi tec-hil ettirmek, hakikate hakikat namına yalan söyletmeğe müş-küldür.

Hakaiki ilmiyeyi tezkibe cesaret edebilecek yegâne kuvvet cehildir. Siyah perdesi ilmin ziyasıyla lekedar olmamış kara ve karanlık bir cehl. Benaberin bu meselede ilmi terk ile cehle müracaat etmek hükümet ve teşkilatı fahimaneleri için vucub ve lüzumu gayri kabul inkâr bir zaruret olmuştur.

Paşa Hazretleri, müsaade buyurunuzda bu neşriyattan bir iki misal arzedeğim. İlmi mevzuların tetkikinde cehlin vermiş olduğu inkâr kuvvetiyle mücehhez müraffaa vekillerinizden biri Kürt kelimesini tahlil ediyor:

"Kürt;cahil, dağlı, çapulcu manasına gelir. Mazeret makamında (kusura bakmayın Kürtlüktür) yani (şehirden, medeniyet merkezlerinden uzak yaşayışımızın neticesidir)derler. Hatta buna daha ağır kelimeler terdif ederler. Aşiret hayatını burn edip mütareke senelerinde ticarete başlayan bir kimselerin bir sene evvel dağda kendisiyle yayla arkadaşlığı yaptığı kimselere kavga ederken (eşek Kürt) dediklerini işittim. Dağlı kardeşlerimize(*) herşeyden sarfınazar nezaketen Kürt demek mecburiyetindeyiz. Fırat ve Murat nehirleri havzalarında Kürt demek Kızılbaş demektir. İşte görüyoruz ki Türke Kürt demek bir nezaket meselesi olmaktan çok mühim, ve vatan aleyhinde bir hareket mahiyetindedir."

Dikkat buyurulursa görülürki bu satırların evvela Kürt kelimesini tahlil ve bu kelimenin (cahil, çapulcu, kızılbaş) manasına geldiğini delaili ilmiye ve akliye ile isbat ediyor. Ondan sonra ise bu kelimenin Türk kelimesinin müteradi olduğunda ve Dağlı Türk manasında müstamel bulunduğunda karar kıllıyor.

(x) Eserinde "Kürtler hakkında tetbüat" gibi ciddi bir ünvan veren muharririniz bu tabiri def'at ile tekrar ediyor. Ova Kürtlerinden bahsetmiyor. Bundan anlaşılıyor ki mumaileyhin (Altitude) ler hakkında sabit bir fikri olmamakla dağ, ova ve vadileri bir seviyede telakki eylemektedir ve Kürdistan onun nazarında deniz gibi müstevi el satıh ve heyeti umumiyesine dağ denilen bir memlekettir.

Paşa Hazretleri, zannederimki bu adama cevap vermek, onu yeni ceza kanununuzun Türk milleti aleyhinde tefvuhatta bulunanlara mahsus olan maddesine tevfikân tecziye etmek ve kalemîni kırıp dilini kesmek benden ziyade zatıfahimanelerine tereddüp eden vatani ve millî bir vazifedir.

Burada bir noktaya işaret edeceğim: Biz Kürtler yekdiğerimize karşı kullandığımız tabirleri tabii ki yukarıki satırların muharririnden daha iyi biliriz. Aramızda "Eşek Kürt" tabiri hiç bir zaman tedavül eylememiştir. Bilakis ötedenberi İstanbul ahali ve Türk münevverânı arasında kesretle kullanılan bir tabir vardır. Bilmem ne neden, askerlik hayatımda "Mehmetçik" ismi taşıgiri ile yad olunan biçare Anadolu köylüsüne "Aya Türk" derler. Muharririn bildiği ve şüpheşiz def'atla istimal eylemiş olduğu tabir budur. Fakat tahrif vadisinde icalei kaleme memur olan zavallı muharrir bu tabirin vechi istimalini de tahrif ve tağyir eylemeğe kendini mecbur görmektedir.

Biraz da Kürtçe namında bir lisanın mevcut olmadığını isbat eden muharririnizin bu bahse dair sözlerini dinliyeelim.

"Kürt dilinin tarihi malum değildir. Tarihin muhtelif devirlerinde muhtelif tesirler altında kalmıştır. Bütün kabileler arasında müsterek olan kelimeler yalnız en eski Türk kelimeleri ve yeni farisi kelimeleridir. Diğer dillerden alınmış olan kelimeler her mantıkada başkadır. Dini ve fenni islahat ile arabi ve farisi kelimeler Türklerin istimal ettiklerinin aynıdır. Kelimelerin çoğu Türkçe olduğu halde lehçe farkının ziyadeliği meselesine gelince Türkçede hatta bütün milletlerde yer yer bir çok lehçeler mevcuttur. Bir Erzurum'lunun, bir İstanbul'lunun, Kastamonu, Antalya, Menteşe vilayetleri köylüsünün dilini anlaması için epeyce idman ister. Hülasa Dağlı Türklerin lehçesinin bu kadar değişmiş olmasına hayret etmemelidir. 12 asra yakın bir zaman İran medeniyetinin tesiri altında kalmış ve o medeniyetin icabatına tamamiyle uymuş bu Türklerdeki dil değişikliği azdır bile. Kendi Türkçemizde, münevverler Türkçesinde düne kadar kaç tane halis Türkçe kelime kalmıştır? Binaneleyh Dağlı Türklerin dilinin değiştigiine değil, 25 asırdan beri tahribine çalışılan bir dilde bu kadar çok Türkçe kelime kalmış olmasına hayret olunuz."

Kürtleri ve dillerini bu şekilde tetkik eden muharrir nihayet Kürtçe kelimeler hakkında Doktor Fric isminde bir Alman tarafından telif ve vaktiyle aynı maksatla yani Kürtleri Türk göstermek emeliyle aşayir ve muhacirin müdüriyeti umumiyesi tarafından neşrolunan bir esere istinaden Kürtçe kelimeler hakkında şöyle bir liste meydana koyuyor.

Pehlevi (eski)	370
Zend	1240
Türk (eski Türkmen)	3080
Ermeni	220
Arap (Türkçeleşmiş)	2000
Farisi (Türkçeleşmiş)	1030

Asıl Kürt		300
Çerkez	(eski)	60
Gürcü	(eski)	20
Kildani		108

8428

Kürtçe 300 kelimededen dağ istilahatına ait 107 kelime aslen Türkçe olduğu için Kürtçe kelimeler miktarı 193 e te-nezzül eylemektedir. Diğer taraftan Arapçadan gelen 2000 ve Farsçadan gelen 1030 kelime Kürtçeye Türkçe tarikiyle in-tikal eylemiş, Türkçeleşmiş kelimeler olmakla bunlarda Türkçe hesabına kaydolunmaktadır. Bu suretle 8426 kelime Türkçe'ye, 6247 kelime diğer muhtelif lisanlara ait müstaar olup halis Kürtçe olarak 193 kelime kalmaktadır.

İlim adına söz söyleyen mürafaa vekilinizin Kürtçe lisanı hakkındaki ekizpozesi de hulaseten bundan ibarettir.

Diğer taraftan devlet ricalinizin Kürtçe hakkındaki te-tebbulerine bir misal arz edelim: Maarif vekillerinizden Ne-cati Bey, Kürdistan'da yapmış olduğu bir tetkik seyahatını müteakip vuku bulan beyanatında Kürtlerden ve lisanlarından bahsederken diyor ki "evet Dağlı Türklerin(x) lisanı mürürü zaman ile biraz çetrefilleşmiş."

Günlük gazetelerinizden biride, bundan tam 15 sene ev-vel iptidai şeklini tesbit ve iki sene mukaddem neşir ve tamim ettiğim latin harflerinden müteşekkil Kürtçe Elfabe-sinden bahsederken "Nihayet Ermeni harflerini alarak bir de Kürtçe Elfabe teşkil eylediler." diyor ve latin harflerini Ermeni harfi olarak kabul ediyor.

Paşa Hazretleri, Türkizasyon siyasetinizin kültür ve edebiyat sahasında biraz tavakkuf eylemekliğime mücade bu-yurunuz. Kürt lisanını tetkik eden muharririnizin "Bir lisanın esasını fiiller gösterir. Kürtçede fiiller birtakım isimlerden yani münferit kelimelerden ibarettir." kabilin-den serd ettiği lisanî nazariyeler ve bilhassa son zamanlar-da milletlerin lisanları vasıtasıyla da ırk ve menşelerinin tayini hususundaki temayül ilmi ve lisanın milletler ve mil-liyetler için en büyük vasıf mümeyyiz olması bu tavakkufu vüzuh ile zaruri kılmaktadır.

Ansiklopedik tetkikatınız esnasında lisanîyet ile de meşgul olduğunuzu işittim. Bu itibar ile maarif nazırınızın tabiri ile çetrefilleşmiş Türkçe ile halis Türkçe arasındakiki münasebete dair muhtasaran vereceğim izahat ümit ederim ki sizlerin kelalini değil bilakis merakını mucip olur.

Articüle lisanlar, arz ettikleri şekiller ve umumî su-rette lisan ailelerinin geçirmiş oldukları tekamül merhale-

---

(x) Bu tabir Kürtleri temsil veya imha etmek isteyen hükü-metler nezdinde adeta moda oldu. Türkiye hükümeti Kürtlere "Dağlı Türk" dediği gibi, Acemistanda aynı tabiri istimal ederek "Dağlı Acem" demektedirler. Yarın Irakta da Dağlı Arapların zuhur eylemesi emri tabiidir.

leri itibarıyla üç sınıf teşkil ederler.

- Birinci lisani şekil MONOSYLLABISME' dir. Bu sınıfa dahil olan lisanlara umumiyetle Les langues isolantes denir. Bu şekil, lisanların en iptidai şeklidir. Bu kısma dahil olan lisanlarda kelimeler basit cezirlerden ibarettir. Her kelime cümlelerin her an ve halinde iptidai kıymet ve müstakil vazı ve vasfını muhafaza eder. Diğerleriyle kaynaşan bir münasebeti yoktur. Bu cezir kelimeler ancak umumi bir mana fikri verirler. Belki vazı, fakat müphem bir fikir ifade ederler. Şahıs, cins, kemiyet, hal ve vakit gibi enasirdan mahrumdurlar. Bu kabil lisanlarda kelimeler ve binnetice mana ve fikirler arasındaki münasebeti temin eden unsurlara, Préposition, conjonction'lara tesaddüf edilmez.

Her lisan tekamülünü yaparken bu merhaleden geçmiştir. Fakat bugün bu merhaleden bulunan lisanların birgün bu merhaleyi terk ederek bundan sonra gittikçe yükselen merhalelere dahil olması mukadder doğıldır. Başka bir tabir ile bu sınıflar lisanların ve onu kullanan milletlerin kabiliyetine nazaran bir kısmı için bir tekamül merhalesidir. Diğer kısım için ise lisanın kat'i ve artık tağayyur edemeyecek olan şekil vasıfları itibarıyla mensup oldukları aileleri gösterir guruplardır. Nitekim muhtelif Çin diyalikatları, Annam, Siyam lisanları gibi elsiner birer LANGUE ISOLANTE'dırlar.

- İkinci lisani şekil AGGLUTINATION' dır. Demıştik ki birinci kısma dahil olan lisanlarda cezir kelimeler, aralarında samimi bir münasebet olmaksızın yekdiğerini takip ederler. Bu ikinci şekilde ise kelimeler arasında samimi bir münasebet temin eden unsurlara tesadüf olunur. Kelimelerin Confection'unda icrayı tesir eden enasır artık iptidai kıymet ve manalarını temamiyla muhafaza etmezler. Herhangi bir mefhumu ifade için Confectionne edilecek kelime, müteaddit unsurlar cezirler icrayı tesir eder. Bunlardan ancak bir tanesi -essas manayı ifade eden- müstakil ve iptidai kıymetini muhafaza eder. Diğerleri ise iptidai kıymet ve manalarında tadilata uğrarlar. Şahsiyetlerinden adeta tecerrüt ederler. İptidai kıymetleri ile münasebetleri nisbi bir alakadan ibaret kalır. Müstakil cezir halinden Préfixe, suffixe haline geçerler. İptidai kıymet ve istiklalini muhafaza etmiş kelimelere iltihak ve onlar arasındaki, muhtelif şekillerde tecelli eden, münasebeti temin ederler.

Bu şubeye mensup lisanlar pek çoktur. Dünya lisanlarının büyük bir kısmı bu şubeye mensuptur. Bu meyanda gurup halinde Ural-Altay (ouralo,altai ques) lisanlar bulunur. Türkçe bu guruba dahil agglutinante bir lisandır.

- Üçüncü lisani şekil FLEXION dur. Birinci şekilde kelimeler daima cezir hallerini muhafaza ve bu suretle yekdiğerini takip ve tadii ediyorlardı. İkinci şekilde bazı cezirler istihareye uğrayıp kıymeti iptidaiyesini muhafaza eden diğer cezirlere (Préfixe) veya (Suffixe) halinde iltihak ederek bunların manalarını tadilat yapıyor ve aralarındaki münasebeti tanzim ediyorlardı. Bu üçüncü şekilde yani (Fléxion) lisanlarında ise cezirin istihalesi keyfiyetinde daha büyük bir tekamül görülür. Fléxion lisanlarında cezir bizzat

kendi şeklinde vuku bulan tahavvul ile diğer herhangi bir cezir ile münasebetini re'sen tanzim eder.

Cezir(x) kendisine hariçten başka bir unsur inzimam etmeksizin şeklini değiştirmekle manasında herhangi bir tahavvülü bizzat temin eder. Fléxion lisanları da agglutination devrinden geçmişlerdir. Fléxion lisanlarında her cezrin tadile uğramış olması şart değildir. Bazen cezir agglutination devrinde olduğu gibi iptidai şeklini muhafaza eder. Fakat daima tadil olunmağa müsaittir.

Fléxion lisanları muhtelif kısım ve guruplara taksim olunurlar. Sistemde ise iki asla irca edilirler:

- 1- (Système indo-européen)
- 2- (Système sémitique)

Kürtçe bir fléxion lisanıdır. Ve birinci sisteme dahildir. Kürtçe'nin dahil olduğu bu gurupta mevkiini şöyle bir silsile ile ifade etmek kabildir. (Aryenne, indo-européen, éranienne)

Tahrir ve terkip: Lisanlar yapıları (struktüre) itibarile de tahlili ve terkibi olmak üzere diğer bir taksime uğrarlar. Terkibi lisanlarda cezirler geçirdikleri istihale neticesinde öyle bir takım yeni unsurlar meydana getirmişlerdir ki lisan bu unsurlar sayesinde hadis ihtiyacata göre yeni kelimeler doğurur. Almanca, terkibi lisanın en tipik bir numunesidir. Avrupa'nın en büyük lisanlarından biri olan Almanca bu itibar ile daima doğuran ve tekamül eden bir lisan addolunmaktadır. Linguistique hassaları -lisan uleması- (kafi derecede mevzuu tetkik ve tettebu olmamasıyla) henüz tamamen malum olmayan Kürtçe'de mühim bir terkip lisanıdır. Kürtçe de ufak bir takım préfixe, suffixe ler lisanında her gün yeni kelimeler doğurmaktadır. Kürtçe'yi tetkik ederken gördük ki terkibi lisanlarda muhtelif mefhumları ifade için lazım gelen mevciddi iptidaiye bu lisanların bünyelerinde mevcuttur. Ehli lisan yeni bir mefhumu tesadüf ettiği zaman bu mevad adeta kendiliğinden bir araya geliyor. Ve ihtiyaca göre kelimeyi vücuda getiriyor. Ve illa bunları tabiatı eşyayı zorlayarak sunni surette yapmağa imkan yoktur, yapılsa da yapışmıyor, düşüyor.

1919 senesinde Geliye Goban Kürtleri ilk defa teyyareyi gördükleri zaman ona isim vermekte tereddüt etmemişlerdi. Teyyareye derhal BALAFIR demişlerdi. Öyle bir vachi tesmiye ki lisanında mevcut diğer kelimelerle münasebeti yok, mefhumu tamamiyle ifade ediyor. Adeta aéroplane'nin bir tercümesi. Şu fark ile ki havada yerine yukarıda uçan, BALA yukarı demektir, FIR ise uçmak manasında olan FIRIN mastarının maddei asliyesidir.

Telefon ahizesini ilk defa görüp konuşmak esnasında kula-

(x) Cezir: Her kelimenin özü, aslı, esası, temeli demektir.

ğına götüren bir Kürdün bu yeni alete derhal isim verdiğini gördüm. BIHİSTOK. Bihist işitmek manasında olan BIHİSTİN mastarınının maddei asliyesi, OK ise bu kelimenin terki binde kullanılan Suffixe dir.

Kürtçe'nin bu itibar ile Almanca ile mevcut münasebet ve müşahabatı şayanı dikkattır. Bir iki misal ile zikredeyim: Girmek ve çıkmak mefhumları Almanca'da olduğu gibi Kürtçe'de de mürekkeptirler. Tarzı terkip, bazı kelime farklariyle aynı gibidir.

ÇIKMAK	:	Der	-Ketin	Der	-Çûn
		Heraus	-gehen	Heraus	-Treten
GİRMEK	:	Hundir	-ketin	Hundir	-çûn
		Herein	-gehen	Herein	-treten
BİRİBİRİNDEN AYIRMAK:		Ji	-hev	-derêxistin	
(Tahlil etmek)		aus	-einander	-setzen	
KALDIRMAK	:	hil	- anîn		
		auf	- heben		

Halbuki Türkçe terki bi bir lisan değildir. Bundan dolay ıdır ki lisanın bünyesinde olmadığı halde teyyare manasına olmak üzere terkip edilme k istenilen UÇKAÇ gibi kelimeler tutmuyor, anlaş ılmıyor. Maksat (uç mudur) yoksa (kaçmıdır)? Nevzuya daha ziyade vuzuh verebilmek için bu iki lisanın fonetik ve gramerinden muhtasaran bazı noktalara işaret edeceğim:

Fonetik: Kürtçe'de öyle bir takım sesler vardır ki Türkçeye tamamıyla yabancıdırlar. Vuvayeller sistemine gelince, Türkçe'de vuvayeller monotondur. Tamamıyla kısadır. O nisbetteki, uzaktan bir adamın Türkçe konuştuğu dudaklarının hareketlerinden anlaşılır. Nutkun devamı müddetince ağzın açıklığında hemen hiç bir tehalüf görülmez.

Kürtçe'de ise vuvayeller uzun ve kısa olmak üzere iki kı sımdır. Lisanda uzun olan bir sesin kısası olmadığı gibi kısa olan sesinde uzun yoktur. Bundan dolay ıdır ki Kürtler, Fransızca kısa bir (ou) olan Arapça zammei telaffuz edemezler. Çünkü lisanda bir uzun (ou) vardır.

Türkçe'de, Arapçanın şeddesine mukabil olmak üzere iki harfin yan yana geldiği vakidir. Kürtçe'de ise bu yoktur. Binanaleyh Kürtler ecnebi lisanlara ait çift harfli kelimeleri oldukları gibi telaffuz edemezler, çift harflerden birini atarlar. Mesela, (Meşekkat) kelimesini, meşeket olarak telaffuz ederler.

Kürtçe'de kelime iki konson ile başlayabilir. Standın kelimesinde olduğu gibi. Türkçe'de ise bu yoktur. Binanaleyh Türkler istatistik kelimesini yine (istatistik) şeklinde telaffuz ederler. Almanca dilinin telaffuzuna henüz hakim olmuş olan Türkler (Strasse) diyeceklerine (istrasse) derler.

Görülüyorki birbirinden ayrı iki sistem.

Gramer : Türkçe'de (genre) yoktur. Müennes, müzekker tefrik edilmez. Kürtçe'de ise lisanın bütün organizminde ve muntazam bir şekilde (genre) vardır. Ve bu müennes ve müzekker olarak ikidir.

ATLARIM : Hesp-ên min	KISRAKLARIM : Mehin-ên min
ATIM : Hesp-ê min	KISRAĞIM : Mehin-a min
O SÖYLÜYORDU (erkek) : Ewî digot	il disait
O SÖYLÜYORDU (kadın) : Ewê digot	elle disait
ERKEĞİN BİRADERİ : Brayê wî	sein Bruder
KADININ BİRADERİ : Brayê wê	ihr Bruder

Türkçe'de sarıh bir edatı cemi vardır. (LER). Kürtçe'de bu şekilde bir edatı cemi yoktur. Esasen bu fenomen Kürtçe yi karakterize eden en mühim noktalardan biridir.

BİZ ONU GÖRDÜK : Me ew dît

Çocuk geldi : Zaro hat

BİZ ONLARI GÖRDÜK : Me ew dîtin

ÇOCUKLAR GELDİLER : Zaro hatin

(Genre) olmayan Türkçe'nin (declination) uda yoktur. Kürtçe ise Yunanca, Latince, Almanca gibi bir (declination) lisandır.

BEN ATI GÖRÜYORUM : Ez hesp-î dibînim,
BEN ATLARI GÖRÜYORUM : Ez hesp-an dibînim.

BEN KISRAĞI GÖRÜYORUM : Ez mehîn-ê dibînim.
BEN KISRAKLARI " : Ez mehin-an dibînim.

Müzekkerde bünyesinde (e) ve (a) bulunan kelimelerde bunların (Ê) ye tahlilile-de décline edilmeleri şekli vardır.

Ez hesp-î dibînim	Ez hêsp dibînim
Ez ji aş-î tēm	Ez ji eş tēm

Türkçe'de (sens indéfini) yi ifade edecek bir (article) veya kelimeye ilave edilen herhangi bir (désinence) yoktur. Kürtçe'de ise (indéfini) yi ifade edecek muntazam bir teşkilat vardır.

Muayyen (muayyen) adamlar geldiler : Merov hatin
Muayyen (muayyen) adam geldi : Merov hat

Bir adam geldi(birden fazla değil) : Yek merov hat.

İyi adamlar : Merovên genc

İyi adam : Merovê genc

İyi bir adam (birden fazla değil) : Yek merovî genc

Gayri muayyen (iyi adamlar) : Mirovinên genc

Gayri muayyen (iyi adam) : Mirovekî genc

Kürtçe'de (preposition) teşkilatı gayet vası ve kuvvetlidir. İki kısımdan müteşekkil olup, biri kelimenin iptidasına, diğeri ahırına gelen bir takım (prepositionlar) var-

dır ki herhangi diğer bir kelimeye veya (Adverbe) e lüzum kalmaksızın geçen manada mühim farklar ifadesine kadirdirler. Faraza (diser) mürekkep proposition'u (de) ile beraber istimalinde iltisak, (re) ile istimalinde ise infisal ifade eder. Bunu iki misal ile tavzih edelim:

Masanın üzerine mevzu ve ona mülâsik bulunan lambanın vaziyetini ifade için (Çıra di ser mēzē de ye) demek kifayyet eder. (Çıra di ser mēzē re ye) dediğimiz zaman ise lambanın masa sathı istikametinde ve fakat ondan munfasıl, yani onun fevkinde muallak olduğu anlaşılır.

Türkçe'de oturduğumuz bir yerden ayrılmak lüzumunu ifade için (Buradan gidelim)dendiği gibi muhtelif sokak başlarında takip olunacak sokağı anlatmak içinde (buradan gidelim) denilir. Kürtçe'de ise birinci mefhum (Ji vir herin) ikincisi ise (di vir re herin) şeklinde ifade edilir.

Bu teşkilatın pek derin olan teferruatından (préposition)ların icaze hizmet eden (Contraction) larından Almanca fiillerde görülen (Umstellung) ve (Trennbarkeit) ve Yunanca'nın (vokatif)i kabilinden kelimelerin hitap halindeki şekilleri gibi Türkçeye yabancı esas ve sistemlerden bahsetmiyorum. Bunun için bir kitap yazmak lazımgelir. Mamafi HAVAR'ın -Havar, Kürtçe intişar eden bir mecmuanın ismidir.- muhtelif nushalarında Fransızca olarak bu hususta az çok malumat vardır.

Cümle teşkilatında her ne kadar bir yakınlık ve müşabihat görülsün de buda umumî değildir. Türkçe'de cümle unsurları her zaman (fail, mef'ul, fiil) gibi bir sıra takip ederler. Kürtçe'de fiilin mahiyet ve hareketine göre bu sıra tebeddül eder.

EEN ŞAM'DA İDİM : Ez li Şamê bûm.
EEN ŞAMIA GİTTİM : Ez çûm Şamê.

Ayrı ayrı ailelere mensup olan bu iki lisanı konuşan milletlerin asırlardan vuku bulan ihtilat ve münasebetlerine rağmen (expresion)larında mühim ve bariz farklar görülmektedir. Bu hususta bir misal zikri ile iktifa edeceğim: Türkçe'de saati söylerken (on iki buçuk) veya (yarım) tabiri ile ifade olunan zamanın, Kürtçe'de şekil edası tamamiyle başkadır. Filhal birinci şekilde ve Türkçe'de olduğu gibi (donzde û niv) demek kabilidir. Fakat orijinal tabiri (niv yek) dir. Bunun mukabilini Almanca'da buluyoruz. (halb-eins). Yine saati söylerken, Türkçe'de (ona çeyrek var) tabiri, Kürtçe'de (deh kêw çaryek) şeklinde ifade edilir. Yani (ondan çeyrek eksik). Fransızca'da, (dix heures moins quart) dendiği gibi.

Şimdi Kürtçe lisanını tetkik eden filologunuzun serdettiği mütalaat ve nazariyatı yine muhtasaran gözden geçirelim. Kürtçeyi, Dağlı Türkçesi tabiriyle yad eden bu zat iddiasını isbat için iki delil serdediyor.

1- Kürtçe'de mevcut kelime miktarı ve bu kelimelerin menşei ve buna mutallık nazariyeler.

2- Kürtçe'de lisanın esasını teşkil eden fiillerin bir

takım isimlerden yani münferit kelimelerden ibaret olduğu ve binnetice Kürtçe'de lisana lisan vasfı veren fiillerin bulunmadığı.

Kürtçe'de kelime miktarını 8428 olarak tesbit etmektedir. Kürtçenin bilumum kelimatını ihtiva eden musannaf bir kamus henüz mevcut olmadığından Kürtçe kelimelerin miktarı hakkında kat'i bir hüküm vermek doğru olamaz. Ancak şu kadar diyebilirim ki bundan 15 sene evvel yalnız mensup olduğum Kürtmançî lehçesi kelimelerine mahsus olmak üzere tanzimine başlayıp ikmal edememiş olduğum lügatta 13090 kelime tasnif etmiştim. Müsvedde halinde bulunan iş bu lügatça İstanbul'da evlerimizin aranılması neticesinde diğer bazı evrak ile beraber ele geçmiş ve Elazığ İstiklal Mahkemesine gönderilmişti. Mahkemei mezkure arşiflerinde mevcut olması lazımgelir.

Deniliyor ki bu 8428 kelimedden 3080 i Türkçe'dir. Buna 300 e munhasır gösterilen Kürtçe kelimeler meyanından Türkçe addedilen diğer 107 kelime de ilave edilirse bu miktar 3187 ye baliğ olur.

Acaba Kürtçe'de hakikatten bu kadar Türkçe kelime varmıdır? Şahsi tetkiklerime nazaran -ki siyasi emellerden ziyade ilmi esasata müstenittir.- diyebilirim ki Kürtçe'den hariceten gelmiş kelimeler meyanında yekunu en az olan Türkçe kelimelerdir. Bu ise pek tabiidir. Yukarıda izah ettiğim Türkçe menş, şekil ve aile itibarıyla Kürtçeye tamamen yabancı bir lisandır. (İndo-germain) lisan midesine (auralo-al-taique) Ural-Altay kelimeler nahos gelir. Ve hassaten ona yabancı olduğu bir gıdayı tedarik edemiyor. Müteradiflere ise Kürtçe pek o kadar muhtaç değildir. (Nuance) larını tesbiti hususunda Kürtçenin ne kadar mebzul (synonymo) lere malik olduğunu, Kürtçeyi ancak dakik bir tetbbüden geçirmekle anlamak kabildir. Nitekim çatlak mefhumunu ifade için Kürtçe'de dört fiil vardır: Terikîn, derizîn, keleşîn, şeçitîn.

Terikîn sathın çatlayıp, umkun iltisakını muhafaza ettiği yerlerde kullanılır. Dudağın, direğin çatlamasında olduğu gibi.

Derizîn: Derinliğin temamiyle çatlayıp fakat aksamı cismin birbirinden ayrılmadığını gösterir. Camın çatlaması gibi.

Keleşîn: Toprağın çatlaması halindeki çatlaklığı ifade eder.

Şeçitîn: Çatlayan cisimden bir kısmının sukut ettiğini veya kaydığını gösterir. Bir kayanın çatlayıp bir kısmının kaymakta veya devrilmesinde olduğu gibi.

Bunların müteaddileri de muntazaman: Terikandin, derizandin, kelaştin ve şeçitandin halinde gelir. Bu fiillerin bir kısmı arapça cezirlerden alınıp Kürtçeleştirilmiş mastarlarıdır.

Diğer bir misal: Türkçe'de alelîtlak (söndürmek) fiiliyle ifade olunan hareket Kürtçe'de alelade lambayı söndürmek

(vemirandin), parlamış bir lambayı üzerine bir örtü atıp hava ile temasını keserek söndürmek (temirandin), yangını söndürmek için (vekuştin) fiili ile ifade olunur.

Gelelim Kürtçeyi vücuda getiren 8428 kelimededen aslı Türkçe olan 3187 kelimeye: Kürtçe lisanını tetkik eden müellifiniz, Kürtçeyi "Türkiye Cumhuriyeti dahilindeki Dağlı Türklerin dili ikiye ayrılır. Biri Kurmanc, diğeri Zaza'dır" şeklinde tarif ettikten sonra, Dr. Friç'e atfen tetkikatını ilerletiyor. Doktor Friç'in medarı istinadı olan eser ise 1879 senesinde Petersburg akademisi marifetiyle bastırılan (Dictionnaire Kurd-Français) dir.

Bu lügat kitabı vaktiyle Rusya'nın Erzurum General Konsoloslukunda bulunmuş olan Auguste Jaba tarafından telif edilmiştir. Petersburg akademisi iş bu kitabın tabii keyfiyetini Ferdinand Justi isminde bir zata havale etmiştir. Jaba'nın eseri üzerinde haylice çalışmış olan Justi iş bu lügat kitabında mevcut kelimelerden bazılarının imlasını islah ve esere hariçten bazı kelimeler ilave ettiği gibi diğer taraftan esere yazmış olduğu mukaddimede söylediği vechiyle bilhassa lügatçada mevcut kelimelerin asıllarını aramış ve bunları kitapta işaret etmiştir.

J'ai ajoté partout ou j'ai pu la détermiener l'etymologie; M. Jaba n'a que fort rarement reconnu l'origine turque ou arménienne d'un mot, sans jamais nommer la forme originale".

Jaba ile Justin'in asıllarını Türkçe addeyledikleri kelimeler kitapta (t) harfleri ile gösterilmişlerdir.

Burada Dr. Friç ile muharririniz arasında kalan ve cidden ilmi rencide edici ve onun için çirkin olan büyük bir yalan var:

Jaba'nın lügat kitabında (t) harfiyle işaret ve Türkil asıl addolunan kelimeleri saymak herkes için kabil olduğu gibi benim içinde kabildir. Nitekim mezkur kitabı tedarik ve (t) işaretli kelimeleri saydım. Bunların miktarı 3087 değil ancak 575 tir. Namafî bu 575 kelimenin kaffesi de Türkçe değildir. Gerek müellif, gerekse musallafın ilmi ehliyet ve kudretlerini, lisanıyata olan derin vukufklarını hürmet ve tazim ile yad eylemekle beraber söylemeye mecburum ki mügarriileyhna (her ikisinde) kelimelerin menselerini tayinde isabeti lügatın ihtiva eylediği kelimelerin kaffesinde muhafaza edememişlerdir.

Esasen Türkçe, Kürtçe, Arapça, Farsça lisanlarında tetkikat yapan müstaşrikler bu lisanlar arasında muhtelif şekillerde vuku bulan kelime mübadelesinden dolayı kelimelerin menselerini tayinde ekseriya müşkilata maruz kallyyorlar.

Lügattaki (t) işaretli 575 kelimededen 82 kelime Arapça, 52 kelime İraniil asıl ve 55 kelime de muhtelif ecnebi lisanlara aittir. Şu halde aslen Türkçe addedebileceğiniz kelimelerin miktarı 376 ya düşmektedir.

Arapça kelimeler hakkında serdolunacak bir mütelaa yoktur. İraniil asıl kelimeler hakkındaki mütelaamı bilahare

dermeyan edeceğim. Fransızca, İtalyanca, Almanca, Rusça gibi muhtelif ecnebi lisanlarına ait olup Kürtçeye Türkçeden intikal eyledikleri farzolunan Türkçe addeilmiş kelimelere gelince: Kürtçeye nazaran bunları Türkçe addeylemeğe imkan yoktur. Bu kelimeler Türkçeye her nokai nazardan yabancıdır. Halbuki bu kelimelerin mensup oldukları ari lisanlarla Kürtçe arasında aynı aileye mensubiyet gibi sıkı bir rakabet vardır. Nitekim Kürtçe ile bu lisanlar arasında müsterek bazı kelimelere tesaddüf olunur.

	<u>Kürtçe</u>	<u>İngilizce</u>	<u>Almanca</u>	<u>Fransızca</u>
YILDIZ	Stêr	Star	Stern	astre
	<u>Farsça</u>	<u>Yunanca</u>	<u>İtalyanca</u>	
	Sıtare	astron	Stella	

Vaktiyle Münih darulfününde elsinei şarkıyye seminarında çalışırken mukayeseli bir etymoloji lügatı tetkik ediyordum. Mezkur lügat kitabında (kısa) manasında olup,

	<u>Kürtçe</u>	<u>Fransızca</u>	<u>Almanca</u>	<u>İngilizce</u>
KISA	kurd	court	kurz	short

şeklinde tecelli eden kelimeye rast geldim. Müellifin ifadesine nazaran bu müsterek kelimelere asıl olan Kürtçe (kurd) tur. Diğerleri bundan müstakdir.

Diğer bazı müsterek kelimeler:

	<u>Kürtçe</u>	<u>Fransızca</u>	<u>Almanca</u>	<u>İngilizce</u>
DUDAK	leb, lêv	levre	lippe	lip
OMUZ	pol	épaule		
DİZ	Jenû	Geneou		
BOĞAZ	geli			gully
Damla	dlop		tropfen	drop
İSİM	nav	nome	name	name
Kimdir	kî ye	qui est		
HAYIR	no	non	nein	no
SEN	tu-te	tu-te	du	
YENİ	nuh,new	neu	neu	new
DOKUZ	neh	neuf	neun	nine

Yeni sıfatiyle dokuz adedinin mensup oldukları lisanlar dahilinde birbirleriyle olan müşabahatları ayrıca şayanı dikkattır.

	<u>YENİ</u>	<u>DOKUZ</u>
Kürtçe	nuh, new	neh
Fransızca	neuf	neuf
Almanca	neu	neun
İngilizce	new	nine

Halbuki Türkçe'deki (indo-européen) lisanlara mensup ecnebi kelimelerle Türkçe arasında böyle müşterek bir asıl ve aileye mensubiyet yoktur. Onlar Türkçeye tamamıyla yabancı ve müstaar kelimelerdir. Türkçe'de mevcudiyetleri tarihi yenedir. Bu kelimeler Türkçeye, lisanların teşekkül ve tekamülünden sonra, görülen ihtiyaca binaen alınmışlardır. Türkçe olmadıkları gibi türkçeleşmemişlerdirde.

Şüphe yokturki Türkçe ile diğer (ouralo-altaique) lisanlar arasında bu gibi müşabehatlar ve ailevi hudut müşterek mevcuttur.

Aslen Türkçe oldukları şimdilik kabul ettiğimiz 376 kelimeye gelelim. Şimdilik diyorum, çünkü ince bir tetkikin bu kelimelerin daha bir kısmını başka asıllara irca edebilmesi her zaman için muhtemeldir.

Mevzubahis lûgat kitabı, Türklerle Kürtlerin karışmağa başladıkları Erzurum havalisinde tanzim olunmuştu. Bu gibi menatik lisanlarında yüksek bir bozukluk görülür. Her iki lisan mensupları müteakabilen yekdiglerinin kelimelerini kullanırlar. Bu gibi yerlerde konuşulan Kürtçe ve Türkçe karışıktır, saf ve temiz değildir. Binanaleyh bu yerlerde konuşulan Kürtçe saf ve temiz Kürtçe'nin tetkikine esas ve bozulmamış Kürtçeye numune olamaz. Bu mübadele ise gayrikabili içtinap ve tabiatı eşyadan doğmuş bir zarurettir. Türk Kürtçe bildiği gibi, Kürt'te Türkçe bilir. Fakat herkesin hakim olduğu lisan bittabi öz ana lisanıdır. Türke Kürtçe söyleyen Kürt, muhatabının anladığında şüphe ettiği bir kelimenin derhal Türkçesini de beraber söyler. Türk'de müteakabilen muhatabına laykiyle ifadei meram edebilmek için aynı tedbire müracaat eder. Bu suretle Kürt ana lisanına Türkçe kattığı gibi, Türk'de Kürtçe katar. Erzurum havalisinde vuku bulan bu mübadelede hangi tarafın daha semih davrandığını bilâ tetkik söylemek doğru olmaz. Esasen bu mantıkayı laykiyle tanımam. Cenup miktıklarından biraz sonra bahsedeceğim. Yalnız umumi bir noktaya işaret edeceğim:

Kürtçe, Kürdistan platosunun umumi lisanıdır. Bu platonun muhtelif yerlerinde tesaddüf edilen Yahudi, Türkmen, Ermeni, Süryani, Kildani, Çerkez ve Arap gibi unsurların kafesi Kürtçe bilirler. Hatta bunların arasında bazılarının öz ana lisanı da Kürtçe'dir. Kürtçe'den başka lisan bilmezler. Bu güne kadar Büseyri Ermenilerinde olduğu gibi. Bundan dolayıdır ki bu gibi Ermeniler için Ermeni harfleri fakat Kürtçe ibareyle müteaddit inciller tabedilmiştir. Diğer taraftan Botan Kildaniler'inin ve Hakkari, Çölemerik Asurilerinin kafesinde ve Tur Abidin bir kısmında öz ana lisanı yine Kürtçedir. Kürtçe konuşur ve Kürtçe ibadet ederler. Mübadeleye tabi tutulan Silvan ve Ferkin Ruamları'nın da ana lisanı Kürtçe idi. Belki bugün Akrepol sahillerinde Rumca konuşuyorlar.

Buyrut'ta Museytaba mahallesinde Midya Süryani muhacirleri tarafından inşa edilmiş bir kilise vardır. Bu güne kadar mezkur kilisede lavij adlı dini vaiz Kürtçe ve Botani denilen bir kaide ile irad ve taganni edilmektedir.

Malatya ve umumiyetle cenup hudutlarında yaptığım tetkikata nazaran bu yerlerde görüşülen Türkçe, Kürtçe kelimelerle adeta zenginleşmiştir. Şayanı dikkat ve bu müşahadayı müeyyet bir hadise arzedeğim:

Dil Kurultay ve encümeninin muhtelif lehçe ve şiveleri tetkik ederken Ayıntap ve Maraş lehçelerini Anadolu'nun diğer lehçelerinden zengin bulmuştur. Bu lehçelerde fazla Kürtçe vardır.

Bu yerlerde görüşülen Kürtçe'de kelimelerin iki (consonne) ile başlamak şıkkı müstesna olmak üzere yalnız Kürtçe kelimelerin değil hatta Kürt fonetikinin de mühim izlerine tesaddüf olunur. Bu cümleden olmak üzere bazı vuvayeller -Kürtler'de olduğu gibi- uzun okunmaktadır.

Mevzubahis lügatin tanzim olunduğu Erzurum mantığındaki lisani vaziyeti gördük. Burada her iki lisanda müteakibilen yekdiğerine ait kelimeler kullanılmaktadır. Yine müteakibilen Kürt, Türkçeye, Türk Kürtçeye vakıf bulunmaktadır. Şimdi müellife lügatin materiyelini tedarik eden elemanları tetkik edelim:

Bunlar yalnız Kürtler, yalnız Türkler veyahut hem Kürtler, hem de Türkler olabilir. Bu élemetler meyanında Türklerin bulunduğu binnefs kamusun şahadetiyle sabittir. Nitekim iki sakinle başlayan birçok kelimenin evveline bir (i) ilave olduğu görülmektedir. Yani bu kelimeler Kürtler değil Türkler tarafından söylenmiş ve müellif tarafından kaydedilmiştir.. Müellifin yanlış işitmiş olmasına ihtimal verilemez. Çünkü müellifin ana lisani Rusça'dır. Ve Rusça'da kelimeler iki sakinle başlayabilir. Müellif: spartın, şke -nandin, standın, sto, stur, stün, ştewr, stenbolî, stran, stêrik, stîrüh gibi kelimeleri: işkenandin, isto, istandin, ispartın, istur, istün, istewr, istenbolî, istîri, istiran, istêrik, istîrüh şeklinde tesbit eylemiştir ki bu şekil Türklerin Kürtçeyi yanlış telaffuzları şeklindedir. Bir kısım Kürtlerin bu kelimeleri aynı suretle yani başta bir (i) harfi ile telaffuz edebilmeleri Kürtçenin esasına vakıf olmayanlarca varidi hatır olabilirse de hakikatte buna imkan yoktur. Çünkü Kürtçe'de kelime meksur (ayn) ile başlayan birkaç aslen Arabi kelime müstesna olmak üzere (i) ile başlayamaz. Tetkikatım esasında (i) ile başlayan tek bir kelimeye rastgeldim. Kahta civarında bazı Kürtlerin HİŞK kelimesine İŞK dediklerini vaktiyle işitmiştim. Auguste Jaba'nın lügat kitabında çokça bulunduğu rivayet edilen Türkçe kelimelerin kemhiyet ve mahiyetini bu suretle izah ettikten sonra vaziyeti hülasa edelim.

Müellif ve musannıfın (t) harfiyle Türkçe asıllı olduklarına işaret ettikleri kelime miktarı 3187 değil ancak 575 dir.

Bu kelimelerden 82 kelime Arapça asıllı, 62 kelime İrancı asıllı ve 55 kelime de muhtelif ecnebi lisanelere aittir. Bu suretle Türkçe kelime miktarı 376 kelimedenden ibaret kalmış oluyor.

İşbu 376 Türkçe kelimedenden bir miktarının müellife Türk-

ler tarafından ve Kürtçesi bilinmediğinden Türkçe söylenmiş olduğu yukarıdaki izahın delaletiyle anlaşılmaktadır.

Bununla beraber şunu da ilave etmek lazım gelirken işbu 376 Türkçe kelimenin lügata sebebi duhulü her ne olursa olsun bu kelimelerin hemen kaffesinin mukabili Kürtçe'de mevcuttur. Rastgele birkaç misal alalım:

Köprü	: PİR	yay	: KEVAN
yavaş	: hêdî	Bıldırıcın:	WARÎT, KUTEFİR
buz	: QEŞA, QEŞAN	boğaz	: GEWRÎ
boy	: BEJN	pas	: ZENG
pekmez	: DOŞAV, DİFS,	evet	: HERÊ, BELÊ
	MOT	orta	: NAV
arслан	: ŞÊR	ekin	: ÇANDINÎ
organ	: WERÎS	oğlan	: KUR, LAW
inan	: BAWXAR	beşik	: landîk, DERGÛS
delik	: KUN, QUL	dilençi	: parsek, PARSKER
doğramacı	: XERAT	diz	: JENÛ
semer	: KURTAN	sinek	: MÊŞ
şimdi	: NIHA	sap	: destî
saymak	: hejmartin	sucu	: AVKEŞ
taşçı	: BERBİR	damla	: DLOP
toprak	: AX	parmak	: el parm. : TILÎ
geçmiş	: bori		: ayak parm.: Pêçî
köz (ateş)	: PBERENG	köpek	: SE
gevşek	:SİST	koşmak	: BEZIN
kanat	: BASK, ÇENG	karın	: ZİK
kaval	: BLÛR	katır	: HÊŞTİR
kaşık	: KEVÇÎ	karişmış:	TEVLÎHEV, TÊKILÎ-HEV
kapı	: DERÎ, DERGE	tırnak	: NEYNÛK
tuz	: XWÊ		

Şimdi Kürtler hakkında tetebbüat müellifin -Müellifi daima bu suretle yad ediyorum. Çünkü eserini imzalamamıştır.-

rivayetına göre türkçeleşmiş ve Kürtçeye Türkçe tarikiyle intikal eylemiş 3030 kelimeyi tetkik edelim. Bunun 2000 i Arapça, ve 1030 u Farça'dır. Evvela "Türkçeleşmiş" tabirini tahlil edelim: Bu tahlil bizi hakikate en kısa yoldan isal edeceğinden Türkçeye temessül etmiş olduğu iddia olunan Arapça kelimeler bahsine, tercihen bu tahlil ile başlıyorum:

Türkçeleşmiş ne demektir? herhangi ecnebi bir lisandan Türkçeye alınmış bir kelimenin Türkçe lisana dahilinde vaziyeti üç şekilde kabili tasavvurdur: Türkçeye dahil olmuş, Türkçeye mal olmuş, Türkçeleşmiş,

İkincisi birincisinin netice ve kattiyet kesbeylemiş şekli olan birinci ve ikinci şık, Türkçe hakkında varit ve vakidir. Üçüncü şık, yani türkçeleşmek Türkçe lisana hakkında varit olmadığı gibi vaki değildir. Türkçe'de ecnebi kelimeler türkçeleşmez.

Kelimelerin diğer bir lisana temessülü insanların bir milliyetten diğer bir milliyete temessülü gibidir. Herhangi bir milliyete mensup bir ferd diğer bir millet arasına girer ve o millete mal olur hatta onun esiri de olur. Fakat o ferd lisan, ahlâk ve adeti asliyesini terk ile dahil olduğu mil-

letin lisan, ahlâk, adet ve temeyyülatını benimsemedikçe veya o millet bu evsafı ona kabul ettirmedikçe o fert o millete temessül etmiş değildir. Ona ancak mal olmuştur. Fakat o camia meyanında ecnebi bir unsurdur. İşte kelimelerde tamamıyla böyledirler. Bazı lisanlar vardırki hariçten aldıkları bir kelimeyi derhal temsil eder. Ve ona kendi kisvelerini giydirebilirler. Diğer bazı lisanlar ise bu kabiliyetten mahrumdurlar. İşte Türkçe bu ikinci kısım lisanlardandır. Ecnebi kelimeleri temsil edemez. Kürtçe burada da Türkçeden ayrılır. Çünkü Kürtçe birinci kısım lisanlara dahildir. Ve ecnebi lisanlardan aldığı kelimeleri temsil eder. Ecnebi kelimeler Kürtçe dahilinde kürtçeleşirler. Bir iki misal zikredeyim:

Civat, civan, civanek
Civin, civandin, vecivîn, vecivandin
hatin civandin, dan civandin
min dicivand, min dida civandin, dihate civandin
ez dicivînim, ez didim civandin, ew tene civandin.

Bir takım isim, mastar ve bu mastarların bir iki tasrihi şeklini gösteren bu aileyi kelimat Kürtçeye temsil edilmiş Arapça bir cezre rucu eder. Cezir, Arapça bir cemaat kelimesidir. Aynı Kürtçeye yabancı bir ses olmakla sukut eylemiş kelime "cimat" halini almıştır. Kürtler labial iki ses olan (m) ile (v) den (v) ye daha ziyade mütemayildirler. (m) i (v) ile tebdil eylemişler ve kelime "civat" halini almış ve kürtçeleşmiştir.

Yine şugul, meşgul gibi maddelerden (mijul, ştexalî, ştexilandin, mijulahî, ştexilîn) gibi kelimeler meydana gelmiştir.

Arapça kelimeler matrut kaidelerle temsil edilir. Mesela Arapça cezirlere fiiller vücuda getirmek için bu fiillerden Arapça'daki sülâsileri alınır.

Arapça

verem
fili
dehis
hanik (boğmak)
avuk (tehir)

Kürtçe

werimîn, werimandin
felitîn, felitandin
dewisîn, dewisandin
xeniqîn, xeniqandin
ewikin, ewiqandin

Bu mastarların Kürtçeleri olmakla beraber bazı muntikalarda bu şekillerde kullanılır. Ancak sonunda Ayın harfi bulunan selasilerde Ayın harfleri atılmış ve cezir senai bir hale ifrağ edilmiştir. Qetandin, veqetandin, v.s. . .

Şam'da asırlardan beri Arap tesiri altında kalıp hayli bozulmuş olan Şam Kürtçesi birçok kelimelerini kaybetmekle beraber lisanın bünyesinde mündemiç olan temsil hassesini olduğu gibi muhafaza etmiş ve bu hasseyi memleket Kürtçesinden ziyade exploité etmiştir.

velet
bedel
hecer

welidîn, welidandin
bedilîn, bedilandin
hecirin, hecirandin

sarf	serifin, serifandin
nakil	nakilin, nakilandin
belig	belixin, belixandin

Şam Kürtlerinde Fransızların Suriye'ye vurudundan sonra temsil edilmiş Fransızca kelimelere tesaddüf ediyorum. Bleuf kelimesini temsil ve tasrih eylemişlerdi. Dibelifîne (bôf yapıyor), belifandin gibi kürtçeleşmiş bir fiil.

Bu satırları yazdığım zaman bütün Şam, Suriye-Fransa muahedesiyle meşguldur. Araplar muahedenin reddinden bahsederken (Rafıd) fiilini kullanıyorlar. Bu münasebetle bu fiil mükalemelerinde sık sık tekrür ediyor. Kürtler de aynı fiili istimal ediyorlar. Fakat (refid kirin) yani rafid etmek gibi müstaar bir şekilde değil de, refidandin şeklinde mas-tar yaparak:

Wan refidand, dê birefidinin, hate refidandin.

Bu birkaç misal Kürtçenin Arapçadan ne suretle ve hangi tarik ile kelime aldığını ve bu şekillerin Türkçe ile hiçbir alakaları bulunmadığını tamamiyle göstermektedir. Mamafi bir de meseleyi fonetik noktasından tetkik edelim:

Kürtler, Arapça kelimeleri Türkçe tarikiyle ve onlardan işiterek almış olsalardı bu kelimelerde Türkçe fonetiğinin izleri bulunur ve Kürtler bunları Türkler gibi telaffuz ederlerdi. Türkçe'de İngilizce (w) sedası veren (v) ile (he) harfleri yoktur. Binanaleyh Türkler mesela Tewfik ve Halid kelimelerini Tefvik ve Halid şeklinde telaffuz ederler. Kürtçe'de ise bu harfler aynen mevcuttur. Kürtler için telaffuzlarında hiçbir müşkülât yoktur. Eğer Kürtler bu kelimeleri Türklerden işitmiş olsalardı, onlar gibi telaffuz ederlerdi. Halbuki Kürtler bu kelimeleri aynen Araplar gibi Tewfik ve Halid şeklinde telaffuz ederler. W ile X harfleri Kürtçe'de mevcut seslerdir.

Arapçadaki (s) harfini Türkler umumiyetle (sin) gibi telaffuz ederler. (Miras, sebat, levs) kelimelerine miras, sebat, levs derler. Kürtler ise böyle telaffuz etmezler. Bu harfin Arapçadaki mahreci (t) harfinin mahrecine yakındır. Eilhassa avamı nas tarafından (t) ye yakın bir şekilde telaffuz olunur. Türkçede olduğu gibi Kürtçede de bu harf yoktur. Fakat Kürtler bu kelimeleri Türklerden değil Araplardan işiterek almış olduklarından Türk telaffuzunun nüfuzu altında kalmamışlar ve bu harfi lisanlarına tabii bir (t) şeklinde nakletmişlerdir. Binanaleyh miras kelimesine (mirat) ve sebad dan yerinde uslu oturmak manasına gelen (tebitin) ve yaramaz manasına gelen (netebiti) ve telvis etmek manasına da (lewitandin) demişlerdir.

Kürtlerin, Arapça kelimesi resen ve ekseriyen temsilen Arapçadan aldıklarına dair daha pek çok delil ve fonetik nunsanlar mevcuttur. Fakat bu kadarıda hakikatı izaha kifayet edeceğinden bu bahsi daha fazla uzatmağa lüzum görmüyorum.

Arapça kelimelere ait olmak üzere tetkik edilmedik bir kemmiyet meselesi kalıyor. Acaba Jaba'nın lügat kitabında mevcut Arapça kelime miktarı 2000 midir? Türkçe kelimeleri

saymak suretiyle mezkur kelimeler miktarı hakkında yapmış olduğumuz tetkiki esas ve mikyas addederek Arapça kelimelerin hakiki miktarı hakkında kolaylıkla ve sarih bir fikir edinmek kabildir.

Burada istitraten bir noktaya işaret edeceğim: Kürtçenin ne kadar kuvvetli bir temsili lisan olduğunu gördük. Fakat Kürtçe, Türkçe kelimeleri her zaman temsil edemiyor. Nitekim mevzubahis lügat kitabının yapıldığı Erzurum havalisi ile Suruç Ovasında görülen Kürtçe lehçeler Şam Kürtçesinden daha kuvvetli birer Kürtçe oldukları halde o Kürtçelerde istimal olunan Türkçe kelimeler ekseriyetle ancak yabancı birer klişe halinde yaşamakta ve Kürtçeye temessül edememektedir. Bunun sebebi ise evvelce görüldüğü gibi iki lisan arasındaki ayrılık ve yabancılıktır. Halbuki Arapça (indo-européen) bir lisan olmamakla beraber Kürtçe Arapça kelimeleri temsil ediyor. Çünkü Arapça ile Kürtçe arasında lisanî şekilde bir karabet ve vahdet vardır. Her ikisi de birer (flexion) lisanıdır. Türkçe ise bir (agglutination) lisanıdır.

Gelelim türkçeleşmiş 1030 Farsça kelimeye: Farsça kelimelerin türkçeleşip, Türkçe tarikiyle intikalini iddia edebilmek için Farsçadan, Kürtçeden hatta Türkçeden ve umumiyetle lisanîyet ilim mefhumundan bihaber olmak lazımgelir. Farsça ile Kürtçe birbirine o kadar girift iki lisanıdır ki, bunların arasına değil Türkçe gibi yabancı hatta diğer (ari) bir lisanın bile imkanı yoktur. Bu iki lisan adeta bir lisanın iki lehçesi gibidirler. Mamafî meselenin layikiyle tenevvürü için bu hususta da birkaç söz söylüyeceğim:

Evvelce bir münasebe (indo-européen) lisanı müşterekinden bahsetmiştim. Bu müşterek lisanın Hint, Yunan, Latin, Kelt, Cermen, İslav gibi bir takım şubeleri vardır. Farsça, Kürtçe, Afganistan ve Belucistan'da konuşulan muhtelif lehçeler toplu halinde bu müşterek lisanın (éranienne) şubelerini teşkil ederler. Bunlar bu şube dahilinde adeta aynı lisanın birer lehçesi mesafesinde dirler. Filhal lisan üleması bu (éranienne) İrani lehçeleri birbirinden tefrik ederek zaman zaman Zendi, Pehlevi ve eski Farsça gibi eski lisanlardan istikak ettirmişlerdir. Bu taksimler yukarıda arz ettiğim vechiyle tefrik değil, aslında vahdete doğru giden bir amelîyedir.

Kürtlerin, Medlerin ehadı olduğu ve Kürtçenin Med lisanının temadisinden ibaret bulunduğu nazariyesi gittikçe kuvvet bulmaktadır. (Med) ve (Fars) lar ve bunların lisanları hakkındaki Avrupa ulemasının tetkikat ve nazariyasını (İrani Bastani) ünvanlı eserinde hülâsa eylemiş olan Hasan Fırniya -Müşir ed devle- bu hususta aynen şu sözleri söylüyor:

(Darmestetter İranşinas maruf akide daşetki ziban ostai ziban mechabude.... herhal şekinist ki ziban medha bazıbanı parsi devrei hehamenşi yani parsii kadim takriben yek ziban bude. Ve tefarut cüz'i baan daşte. Bazı ziban Kürdi emroze- ra müştak ezziban Medha midanend)

Bundan yarım asır evvel Jaba'nın lügat kitabı üzerinde

çalışıp mezkûr kitaba bir mukaddime yazmış olan Jüsti'nin aşağıya naklettiğimiz ifadesi gösteriyor ki mümaileyh de bu iki lisanın vahdetini ve yek diğerinden müştak olamayacağı-
nı tamamiyle tayin edememekle beraber bir dereceye kadar sezmiştir.

(Il y a de mots qui sont égaux, eu regard a la forme en Kurd et en Persan, alors il est diffisile a dire, si le mot Kurde est emprunté ou bien s'il est vraiment Kurde.)

Kürtçe lisanının mevcudiyetini inkar eden müellifinizin istinad ettiği ikinci noktaya gelelim. Mümaileyh diyor ki: "Bir lisanın esasını fiiller gösterir. Kürtçede fiiller bir takım isimlerden yani münferit kelimelerden ibarettir."

Bir lisanın esasını gösteren fiillerin Kürtçede mevcut olup olmadığını anlamak için onları teharrî ve tetkik etmek lazımgelir. Bu tetkike bir fiilin tasrifî ile başlayalım. Kürtçede fiilin lâzım ve müteaddî olmasına nazaran tasrifinde fark olmakla bir lâzım bir de müteaddî fiil tasrif eylemek lazım gelir.

Öldürmek : kuştin düşmek : ketin

Basit mazi sığaları edatı, mastarın kaldırılmasıyla vücudaya getirilir. Lâzımda zemairi fiiliye maddeî asliyeye ilave olunur. Müteaddî de ise fiil (terminaison) sız ve mef'uliyet zamirleriyle tasrif olunur.

KET

Ez ketim
tu keti
ew ket
em ketin
hün ketin
ew ketin

ez ketime
tu ketiyi
ew ketiye
em ketine
hün ketine
ew ketine

ez diketim
tu diketi
ew diket
em diketin
hün diketin
ew diketin

ez diketime
tu diketiyi
ew diketiyeye
em diketine
hün " "
ew " "

ez biketam

KUŞT

Min kuşt
te " "
wî-wê " "
me " "
we " "
wan " "

min kuştîye
te " "
wî-wê " "
me " "
we " "
wan " "

min dikuş
te " "
wî-wê " "
me " "
we " "
wan " "

min dikuştiye
te " "
wî-wê " "
me " "
we " "
wan " "

min bikuşta

tu biketayî
ew biketa
em biketan
hûn "
ew "

ez dê biketam
tu dê biketayî
ew dê biketa
em dê biketan
hûn dê "
ew dê "

te bikuşta
wî-wê "
me "
we "
wa "

min dê bikuşta
te " "
wî-wê dê "
me dê " "
we dê " "
wan dê " "

Mazinin mürekkep sıgaları (infinitif parfait) den teşkil olunurlar.

KETÎ BÛN

ez keti bum
tu " buyî
ew " bû
em " bun
hûn " "
ew " "

ez " bûme
tu " bûyî
ew " bûye
em " bûne
hûn " "
ew " "

ez " bim
tu " bi
ew " be
em " bin
hûn " "
ew " "

ez " bwam
tu " bwayî
ew " bwa
em " bwan
hûn " "
ew " "

ez dê keti bwam
tu " " bwayî
ew " " bwa
em " " bwan
hûn " " "
ew " " "

KUŞTÎ BÛN

min kuşti bû
te " "
wî-wê " "
me " "
we " "
wan " "

min " bûye
te " "
wî-wê " "
me " "
we " "
wan " "

min " be
te " "
wî-wê " "
me " "
we " "
wan " "

min " bwa
te " "
wî-wê " "
me " "
we " "
wan " "

min dê kuşti bwam
te " " "
wî-wê " " "
me " " "
we " " "
wan " " "

Hal, temenni ve istikbal sıgaları emri hazırdan teşkil olunurlar. Bu sıgalarda lâzım ve müteaddi fiillerin sıgaları birleşirler. Her ikisi faaliyet zamirleriyle tasrif olunurlar.

bikeve, bikevin, dikevin	bikuje, bikujin, dikujin
ez dikevim	ez dikujim
tu dikevi	tu dikuji
ew dikeve	ew dikuje
eḡ dikevin	eḡ dikujin
hûn "	hûn "
ew dikevin	ew "
ez bikevim	ez bikujim
tu bikevi	tu bikuji
ew bikeve	ew bikuje
eḡ bikevin	eḡ bikujin
hûn "	hûn "
ew "	ew "
ez dê bikevim	ez dê bikujim
tu dê bikevi	tu dê bikuje
ew dê bikeve	ew dê bikuje
eḡ dê bikevin	eḡ dê bikujin
hûn dê "	hûn dê "
ew dê "	ew dê "

Yukarıda tasnif ettiğimiz fiillerin KETİ ve KUŞTİ' den maada ve sıfat gibi kullanılan keti ve kuşti şeklinde (participe passé) leri vardır ki (büm) fiiliyle ve yukarıdaki cetvelde gösterildiği üzere muntazaman tasrif olunurlar. Bittabii diğer taraflarda fiillerde aynı hal caridir. Bu şeklin tasriften izahı diğer bir cetvel tertibine ihtiyaç göstereceğinden misal göstermeden sarfınazar ediyorum.

Kürtçede fiillerin lâzım ve müteaddi halleri iki şekilde tecelli eder; Fiilin müteaddisi lâzımandan teşkil olunur.

kaçırmak	: revandin	kaçmak	: revîn
uçurmak	: firandin	uçmak	: firîn

Lâzım fiilin müstakil bir müteaddisi vardır.

düşürmek	: xistin	düşmek	: ketin
öldürmek	: kuştin	ölmek	: mirin

Bazı kere müstakil müteaddisi olan lâzım fiilin maddei asliyesinden diğer bir müteaddi yapılır. Ekseriyetle bu ikinci müteaddi ile birinci arasında herhangi bir mana farkı bulunur. Mesela müteaddisi KUŞTİN olan MIRIN fiil lâzımandan MIRANDIN fiili gibi müteaddi bir fiil vücuda gelir. Fakat bununla KUŞTİN arasında mühim bir fark vardır. Birincisi re'sen öldürmek, ikincisi ise aleti katıl istimal etmeksiz ve mesela hava veya gıdayı keserek ölüme sebebiyet vermek manasına gelir.

Müteaddinin ikinci defa tadiyahesi fiilin evveline (dan) mastarının ilavesiyle yapılır:

kaçırtmak	: dan revandin	öldürtmek:	dan kuştin
-----------	----------------	------------	------------

Fiilin mechul hali (HATİN) mastarının fiile takdimiyle vücuda getirilir.

kaçırılmak	: hatin revandin
------------	------------------

Öldürölmek : hatin kuştin

Réfléchi fiiller (XWE) zamiriyle tasrif olunurlar:

xwe kuştin, xwe avêtin, xwe girtin

Aşikârdır ki bu fiillerin kâffesi numune cetvelinde gösterildiği vechiyle her hal ve zamanda tasrif olunurlar. (Impersonel) fiiller her lisanada olduğu gibidir. Bundan madada Kürtçe de muavin fiiller vardırki mana ve hareket farklarındaki incelikleri gösterirler. Mesela: KİRİN fiili muavin fiil olarak diğer bir fiile iltihak eylediğinde fiilin ifade ettiği hareket veya hal ile fiilin icraatı hususunda ittihaz olunan karar arasında geçen zaman ve mesafeyi göstermeye hizmet eder.

Türkçede, herhangi bir yerden ayrılmak hazırlığına delâlet eden "ben kalkacaktım" veya "kalkmak üzere idim" cümleleri arasında mana itibarıyla mühim bir fark vardır. İkinci cümle (kalkmak) hareketine daha ziyade yaklaşmış olduğunu gösterir. Kürtçe de birinci cümle "ez rabum" ikincisi ise "ez li rabunê bûm" şeklinde ifade edilir.

(Rabun) fiilini (Kirin) ile istimal ettiğimizde (min dirik ez rabim) denirki (ben kalkacaktım) göre failin hareketine daha yakın ve (kalkmak üzere idim) e nazaran daha uzak bulunduğunu gösterir.

Terkibi bir lisan olan Kürtçe'de fiillerin evveline gelen (Préfixe)ler ile yeniden bir takım masterlar vücuda getirilir. Kürtçe fiillerinin bu husustaki teşkilatı gayet vasıftır. Bir iki misal zikri ile iktifa edeceğim.

Keti, raketin, daketin, lêketin, pêketin, têketin, hilketin, veketin, vêketin.

kirin, rêkirin, rakirin, dakirin, lêkirin, jêkirin, têkirin, hilkirin.

şin, şandin, reşandin, weşandin, veweşandin, raweşandin, daweşandin, hilweşandin.

Paşa Hazretleri; Literatur bahsine artık nihayet veriyorum. Vakıa biraz uzun oldu. Fakat ehemmiyeti aşikârdır. Nitekim Kürtlerden ve lisanlarından bahseden diğer bir muharririniz -bu da eserini imzalamadığından ismiyle yad etmiyorum.- diyor ki: "Lisan bir milletin aslını gösteren en büyük bir vesikadır."

Kürtçe'nin heyeti umumiyesine ve şark lisanları arasındaki mevkiine dair şahsi bir mütalea dermeyan edecek değilim. Bunu istikbale, bu husustaki tetkikatımın ilerlemiş olduğu bir zamana saklıyacağım. Yalnız Türklüğün en büyük peygamberi olan Ziya Gökalp Beyin Kürtçe hakkında cidden şayanı dikkat olan hükmünü burada zikredeceğim. Ziya Gökalp Bey Diyarbakır'lı bir Kürt'tür. Kürtçe öz ana lisanıdır. Ziya Bey öz ana lisanını alelade bilmekle iktifa etmemiş bu lisanı bir alim, bir (linguiste) nazariyle tetkik etmiş ve vaktiyle bir de Kürtçe gramer vücuda getirmişti. Bu itibar ile

Kürtçe hakkındaki hükmü sureti mahsusada kıymet ve ehemmeti haizdir.

1926 senesinde merhum Ziya Beyin Giresun gazetesinde bir eseri tefrika ediliyordu. Ziya Gökalp bu eserin bir noktasında Kürtçeyi diğer şark lisanlarıyla mukayese ederken diyor ki: "Kürtçe, Arapça'da dahil olmak üzere şarkın en zengin lisanıdır."

Paşa Hazretleri; lisan bahsine bu suretle nihayet verdikten sonra sahneyi vakaiye dönerek hadîsatin cereyanını takip edelim.

Evet, ne demiştim: 1925 ihtilalini seferberlik ilânı, çeteler teşkili ve mühim fedakarlıklar ihtiyariyle bastırınız. Yangın söndü. Daha doğrusu sönmüş veya söndürülmüş zannedildi. Hakikatte ise ocağın dibinde mihrak noktasındaki korlar ve kütükler kıpkırmızı duruyor ve için için yanıyor. Yangının bu noktasına söndürücü madde isal edilememiştir. Kuvvetli bir rüzgar üzerinde dalgalanan alevleri çok havallı bir havasızlık içinde boğmuştu. Kütükler ve korlar bir kül tabakası altında kalmışlardı. Bilirsiniz ki rüzgar hem söndürür, hem yakar. Kül altında kalan korlar ikinci bir rüzgar ile alevlenmeğe namzet idiler. Nitekim beklenen rüzgar çok geçmeden esti. Çünkü rüzgar fasıla versede durmaz. Esasen tulumbacılarınızın yangına sıktıkları su onu söndürmüyor, bilakis şiddetini arttırıyordu. Nitekim gördük ve daha göreceğiz.

Dahilde yapılan tarama ameliyesi esnasında ele geçmiyen müteferrik bazı kuvvetler muhtelif iki istikamete çekilmişlerdi. Dahilde takip kuvvetlerinizin kolaylıkla erişemiyeyeceği sarp dağ tepelerine, hariçte İran'a ve hudutlarınızın cenubundaki yeni hükümetler arazisine.....

Dahildeki istinat noktalarına çekilen kuvvetlerle mücadele müşkül ve yeniden fedakarlıklar icrasına mütevakıf idi. (1)

(I) Mektubumun birkaç yerinde tekrar ettiğim bu fedakarlığın bilhassa askeri mahiyeti hakkında bir fikir edinebilmek için 1925 ihtilalında darülharekatta mevcut olan ve bilahare ihtilal sahasına sevkolunan kuvvetleri şöyle bir gözden geçirelim: İhtilal başladığı zaman Kürdistan'da 9 fıkradan mürekkep 3 kolordunuz bulunuyordu. Erzurum mıntakasında 9 uncu, Erzincan havalisinde 8 inci, Diyarbakır ve civarı mıntıklarında 7 inci kolordular. Bu kolorduların kadroları sınıfı asliyeden 27 piyade, 9 topçu alayı ve sınıfı muaveneden malum olan diğer cüzitamları ihtiva ediyordu. Kars, cizre, Nuseybin mıntıklarında bulunan süvari fırkalarıyla 1924 eylül ayında Musul meselesindeki nümayiş için garp mıntıklarından Siirt, Mardin ve Midyat havalisine nakil ve taahhit olunup harekate iştirak ettirilmiş olan muhtelif piyade alaylarını da yukarıda ki kuvvete ilave eylemek lazımgelir.

Bu fedakarlıkları belki göze alabilirdiniz. Zayıf bir ihtimal, ile söylüyorum. Çünkü ordu çok hırpalanmış idi. Fakat yeniden harekete geçmeye hadisenin hitam bulduğuna dair resmen vuku bulan tebliğ ve yapılan ilanları bizzat tezkip etmiş olurdunuz. Binanaleyh o kuvvetler takip edilmedi, serbest bırakıldı ve dağlardaki müselleh gezintilere göz yumuldu. Fakat hudutlarınız haricine çıkarak İran'a ve cenupta Avrupa devletleri mandası altında bulunan hükümetler arazisine iltica edenlerin faaliyetinden endişenak olmamak kabil değildi. Bunlara ve bunların faaliyetine göz yumulamazdı. Bunlar Harici Türkiye tehlikesini kuvvetlendiriyor ve belki de bu tehlikenin netice itibariyle, en büyük amili oluyorlardı. Cumhuriyet hükümeti bütün dünyanın vakıf olduğu ve her gün gazetelerin bahsettiği Kürdistan ihtilalini ve Kürdistan hareketini göya gizliyebilmiş olmak için hiç alakaları olmadığı halde harıçteki Kürt mültecilerini 150 likleriniz ve umumiyetle siyasi muhaliflerinizle münasebettar ve hemen hemen onlarla müteffik göstermeye çalışıyordu. Hakikatte ve fiiliyatta ise Kürtlerin harıçteki Türklerle hiçbir münasebetleri yoktu. Hatta bunlar sizin kadar değilse de cürümleri nisbetinde Kürtlere iltihaf etmekten geri durmuyorlardı. Paris'te intişar eden (La république enchainée) gazetesinin baş muharriri İstanbul matbuatı tarafından Ermenilerle teşriki mesai eylemiş olmakla itham edildiği bir zamanda -ki Kürtlük hiç bir vechiyle mevzubahis değildi- 10 Şubat 1932 tarih ve 39 numaralı nushasında şahsını müdafaa yolunda diyordu:

"Honte a vous ô bas calomniateurs! Ne savez vous pas que le directeur de la République enchainée et ses amis sont trop Turcs pour s'occuper de la cause Arménienne... Plus encore, ils sont ennemis de tout Kurde qui ne qualifie pas de Turc."

Beynelmilel vaziyeti siyasiye ise hükümeti cumhuriyetlerine belki her zamandan müsait idi. Siyasi menfaatlarını,

Vaziyetin vehameti nazarı dikkate alınarak dernal mevzii seferberlik ilan ve bu kitaların kadro noksanları müstacelen ve kısmen henüz elbise giymemiş sivillerden ikmal edildi. Her iki harbe iştirak eylemiş olan askeri mütehassısların verdiği malumata nazaran bu kitaların heyeti umumiyesinin arz eylediği kıymeti askeriyeye Yunan ordusunu 15 günde denize döken ordunun kıymetiyle kabili mukayesedir. Harekat uzun müddet devam etti. Darülharekattaki kuvvetler erimeğe başladı ve az zaman zarfında üçüncü ordu müfettişliği mıntıkası hemen kamilen Kürt Milli Kuvvetlerinin yedi zaptına düştü. Bunun üzerine garp mntıkalarından ihtilal sahasına yeni kıta celbine mecburiyet elverdi. Harekata iştirak eylemiş olan bazı zevatın beyanatına göre bu yeni kıtaat ve teşkil olunan tenkil çetelerindeki efrat miktarı 50-60 bin radesindedir. Bu kuvvetler darülharekatta evvelce mevcut olan kıtaata ilave edildiğinde görülmürki çabalar cidden büyüktür.

Türkiye'yi Asya siyasetinden, Rusya'dan uzaklaştırmakta bulunan Avrupa devletleri maksatlarına vasıl olabilmek için Türkiye'ye hoş görünmek yolunu tutmuşlardı. Ona açık bir kur yapıyorlardı. Bu siyasetle diğer bazı sebepler, mezkûr devletleri Türkiye aleyhinde netice vereceği ve teceddüt-perver Türkiye'yi -ihtilali dahili ile meşgul ederek- modernizasyon faaliyetinde felce uğratacağı şüphesiz olan bir Kürdistan hareketine müzahir olmak şöyle dursun, bilakis muhalif vaziyette bulunduruyordu.

Evet Avrupa devletleri yeni Türkiye'nin terakki ve teceddüt yolunda seri ve zinde adımlarla yürümesine taraftar idiler. Onların muhtelif noktai nazarından menfaati Hasta Adanın bu günlerde ölmesinde değil, hayat günlerini uzatmak ve çoğaltmasında idi. Sebepleri biraz izah edeyim:

Yeni Türkiye teceddüt ve terakki yolunda dev adımlarıyla yürürken herşeyi ve bilhassa islamiyetin, uhrevi ve dünyevi bir dinin bütün abidelerini yıkıyor, asar ve müellifatını yakıyor, muhtelif ırk ve unsurlar arasında adeta milli bir vahdet vücuda getiren ve dini islamin fayizli meşimesinden doğan bir akidei siyasiyeyi, yerine hiçbir şey ikame edemeksizin, ortadan kaldırılıyor, cezirleriyle beraber söküyor ve mahvediyordu. Öyle bir sökmek ameliiyesiki, devirdiği her sü-tunun temeli ebdiyyenin boş kalmaya namzet bir hüfreyi fena, maziye ağılayan bir türbei matem.

Türkiye modernize ediliyordu. Evet Türkiye'nin tarihini, ananelerini, ahlakını, 24 saat evveline gelinceye kadar yayan bütün müesseselerini bir darbede yakan, kemikleri henüz mezarlarda çürümemiş dünkü babalar hakkını inkar eden bir modernizasyon. Modernize edilen Türkiye müesseselerine batı medeniyeti Japonya'da olduğu gibi adapte edilmiyor. Bu müesseseler batı medeniyetine temessül ettiriliyordu. Şarklılık ortadan kaldırılıyordu, yerine garplılık ikame ediliyordu. Yıkılan şark ve islam müessesat abidatının Avrupa ye Romen teşkilatı istilâ ediyordu. Vakıa şark ve şark müessesatı islah ve teceddüde muhtaç idiler. İslamiyet müessesesini ise bir takım tufeyli unsurlar istila eylemişti. Bu müessesçe için de bir tasfiye ameliiyesi lazımdı. Fakat bunların islah ve tasfiyesi, yerlerine bir takım ecnebi müessesesatın ikâmesiyle kabil değildi. Bu tarzı hareket onların kö-künden çıkmasını intaç ediyordu.

Avrupa ise ne yapıyor, şarkta ne yapılmasını arzu ediyordu? Avrupa'da son asırların dinsizlik cereyanı kuvvetli bir aksülamele maruz kalmıştı. Bütün Avrupa bu aksülamelden mütesir olmuştu. Dini müesseseler yeniden ihya ediliyordu. Hussoluni papanın mevkiini tahkim ediyor, katoliklik aleminde onun kuvvet ve nüfuzundan istifade yollarını araştırıyordu. Şüphe yokki islamiyetin bilhassa siyasi islamiyetin zaafı rakibi hiristiyanlık için bir kuvvet olduğu kadar bir zafer idi. Yıktığınız hilafet ve abidei islam hiristiyanlığa bu kuvvet ve zaferi kendiliğinden temin ediyordu.

Müstamel büyük Avrupa devletlerinin istimar siyasetinde bilhassa Latinlerde müstamerelelerdeki mahalli müessesatı ya-

vaş yavaş bertaraf ederek yerlerine latin müessesatını ikame eylemek mühim bir istila ve istimar amilidir. Yeni Türkiye şarkı ve islami yıkmak suretiyle memlekette ancak müstamel bir devlet elinin yapabileceğini yapmış oluyordu. Türkiye'nin hakiki kuvvet ve tealisini hiç bir zaman arzu edenlerce olan Avrupa, bu şekilde tecelli eden Türkiye teceddüdünü gazeteleri, ricali siyasiye ve edebiyesi ile alkışlıyor ve Ankara cumhuriyetini tuttuğu yolda büyük adımlarla yürümeye teşvik ediyordu. Katliğin müesseselerinden elan büyük nisbette istifade eden layik Fransa'nın sabık başvekili Monsieur Hiryo ahiren Türkiye'yi ziyareti esnasında oradaki asarı teceddüdün en mühimi olmak üzere hilafetin ılgasını zikretmiş idi.

Şark ve Şarklılığı yıkan teceddütperver Türkiye'nin, rolünü henüz ikmal etmediğine kani bulunan büyük Avrupa devletleri genç cumhuriyetin hiç bir vechiyle rahatsız edilmesine razı olamıyorlardı. Şüphesizki Avrupalılar bu cezri menfaati, Kürtlerin katliam edilmesine muhalefet veya muma-naat için Türkiye ile bozuşarak feda edemezlerdi. Binnstice mezkûr devletler Kürtlere müzahir olmak şöyle dursun, hatta bazen Kürt mültecilerine karşı adeta hasmane vaziyetler alıyorlar, lakayt ve bitaraf bile kalamıyorlardı. (1) Kürdistan darülharbine sevk olunan Türk kıtaat askeriyesi top, tüfek ve cephaneleriyle Suriye arazisinden geçiyordu. Bu devletlerle yapılan iyi komşuluk müşahedeleri lâhikelerinde Kürt mültecileri ve Kürdistan harekâtı meselesi sureti mahsusada nazarı itibare alınmıştı. Devletler mandaları altında bulunan arazide yalnız Kürt mültecilerini değil, hatta ahaliyi mahalliyeden olan Kürtleri bile tazyik ediyorlar ve taahütlerini ziyade olarak ifa ediyorlardı. O nisbetteki bazen yerli Kürtler mülteci Kürtlerden çekinmeğe, kendilerini mecbur görüyorlardı. Devletler bu taahütlerinde o kadar müsamahakâr davranmışlardı ki cemiyeti akvamdan aldıkları manda (charte) nin ekalliyetler hakkındaki mevadından Kürtleri istifade ettirmemişlerdi. Hudutlarda kaçakçılık ve asayişsizliğin men'îi tedbiri ile meşgul olmak üzere sık sık içtima eden muhtelif hudut komisyonlarının faaliyeti en ziyade Kürtler hakkında ittihaz olunacak tedbire inhisareylemişti.

Murahhasalarının mütemadi müracaat ve protestoları neticesinde Kürt mültecilerine yapılan tazyik azami dereceyi bulmuştu. Bu mülteciler vuku bulan her yeni protesto üzerine sürü halinde kamyonlara bindirilerek ve birer vahaya benzeyen küçük çöl, kasaba ve köyler arasında dolaştırılıyorlardı. Bu suretle beraberlerinde getirebilmiş oldukları küçük sermayeleri çiftçilikle istismar etmek isteyen bu adamlar ekmeğe parasına muhtaç bir hale gelmişler ve ani birkırşun veya süngü ölümünü, sürüncemeli bir sefalet hayatının

(1) Bittabi gündelik matbuatımız bunun aksini iddia ve propaganda ediyordu. Bu propaganda'nın hedefi Kürtlerin meşru ve haklı davalarını bir takım yalanlarla gizlemek ve Kürt milletperverlerini ecnebi entrikasına alet olarak göstermekti.

neticesinde ıstırap ile gelen bir yatak ölümüne tercih eylemekte bulunmuşlardı. Hükümeti cumhuriyeleri (moment psycho) dan istifadeyi bildi. 1927 senesinde tecili mücazat şeklinde ilan ettiği bir af ile bu adamların bir kısmını dahil etti ve kendilerini tercih ettikleri ölümden peyderpey nasibedar eyledi.

Bu af dahilinde dağ başlarında gizlenmiş olan Kürtlere de şamildi. Fakat ne bunlar aftan ne de af bunlardan fazlaca istifade edememişti. Belki 5-10 kişi dehalet etmek gafletin de bulunmuşlardı. Şüphesizki bunlarda zaman ile hariçten gelen vatandaşlarıyla hemkader olmuşlardı.

Sistematik Türkizasyon siyaseti devam ediyor ve bütün bir millet aleyhine yapılan suikast hamleleri o milletin kalbinde ayrı ayrı ve derin izler bırakarak geçiyor ve taakup ediyordu.

Dağlara çekilmiş olan kuvvetler Ağrı Dağı'nın etrafında toplandılar. Bilahare kahraman bir Kürt zabiti tarafından tensik edilen Ağrı, Tendürük ve Zilan Kürt kuvvetleri cumhuriyet hükümetini göz yummayacağı nisbette büyük bir tehlike ve tehdit mahiyetini almağa başlamıştı. Bir çok defalar Ağrı kuvvetlerine karşı yapılan askeri harekât daima muvaffakiyetsizlikle ve katatı askeriyenin hazmeti ile neticeleniyordu. Ağrı ise muvaffakiyetler üzerine etraftan iltihak eden yeni ihtilalcilerle kesbi kuvvet ediyordu. O yalnız dağ tepesinde adeta muntazam bir Kürt idaresi teşekkül eylemişti. Hatta müstensih ile ve Kürtçe olarak Ağrı adı ile bir de gazete neşrolunuyordu. O havalide bulunan mükiye memurlarınız vasıtasıyla Ağrı kuvvetleri rüesasiyle müzakereye girişildi. Ağrının mücadeleden sarfınazar eylemesi için vuku bulan tekliflere Ağrının mütevazı fakat kahraman rüesası şu muhtasar velayeteğayyer cümle ile cevap veriyordu. "Amalı milliyenin tahakkuku şartı ile".

Bu müzakerat neticesinde tarafeyn murahhasları Ağrı etrafında bitaraf bir muntaka tesis eylediler. Uzun müddet bu muntakanın bir tarafında kıtaatı askeriyenin nöbetçileri, diğer tarafında ise Ağrı Kürt kuvvetleri karşı karşıya nöbet beklediler. Daima gizli olarak yapılabı bilahare şayi olan akıtlarınız ve tedbirleriniz gibi Kürt ihtilalcileri ile vuku bulan bu temaslar, müzakereler ve anlaşmalarda Kürdistan'da Kürtler arasında şayi oldu. Bu suretle Ağrı bir taraftan maddeten diğer taraftan manen kuvvetleniyordu. Rüzgar yeniden esecekti, esmeli idi. Ordu kumandanlarınız tahminine nazaran Ağrı Kürt ihtilalcileri ile 1930 senesinde yapılacak mücadele için 40.000 kişilik bir kuvvete ihtiyaç görülür ise de, bir sene sonra bu kuvvetin iki misline ıblag edilmesilazım gelecekti. Diğer taraftan istihbarat dairelerinizin raporlarına göre Ağrı Teşkilatı Kürdistan dahilinde muntazam muvasele yolları vücuda getirmişti. Dahilde bilhassa dağlık muntikalarda Ağrı ile münasebette bulunan ihtilal teşkilatı nüveleri vardı. 1931 senesi baharında Ağrı kuvvetleri üç koldan dahil yürüyecek ve dahildeki mukavemet ve istinat noktaları aynı tarihte harekete geçecek ve böylece umumi bir ihtilal yapılacaktır. Ordu kumandanlarınızın tahmini ile istih-

batı dairelerinin toplamış oldukları bu haberler hükümeti cumhuriyetlerini Ağrı üzerine bir kuvveti seferine karar verdirdi. 1930 senesi iptidalarında tedarikle ve yaza hareketi başlandı. Muharebe safahatını burada zikrecek değilim. Yalnız şu kadarını zikredekimki Ağrı'ya karşı sevkolunan kuvvetler Zilan Deresi, Tendürük ve Ağrı cephesinde şiddetli mukavemete maruz kalmış, hareketi askeriye zannolunduğundan çok fazla devam etmiş ve Ağrı'nın sükutü ancak İranlılar'ın muaveneti ve İran arazisine Türk kıtaatının geçmesiyle muvafaklatıyla kabul olmuştur. Mamafı Ağrı'yı işgal eden kıtaati askeriye Ağrı tepelerinde uzun müddet tutunamadı. Mezkur tepeler Kürtler tarafından yeniden işgal olunduğu gibi bugün de işgallerinde bulunmaktadır.

Harekât şimalden gelen teyyare filoları, İranlılar'ın muavenet ve mûsamahası ile nihayet bulduktan sonra kıtaati askeriye her adımında ölüm tehlikesiyle karşılaşılacak cidalardan dönmeye başladı. Bu mücadeledeki muvaffakiyet hemen hemen ihtilalcileri tahassüngâhlarından çıkarmaya münhasır kalmış gibi idi. Kürtlerin kaybı nisbeten az idi. Bunlardan esir düşen olmamıştı. Rüsedan da maktul yok idi. En ziyade telefât teyyare bombardımanlarıyla cephe gerisinde gayrimüsellah ihtiyarlar, çoluk çocuk ve kadınlar arasında vuku bulmuştu. Halbuki bu sanlı zafer dönüşünde kıtaatinızın güzergâhında Ağrı yamaçları, Zilan Deresi, Muş Ovası boyunca sıralanmış gayri-müsellah yüzlerle Kürt köyü vardı. Kıtaati askeriye parlak süngülerini bu silahsız halkın yumuşak etlerinde sert kemiklerinde tecrübe ede ede bu uzun mesafeyi geçerek karargâhlarına mağrur ve muzaffer döndüler.

Gazetelerin istihzarı neşriyatı efkârı umumiye heyecana getirmişti. Herkes Ağrı savaşından, Ağrı gazilerinden haber bekliyordu. Harekâta bulunan gazete muhabirleri uzun telgraf ve mektuplarıyla bir avuç Kürt ihtilalcisine karşı harp eden ordunuzun kahramanlığını ve harbin muhacim ve müdafimlerinin sefahat cidaline gıptahas olacak bir üslup ile tasvir ediyor ve efkârı umumiye cumhuriyetin bu yeni zafarını müjdeliyordu. (Théâtrale demonstrative) sahneler de ihmal edilmedi. Milliyet Gazetesi şöyle bir resim neşretmişti: Ağrı Dağı tepesinde bir mezar, mezar taşına bir Kürt küllahı giydirilmiş taşta aynen şu ibare okunuyor. "Muhayyel Kürdistan burada metfundur."

Paşa Hazretleri, bu münasebetle çok defa hatırıma gelen bir ihtimali burada kaydedeyim: Bu ve bunun gibi amiyane propagandaları ve cahilane neşriyatı gördükçe bilaher düşünüyorum. Acaba adamlarınız arasında Kürt davasına sadık ve size muhalif kimselermi var? ki rejiminizi böyle amiyane neşriyat ile ridiculise ediyorlar. Asırlardan beri mevcut olan bugünkü mevcudiyetine binnefis şahit olduğumuz bir Kürdistan'a muhayyel diyebilmek için bence yalnız cahil olmak kâfi değildir. Bunu yazan, yazmağa cüret eden herhalde batınan şöyle bir tasavvurda bulunmuş olmalıdır: Dünya Kürdistan meselesini bu şekilde traité ettiğimizi gördükçe her zamandan ziyade bir Kürdistan meselesinin mevcut olduğuna ve bizim

onunla hali mücadelede bulunduğumuza ve cıdalda acz eseri gösterdiğimize kani olur.

Ordu, Ağrı ihtilalini tenkil eylemişti. Fakat kanunun da bu ihtilali tecziye eylemesi lazım gelmezmiydi? Efkârı umumiye hainlerin cezalandırıldığını görmeli idi. Fakat mücrimler ortada yoktu. Harp esnasında ne rüesadan ne de efrattan hiç kimse ele geçmemişti. Mamafî Kürt bulmak o kadar müşkül bir şey değildi. Ağrı mücrimleri etiketi adı altında Muş Ovasından toplanacak 5-10 Kürt köylüsü bu rölü ifa edebilirdi. Nitekim böyle yapıldı. Adana'ya sevkolunan 80 kadar Kürt köylüsünden 30-40 kadarı idama ve mütebakisi müebbet ve muvakkat kürege mahkum edildiler. Bu suretle hadisenin théatral kısmı da hitam bulmuş ve Ağrı vakası Kürt ihtilal tarihine intikal eylemişti.

Ağrı hadisesinden alınan dersler vardı: Cumhuriyetiniz yeni bir Kürt ihtilalinin zuhurunda ihtilali bastırabilmek için müteffikler aramak mecburiyetini hisseylemişti. İran ve Irak ile anlaşıldı. İrana bir kısım arazi terkedildi. Arazilerden mühim miktarda Kürt nüfusu bulan bu iki hükümetle Kürt ihtilalcilerine karşı adeta müdafaa mukaveleleri aktolundu. Mezkûr mukaveleler ahkamına nazaran Türkiye, İran ve Irak'taki Kürdistan arazisinde bir ihtilal zuhur ederse bu devletler yekdiğerine fiilen muavenet edeceklerdi. Askeri kuvvetleriyle diğerk devlet arazisinde geçerek ihtilalci lere karşı harbedeceklerdi. Kürt ihtilali endişesi bu üç devlet arasından muvakkat zamanlar için hudutları kaldırı yordu.

Ağrı ihtilalinden sonra bu üç devlet arasında müşterek bir tehlike halinde mütalaa olunup hakkında fevkalade ted birler alınan Kürt meselesini cumhuriyetiniz ayrıca düşün mekte ve takip eylemekte devam ediyordu.

Halefleriniz ittihatçılar Kürtlerin temsili hakkında evvela bir kanun yapmışlar ve sonra ameliyata geçmişlerdi. Zatî fahimaneleri ise bunun aksini iltizam buyurdular. Senele ve malum olan şekillerde Kürtleri eritmeğe çalıştıktan sonra 1932 senesi Mayıs ayında, Ağrı ihtilalinin ikinci senesinde Kürtlerin temsili hakkında bir kanunda da Kürtleri serahaten zikredemediniz. Kürde bir taraftan Türk diyor, Türk detirtiyor, diğerk taraftan ise onu Türk yapmağa çalışı yordunuz.

Evet, Türkiye'nin dahili ahvaline ve etnografik vaziyetine vakıf olmayanlar bu projeyi adeta kültürel ve masum bir operasyon planı olarak telakki edebilirler. Filhal kanun layihasında şöyle deniliyor:

"Bu lâyhaya göre Türkiye dahilinde Türk hırsına mensubiyet itibariyle nüfus kesafetinin iş bu kanun hükümlerine tevkiyan ve icra vekilleri heyetinde tesbit edilmiş bir program dahilinde tanzim ve tevzii dahiliye vekaletine ait olacaktır. Dahiliye vekaletince tanzim, vekiller heyetince tasdik olunacak haritası veçhiyle Türkiye dahilinde iskan noktai nazarından dört nevi mantıka bulunacaktır. I numaralı

mantıklar Türk hırsına mensup nüfusun tekasüfî matlup olan yerlerdir.

2 numaralı mantıklar Türk hırsına temsili matlup nüfusun nakil ve iskanına tahsis edilen yerlerdi.

3 numaralı mantıklar Türk hırsına mensup muhacirlerin hükümetten muavenet istemeksizin serbestçe yerleşebilecekleri sahalardır.

4 numaralı mantıklar sıhhi, maddi, hırsi, siyasi, askeri ve inzibati sebeplerle boşaltılması meşrut ve alelittlak iskan ve ikametın memnu olduğu mantıklardır.

(Türk hırsı) gibi ilmi ve cazip bir tabirin nazik tüllelerine sarılan bu muammayı halletmeyi tecrübe edelim:

I-(Bir numaralı mantıklar Türk hırsına mensup nüfusu tekasüfî matlup olan yerlerdir.) Bu yerler nerele olabilir? Herhalde bu yerler Türklere maada bir kavmin sakin bulunduğu manatikta olmalıdır. Veyahutta binnefs Türklere bir kısmını Türkçe bilmez saymamız lazım gelir. Türkiye'de artık ne bir Arnavutluk, ne de bir Arabistan mevcut olmamakla bu mantıkların Kürdistan'dan başka bir memlekette bulunamayacağı aşıkardır. Hakikatten Kürdistan'da Türkçe bilenler ekaliyettedir ve halkın büyük bir kısmı Türkçe bilmez. Kürdistan..

2-(İki numaralı mantıklar Türk hırsına temsili matlup, nüfusun nakil ve iskanına tahsis edilen yerlerdir). Türklere in yeniden türklüğe temsili kabili tasavvur olmamakla Türk hırsına temsili matlup olan kimseleri Türk olmayan bir kavim arasında aramak lazım gelir. Birinci maddenin izahı bunların Kürtler olduğunu göstermektedir. Kürtlerin türklüğe temsil edilmek üzere nakledilecekleri mantıklar da bitabii Kürdistan haricinde ve Türklere arasında bulunmak lazımgelir. Binaaleyh evvelce zikredilen mantıklar ancak Anadolu ve Rumeli'deki Türk vilayetleri olabilir. Irki Türkiye.

3-(Üç numaralı mantıklar Türk hırsına mensup muhacirlerin hükümetten muavenet istemeksizin serbestçe yerleşebilecekleri sahalardır.) Kürtlerden tahliye edilecek olan bir numaralı mantıklara yani Kürdistan'a yol masrafı ve iskan masrafı hükümet tarafından verilmek üzere muhtelif yerlerden Türk muhacirleri getirilmesi mukarredir. Buna rağmen yine boş kalacağı anlaşılan bu geniş ülkeyi doldurmak için her Türkün şahsi teşebbüs ve masrafıyla gelip Kürdistan'da tesüis eylemesi mubah addedilmiştir. Kürdistan

4-(Dört numaralı mantıklar sıhhi, maddi, hırsi, siyasi, askeri ve inzibati sebeplerle boşaltılması şart olan ve alelittlak iskan ve ikametın memnu olduğu mantıklardır.) Bu mantıklar Kürdistan'ın, arızalı arazisi ve ikliminin şiddeti mü-nasebetiyle ancak orada doğup büyümüş olanların yaşayabileceği ve haricden gelecek muhacirlere ölüm yatağı olacağı şüphesiz ve harekâtı askeriyyeye gayri müsait olan sarp mantıklardır. Kürdistan

(Türk hırsı) muammasını halleden bu teşrih gösteriyor ki Türkiyeyi dört kısma ayıran bu kroki hakikat halde Türkiye'nin 1925 senesinden beri mevcut olan vazı idaresinde hiçbir şey değiştirmiyordu. İttihat ve Terakki zamanında vilayeti şarkıyye adı ile anılan Kürdistan'a siz, 1925 ihtilalinden sonra, bu günkü Türkiyeyi iki kısma ayırarak, şark mıntıkası ve Türk vilayetleri garp mıntıkası demiştiniz. Bu yeni kanun ile Kürdistanı üç muhtelif isim ve madde altında zikrediyor ve evvelce garp mıntıkası adı altında andığınız Türk vilayetlerini, irki Türkiyeyi, iki numaralı mıntikalara ihtiva eden diğer bir topluluk halinde gösteriyorsunuz.

İsim ve şekil itibariyle İttihatçıların yapmış oldukları tehcir kanunundan çok farklı gibi görünen bu zarif kanun gaye ve hedefte onunla birleşiyor. Kürtleri, Kürdistan'dan çıkarıp Türkler arasına dağıtmak ve türklüğe temsil eylemek boş kalacak olan Kürdistan'a ise Türkleri iskân eylemek.

Kanunun tatbikinden evvel hazırlık bazı tedbire lüzum görüldü. Kürtlerin kitle halinde yapılacak olan bu deportasyona silah kuvvetiyle mukavemet eylemeleri uzak değildi. Evvelce emirde, bilmem kaçınıcı defa olarak, Kürtler'den silah toplandı. Evvelce yapılan tecrübeler göstermişti ki bütün Kürdistanı bir hamlede tarıyarak silah toplamak istenilen neticeyi veremiyordu. Bu defa Kürdistan ayrı ayrı mıntikalara ayrıldı ve silah toplanmasına memur kıtaat tarafından bu mıntikalar tarandı. Bu ameliye esnasında irtikap olunan mezalimi birer birer saymağa mektubumun hacmi müsait değildir. Ancak şu kadar söyleyeyim ki birçok Kürtler istenilen miktarda silah teslim edemediklerinden dolayı sopa altında terki hayat eylemişlerdi. Diğer bir kısım ise hariçten silah satın alarak askeri veya jandarma müfrezelerine teslim etmek suretiyle ölümden kurtulabilmişlerdi.

Geçen sene Şam'ın bir otelinde Budapeşte'li bir Macar muharriri ile görüştüm. Altı ay kadar Kürdistan'da bulunmuş olan muharrir gördüklerinden bazılarını bana anlattı. Şimdilik ismini neşretmemem şartıyla not almama da müsaade etti. Diyordu ki: "Türkiyeye tekrar dönmem ihtimali kuvvetle vardır. Esasen Türkiye'de iken gazeteci olduğumu gizlemiş ve buna rağmen bin müşkülle Kürdistan mıntikasına geçebilmişim. Budapeşte'ye avdetimde bittabi notlarımı neşredeceğim. O zaman sizde gerek şimdi aldığınız notları ve gerekse neşredeceğim diğer yazıları ismimi vererek kullanabilirsiniz."

Kontinental otelinde bana bu sözleri söyleyen Macar muharriri muhtemeldir ki bu mektubumun nesri anında yine Türkiye'dedir. Binaneleyik ismini vermeksizin kendisinden almış olduğum notlardan çıkarılarak silah toplama sahnelerinden birini gösteren aşağıdaki fıkrayı aynen buraya dercediyorum:

"Bulduğumuz kasaba civarında bir köy vardı. Arasına atlarla bu köye gezmeğe giderdik. Köyde 102 yaşında bir Kürt tanımiştık. Köye her gidişimizde birkaç saat ihtiyar dostumuzun yanında geçirirdik. Bir aralık 15 gün kadar köye gitmiştik. Dostumuzu adeta göreceğimiz gelmişti. Atlarımıza bin-

dik ve köyün yolunu tuttuk. Köye vardığımızda doğru ihtiyarın evine gittik. İhtiyar Kürt bizi görünce her zamanki gibi güler yüz göstermeğe başladı. Fakat yerinden kalkıp istikbalimize gelemedi, mazaret diledi. Ayaklarına gösterdi. Ayakları dayaktan şişmiş ve siyahlanmıştı. Bu halinde bizlere kıyam etmeğe çalışıyordu. Kıyamına mani olduk ve etrafında toplandık. İhtiyar başından geçenleri anlattı: Bundan 15 gün evvel köye jandarmalar geldiler. Silah topluyorlardı. Bizde silah ne arar, Kemal Paşa sağ olsun hepsini noktaya teslim ettik. Yanımızda çaka bile bırakmadık. Delikanlıları bağladılar götürdüler. Sizde bilirsinizya onlar bir daha köye dönmezler. Sıra bana geldi. Yalvardım, yakardım, hayran dedim kurban dedim dinlemediler. Beni yere serdiler, ayaklarım belki 40 sopa vurdular. Ayaklarımdan kanlar fışkırmaya başladı. Aldırmadılar nihayet kendimden geçmişim, işte o günden beri yataktayım.

İhtiyara sorduk: Peki neden seni bu kadar dövdüler? İhtiyar düşünmeden cevap verdi. Çünkü ben Kürdüm. Ne bileyim Kemal Paşa memlekette Kürt istemiyormuş.

İhtiyar birden bire sustu, biraz düşündü korkan nazarlarla etrafına baktı ve tekrar söze başladı.

Hayır demin yanlış söyledim, demin şaşardım, biz artık Kürt değiliz. Eskiden Kürt idik. Şimdi hepimiz Türküz. Bu memlekette herkes Türktür. Kemal Paşa böyle söylemiş.

Biçare elan, hatta bizden de korkuyordu. Belki Kürdüm dediğini gidip jandarmalara söyleyebilmemiz ihtimali bile hatırına geliyordu. Bu sahneyi unutamıyorum ve unutabileceğimi de zannetmiyorum. Havsalam almıyor, 102 yaşıyla her türlü taaruzdan masun bir fans ve iki yaş ile memede bir çocuk olan bu çift mevcudiyete nasıl insanın eli kalkar."

Sadede gelelim. Artık iskân kanununun tatbikine başlamak zamanı gelmişti. Silahtan tecrit edilmiş olan Kürtleri Anadolu'nun ve şarki Trakyanın populer lisan akademileri sabırsızlıkla bekliyordu. Sevkiyata başlandı. Kafilelerin Edirne havalisine kadar vasıl olmuş olduklarını işittim.

Küçük mikyasta yapılan bu sevkiyat bile kanunun ne derecede kadar kabili tatbik olduğunu göstermiş olmalı ki ikinci bir tecrübeye lüzum kalmaksızın sistematik deportasyondan sarfınazar edildi. Şüphesizki ilk sevkiyat üzerine Kürdistan'da heyecan başlamış ve işittiğime göre Kürdistan'ın muhtelif şehirlerinden makama riyasetponahilerine kadar müşterek imzalı telgraflar çekilmişti. Kanunun tatbiki fiilen terkedilmekle beraber tatbik olunamayacağına veyahut tatbikinin tecil olunduğuna dair resmi bir tebliğ yapılmadı. Çünkü böyle bir tebliğ neşri ile bu projenizde iflas etmiş olduğunu bizzat itiraf etmiş olurdu. Binaleyin halk arasında şöyle bir şayanın deveranı esbabı istikmal edildi: (Kanunun tatbiki 10 sene müddetle tecil edilmiştir.) Hakikat halde ise kanunun tatbiki tecil edilmemiş, tatbiki irkansızlığı kanuni hükümden iskat eylemişti. Bu suretle 1925 senesinden beri Kürdistan meselesinde ittihaz olunan birçok tedbirler gibi bu tebirdende sarfınazar edilmiş ve tabii unsurların tahrik eylemekte olduğu bir cereyanın önünde, ilk hamlede kırılan bu yeni silahta terkedilerek soldan geri edilmişti.

Esasen layihanın muharriri veya muharrirleri küçük bir hesap yapmak külfetini ihtiyar etmiş olsalardı, kanunu henüz müsvede halinde iken yırtar atar ve yeniden bir takım ailelerin perişanlığına sebebiyet vermez ve hükümeti cumhuriyetlerini de bu yeni ricata mecbur eylemezlerdi. Bu hesabı yapmak külfetini biz ihtiyar edelim ve iskan kanununu tatbik edeceğimiz gibi emri tatbikin göstereceği evamil ve masrafı nazarı tetkikten geçirelim:

Haritayı açıp Kürdistan ile Türk vilayetleri arasında muhtelif bazı noktalar arıyorum. Hattı müstakim ve tahmini bir hesap ile bu noktalar arasında uzaklıklar şunlardır: Çölemerik-İzmir 1550 Km., Diyarbakır-Bursa 1150 Km., Beyazıt-Edirne 1700 Km, Harput-Gelibolu 1200 Km.

Tabiatın arızası ve iktisadi, umrani muhtelif sebeplerin yollarda vücuda getirdikleri giranti ve çıkıntılarla bu mesafelerin herhangi bir nisbette çoğalacağı aşikârdır. Bu nisbeti dörtte bir farzettığımız takdirde yukarıdaki kilometreler (1937, 1437, 2125, 1500) e baliğ olurlar. Bu dört mesafenin vasatısı kesirsiz olarak 1750 Km. dir. Bu rakam deposite edeceğimiz her Kürdün vasatı bir hesap ile gideceği mesafeyi gösterir.

Resmî nüfus istatistiklerine göre Türkiye nüfusu umumiyesi 14.000.000 dur. Zannederimki bu arada 3.000.000 Kürdün bulunduğunu benimle beraber ve bilâ itiraz kabul edersiniz. (I) Bu suretle deposite edilecek nüfus miktarı da tayin edildikten sonra bu ameliyenin icrası için lazım-gelecek olan para miktarını tesbit edelim: Her Kürde deportasyon esnasında konaklama, yedirme ve yol masrafı olarak Km. başına 50 santim sarfolunacağını kabul edersek her Kürde 1750 Km. yi kesmek için 875 Frank sarfolunması icab edecektir. Kürtlerin birçok yerlerde yayan yürütüleceklerini, açıkta iskan edileceklerini ve yiyeceklerini ekseriyetle bizzat tedarik edeceklerini nazarı itibare alarak bu yekundan yüzde 25 miktarı tenzil ediyorum. Bu takdirde her Kürdün masrafı 656 Frank'tan ibaret olur. Çocukların büyüklerden daha az bir masrafla nakil ve yiyeceklerine göre bundan 56 Frank'ı da atıyor ve masrafı 600 Frank olmak üzere kabul ediyorum. Bu adedi 3 milyona çarptığımızda 1.800.000.000 Frank gibi bir yekun vücuda gelir. Muhacirlerin emvali menkulelerinin nakli içinde Km. başına 20 santim hesabıyla 1750 Km. lik mesafede her Kürdün

(I) Halhazırda Türkiye nüfusunun 35 milyondan fazla olmasına istinaden; tabiidirki Kürt nüfusunun bu nisbette 11 Milyon olduğuna hiçte şüphə yoktur. Meshur yazarlardan Ali Seyda 1953-54 yıllarında ŞARK-EL-ÜRDÜN sefiri (elçisi) olarak Ankara'da bulunduğu senelerde istatistik resmi daireleri vasıtası ile yapmış olduğu ciddi tetkikat neticesinde aynı senelerde Türkiye'de 13 milyon Kürdün mevcudiyetini bariz bir şekilde açıkladığı iddiamızın kati olduğunu ispat etmektedir.

M. Nuri Dersimi

eşyasına 350 Frank sarfolunacağını tahmin edersek 1.05 milyar Frank dahi buna lazımdır. Her iki meblağın yekunu 2.85 milyar Frank eder ki bu para Kürdistanın yalnız tahliyesi için lazım gelen paradır. Türk parasıyla tam 237.500.000 Lira.

Kürdistanı yeniden doldurmak üzere hariçten getirilecek olan Türk muhacirlerinin masrafı nakliyeside ayrıca hesap edilmek lazımgelir. Çünkü boşaltacağınız Kürdistanı boş bırakıp baykuşlara yuva yapacağınıza ihtimal vermek akıl haricindedir.

Nüfusu esasen kesif olmayan Kürdistanı tahliye edilen miktardan fazla bir nüfus getirmek emelinde bulunduğunuz ümit edilmekle beraber biz getireceğiniz nüfusu boşalttığınız nüfus miktarında takdir ederek hesabımızı ona göre yürütelim.

Getireceğiniz halkın Kürdistan'a nakli masrafı Kürdistan'ın Kürtlerden boşaltılması masrafından çok daha fazla olacaktır. Evel emirde hariçten getireceğiniz Türk muhacirlerine Kürtler üzerinde yapmış olduğunuz tazyiki yapmağa imkan yoktur. Binanaleyh bu adamları, vatanlarını terk ile Kürdistan'a gelmeğe ikna için bir menfaat göstermek lazımgelir. Sanien bu muhacirleri Kürdistan'a getirip kendi hallerine bırakamazsınız. Yeni yurtlarında teesüp edip en aşağı ömürleri boyunca ihtiyaçlarını temin edinceye kadar bu adamlara bakmak mecburiyetinde idiniz. O halde bunların Kürdistan'a nakil ve orada iskan ve yiyecek masrafı olarak, Kürdistan'ın Kürtlerden boşaltılması için sarf olunacak paranın en az iki misli bir paraya yani 5.700.000.000 Frank'a ihtiyaç vardır. Bu parayı Kürdistan'ın boşaltılmasına sarfolunacak 2.850.000.000 Frank'a ilave ettiğimizde 8.550.000.000 Frank gibi bir yekün hasıl olur ki Kürdistan halkının Türklerle mübadelesi ameliyesinin ihtiyaç göstereceği asgari bir paradır. Bu para bugünkü rayiç ile tam 712.500.000 Türk Lirasıdır.

Bu hesapta Kürtlerin sevki için istihdam olunacak muhafız kitaları ve vücuda getirilecek sevkıyat daireleri gibi fevkalade teşkilatın icab ettireceği fevkalade mesarif dahil degildir.

Farzı mahal olarak iskân kanununun tatbikatına başka hiç bir mani bulunmasa, Kürtler tarafından bu hususta mukavemet gösterilmese ve arzusuyla Kürdistan'a gelmeyi isteyecek Türk muhacirlerinin tedarikinde müşkülata tesaddûf olunmasa bile size bu parayı temin edebilecek bir maliye nazırını, bilmemki nerede bulacaksınız.

Kürtlerin hatta silahtan tecrit edilmiş oldukları halde bu umumi sevkıyata bilâ mukavemet muvafakat göstereceklerine ihtimal vermek ne kadar çirkin ise Türk muhacirlerinin de hayat ve iklim farklarını nazarı itibare almaksızın gelip Kürdistan'da oturacaklarına inanmak o nisbette gülünç olur. Kürtler bu sevkıyata razı olsalar dahi, onların nerelere götürecektiniz? Elindeki toprağı ile kendi idaresini teminden

aciz olan Anadolu köylüsü bu ecnebi unsuru, zannedermisiniz-ki arasına kabul ve rızıkına ortak edecek derecede mütevekkil olsun?.

Gelelim tahliye edilecek olan Kürdistana getireceğiniz Türklere.

Bunları nereden getirtecektiniz ? Kırım, Dobruca Tatarları ve Azerbeycan Türkleri arasında arayacağınızı tasavvur edelim. Acaba bu adamlar memleketlerini terk ile Kürdistana hicret ederlermiydi?.Gelselerde Kürdistan ikliminin şiddetine tahammül edip orada yaşayabilirlermiydi? 318 senesinde Girit muhacirleriyle yapılan tecrübe göstermişti ki Kürdistan iklimine ecnebi unsurlar tahammül edemiyor. Bu muhacirler Fırat'ı geçmek için hükümetin muavenetinden sarfınazar ederek kendi paralarıyla Anadolu'nun muhtelif yerlerinde yerleşmeyi tercih etmişlerdi. Anadoluyu tahliye ile Anadolu köylüsünü Kürdistan'da iskân edeceğinize tabii ihtimal verilemez. Bu tasavvur edilse dahi Anadolu köylüsü Kürdistan'da yaşayamaz. Bugün değil, bundan yüzlerce sene evvel şarktan garba doğru akın eden Türkler ancak Fıratı geçtikten sonra yerleşmeye başlamışlardır. Kürdistan onlara bir yol, bir geçit olabilmıştır. Mesken olamamıştır.

Görülüyorki Kürdistanı boşaltıp yeniden doldurmak için Türkiyenin değil büyük devletlerin bile tedarikinde aciz gösterecekleri nisbette mühim ve büyük bir paraya ihtiyaç vardır. Bu ihtiyacı bir an için gayrivariit addederek bu amelîyenin parasız yapılabileceğini farzetsek bile buna yine imkan yoktur. Çünkü Kürdistan denilen dolu bir kaptan boşaltılacak olan insanları koyacak diğer boş bir kap lazımdır. Bu kabı aradık, bulamadık. Diğer taraftan boşalacak Kürdistan kabını dolduracak diğer bir kaba ihtiyaç vardı. Yine gördükki hiçbir kitle kabını terk ile boşalmış Kürdistan kabına girmegi razı olmuyor. Göz ile görülen ve el ile tutulan bu imkansızlık karşısında kanununun tatbikinden sarfınazar eden hükümeti cumhuriyeleri şüphesizdirki ikinci bir tecrübeye daha girişmemeye karar vermiş olmalıdır.

Cumhuriyetin onuncu yıldönümü yaklaşıyordu. Iskân kanununun tatbikinden vazgeçilmiş olmakla beraber Türkizasyon siyaseti devam ediyordu. Nef'i ve tağripler sokakta kaçarken vuruldu formülü ile ifade edilen idari katiller bittabi terk edilmemişti.

Mukaddemede arz eylediğim veçhiyle 4-5 ay evvelinden umumî bir aften bahsolunmağa başlandı. Bu aften Kürtlerin, Kürt teşkilatının menfaatlanması için her türlü tedbirler ittihaz edilmekte ve her şekilde propağandalar yapılmakta idi. Fransız memurlarının müsamahasından istifade ederek Suriye hududu boyunca yerleşen ajanlarınız Kürt mültecileriyle bilvasıta ve bazen doğrudan doğruya temasa geliyor, bu adamları ilticaya davet ediyorlardı. Yapılan propağandalar muhtelif şekillerde ve güya her şahsın zihniyet ve temayülüne göre yapılıyordu. İki misal arz etmekliğime müsaade buyurunuz. O esnada gazeteler din işleri müdürünün bazı camilerin tamiiri ile meşgul olduğuna dair bir haber neşreylemişti. Ajanla-

rınızın biri elinde mezkûr haberi nakleden gazete olduğu halde bir Kürde sokularak gazeteyi okuyor ve anlatıyor: "Görürorsun ya Cumhuriyet İslamiyeti yıkmıyor, bilakis imar ediyor. Yalnız cumhuriyetin yapmak istediği bir şey var ki o da şeyler ve hocalar elinde menfaat aleti olan dini kendi çıkarlarından başka bir şey düşünmeyen bu adamların elinden almak ve onu muntazam bir hale getirmektir. Bundan maksat ise sizi din vasıtasıyla soyan bu heriflerin zulmünden kurtarmaktır. Cumhuriyet lâiktir deniyor. Lâik ise dinsizlikle tefsir ediliyor. Halbuki hakikat tamamıyla bunun aksinedir. Layık, layikiyle müslüman demektir. Yani cumhuriyet layikiyle müslümandır, ve hakiki müslümandır."

Yüksek rütbeli bir istihbarat reisiniz Suriye'de bulunan münevver bir Kürde gönderdiği mektupta mumailleyhi ilticaya ve aftan istifadeye davet ederken esasen avdet etmemesi için bir sebep kalmadığı, çünkü Kürtlüğün iflas ettiğini ve senelerden beri bu fikri takip eden en inatçı Kürt rüessasının da iltica etmek üzere olduğunu ve bundan sonra ise kendisinin Suriye'de kalmasının adeta ayıp olacağını yazıyordu.

Yüksek rütbeli istihbarat reisinizin Kürtlüğün iflas ettiğine dair olan sözü üzerinde biraz tavakkuf eylemekliğime müsaade buyurunuz. Bilirsinizki iflas şahsın kanuni vaziyetine nazaran iki şekilde tecelli eder. (Faillite), (déconfiture). Birincisi tüccar olmayan, ikincisi tüccar olan şahsın taahhütlerini ve vecibelerini ifa edemedikleri haldir. Her ikisinde iflas eden şey (exploitation) dur. Faraza bir maden ocağında bir iflas vuku bulur, burada iflas eden maden ocağının cevheri değil onu istismar etmek isteyen teşkilattır. Ocağı işleten şahıs veya şirketin, istimal edilen usul alet veya herhangi bir piyasa tahavvülü sebebiyle sermayesi iflas eder. Kisbi ve teşkili değil fakat tabii ve ezeli olan ocak haliyle kalır. Madenin mahiyetine nazaran cevherinde bazen fazlalık ta görülür. İstihbarat reisinizin Kürdistan müşahade ettiği iflas bu kabilden bir iflastır. Haliyle vaki'dir. Ancak iflas eden ne Kürdistan, ne Kürtlük, ne de Kürtlük fikridir. Bilakis iflas eden, Kürdistanı istismar etmek istiyen temsil ve Türkizasyon siyasetinizdir. Mektubumun mecrasında gördüğümüz ricatlar bu iflasın açık birer safhasıdır. Yeryüzünde bir maden, bir ocak olan Kürdistan ve içinde yaşıyan Kürt bulundukça kürtlüğün, ocağın iflasına maddeten imkan yoktur. Bu imkansızlığın hükümeti cumhuriyetleri açıkça itiraf eylemekte olduğunu zannederimki Kürt meselesindeki tedbirler ve hareket tarzlarınızı hülase eden bu mektup kafi derecede göstermektedir.

Gelelim bu mektubun yazılmasına sebep olan af meselesine. Mukaddimede demiştim ki: "Biz Kürtler bu afı Kürdistan siyasetinizde yeni bir tedbir yeni bir hareket noktası olarak telakki ve bu suretle muhakeme eylemek mecburiyetindeyiz."

Acaba cezri bir tedbir olan iskân kanununun maruz kaldığı muvaffakiyetsizlik üzerine Kürdistan meselesinde barış tarzında bir tedbire müracaat olunmak ve bu af vesilesiyle

Kürdistan meselesi yeni bir sureti hal bulunmakını isteni - yordu? Vakıa affa tekaddüm eden aylar zarfında işittiğime göre, Kürtler biraz rahat bırakılmış ve göze çarpmak örfi muameleler muvakkat bir zaman için terkedilmişti. Bu tarzı hareketele de dahilde ve hariçte bulunan Kürt rüessasına ve vatanperveranına emniyet gösterilmek isteniyordu. Taki bu adamlar affınızdan istifade etsinler ve dahildekiler dağlardan şehirlere ve hariçtekiler Türkiyeye dönsünler. Bu gibi tedbirlerin Kürt vatanperverleri üzerinde hiç bir tesir yapamayacağını burada tekrar etmeme müsaade buyurunuz. Kürt vatanperverleri muayyen gaye ve uzun emel sahibidiler. Onlar bugün, yarın vukubulacak bir inkilap veya değişiklikten istifade ile reisicumhur veya vezir olmak gibiki sa emelli kimseler değildirler. Onlar kürtlüğün bakasınıhe-def ittihaz eylemiş imanlı, istediğini bilir, istediğinde sebat eder gayesi uğrunda her fedakarlığa katlanır, azimkar kimselerdir.

Diğer taraftan hariçte bulunan Kürt rüessasının makamı riyasetpenahilerine müracaat edip af istemiş olduklarına dair bir haberde yayıldı. Bu zevat 150 liklerin ve diğer siyasi hasımlarınız gibi bu haberi gazetelerde tezkiz etmediler, buna lüzum görmediler. Bunu bir hafifmeşreplik telak ki ettiler. Kürdün ağıbaşlılığı ve bila lüzum patırtı yapmaktan hoşlanmayan mızacı hakikatın parlamasını hadısa terkeylemişti. 29 Teşrinievvel günü esasen uzak değildi. Affın projede olduğu gibi umumi ve şamil değil ancak adı mücrimlerin istifade edebileceği bir şekilde açıklanması ajanlarınız Kürtler yanında yeniden faaliyete geçtiler. Gönderdikleri haber ve mektuplarda hülaseten diyorlardı ki, ilan olunan af sizlere vaki olan vaadleri ilga eylemiş değildir. Serbest ve emin olarak memleketinize dönebilirsiniz. Ne affın ilanını ne de bu haberleri müteakip Kürt rüessa ve vatanperveranından kimsenin Türkiye'ye dönmemiş olduğunu, bilmem kayda lüzum var mıdır?

Paşa Hazretleri, vaziyeti hülasa edelim. Esasen bir kitap için az olan bu sayfalar için mektup için çok gelmeğe başladılar. Acaba eslafınız zamanında başlanılan ve 8 sene devamlı olarak tarafınızdan takip edilen tecrübeler, Kürtleri ortadan kaldırmanın imkansız olduğuna akibet, zatı riya - setpenahilerini kanaatlandırdı da artık bu çıkmazda yürümek ten vazgeçme ile eşyayı olduğu gibi kabul ve hakiki isimle riyle yad etmeye, karar vermiş değilsenizde, mütemayil mi bulunuyorsunuz? Vakıa akıl ve mantık bunu icab ettirir. Geçmiş devirlere ait bekaya ve eserlerin bile birer numune olarak büyük ehemmiyetlerle müzelerde saklandığı bir günde nasıl olurda milyonlarca nüfusa malik bir milletin ortadan kaldırılabilceği tasavvur edilir. Masamın üzerinde bulunan bir Amerikan mecmuasında okuyorum: Kaliforniya'da Amerika Hintli kabilelerinden, biri doksan yaşında bir kadın, diğeri yüz yaşında bir erkek olmak üzere iki kişi henüz hayatta imiş. Amerika enstitüleri munharız olan bu neslin son iki mümessilini tetkik ve tettebbü eylemek üzere mahalline bir mütehassıs göndermişler. Bu mütehassıs gece gündüz iki ihtiyar arasında çalışarak bunların karakteristiklerini, lisan

ve adetlerini zaptediyor, hatta sesleri gramafon diskleri ile tesbit edilmekte imiş.

Türklüğe temsilleri imkanı olmadığı fiilen sabit olan Kürtleri Kürdistan'da rahat bırakarak meseleyi halletmek istiyorsanız bunda sizin zannettiğiniz kadar müşkülât yoktur. Mesele gayet basit ve sarıhtır. Ancak bu gibi aflar ve af projeleri ve propağandaları bu meseleyi halledebilecek muamelelerden değildirler. Bunlar ancak Kürtleri oyalamak, avutmak ve hatta safiyetlerinden istifade ederek işgal eylemekte işe yarayan vasıtalar olabilir. Meselenin hallini arzu buyurursanız sureti halli arzedeğim:

Resmi bir tebliğ ile Kürdistan'ın mevcudiyetini, Kürtlerin tarihi, ırkı, hırsı haklarını tanı ve itiraf edersiniz, iş te o zamandır ki meselenin halline doğru büyük ve mühim bir adım atılmış olur. Bunu yapmakla da ancak hadisata takaddüm etmiş olursunuz.

Paşa Hazretleri, zamanı hükümetinizde Kürdistan meselesinde halletmek istiyorsanız, tabiatı eşyanın göstermiş olduğu yegane yol budur, başkası değildir, ve yoktur. Diğer herhangi bir yol takip edildiği takdirde elde edilecek muvaffakiyetin gölde denizler boğan kahramanın zaferinden yüksek bir netice veremeyeceğine itimat buyurunuz. Buna rağmen ve bunca tecrübe ve muvaffakiyetsizlikler göz önünde durulken göstermiş olduğu yol takip olunmazsa maksat riyasetpe-nahilerinin Kürdistan meselesini halletmek değil bilakis Kürdistan yangınına körüklemek olduğuna hükmedeceğim. Çünkü bu yangın ancak maddenin ateş olduğunu itiraf ve yangını yangın olarak kabul etmekle söndürmek kabildir.

Paşa Hazretleri, Kürtleri temsil veya esir etmek emin olunuz ki onları öldürmekten daha müşküldür. Kürtlerin hürriyeti tabiaten doğan bir çeliktir. Sadii Şirazi'nin dediği gibi çelikle pençeleşenin akibeti elini kolunu yaralamaktır. Hazreti Ömer, analarından hür doğanların esir edilemeyeceğini bundan 14 asır evvel söylemiştir. "Kayfe testabidune ennas veked veledetum ummahattahum ehraren". Alman şairi de Allahın demiri dünyada esir istemediği için yarattığını ve insana hukukunu müdafaa etmesi için kılıç, ok verdiğini söylüyor.

Der Gott, der Eisen wachsen liess
Er wollte keine Knechte
Darum gab er Saebel, Speer und Spiess
Dem Mann in seine Rechte.

Her şeye rağmen siz Müslüman kanı dökerek, Müslüman kurşunuyla ölen biçare Anadolu yavrularına acımıyorsanız, biliniz ki Kürdün de damarında ölerек öldürerek dökeceği kan her zaman için çokça mevcuttur. Baki ehtiramatımı lütfen kabul buyurun Gazi Paşa Hazretleri.

Taberiye Sahili.. 8. Kanunusani 1933

CELÂDET ÂLİ BEDİRHAN

09.
DER

INSTITUT KURDE DE PARIS
ENTRÉE N° 1835

